

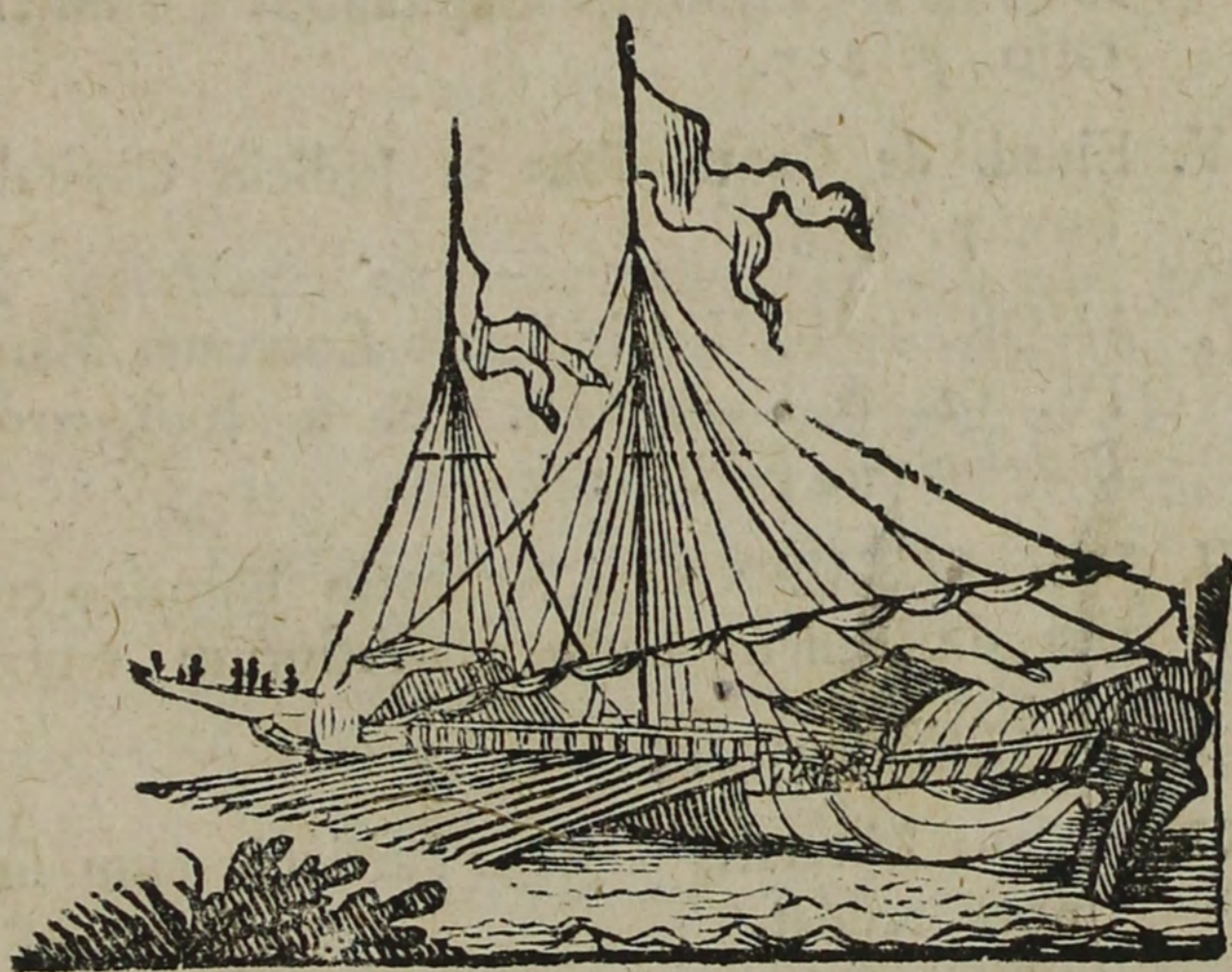
MUSEUM HELVETICUM

Ad juvandas Literas in publicos
Ufus apertum.

Particula XXVI.

TURICI.

Litteris Conradi Orellii & Soc.

MDCCLII.

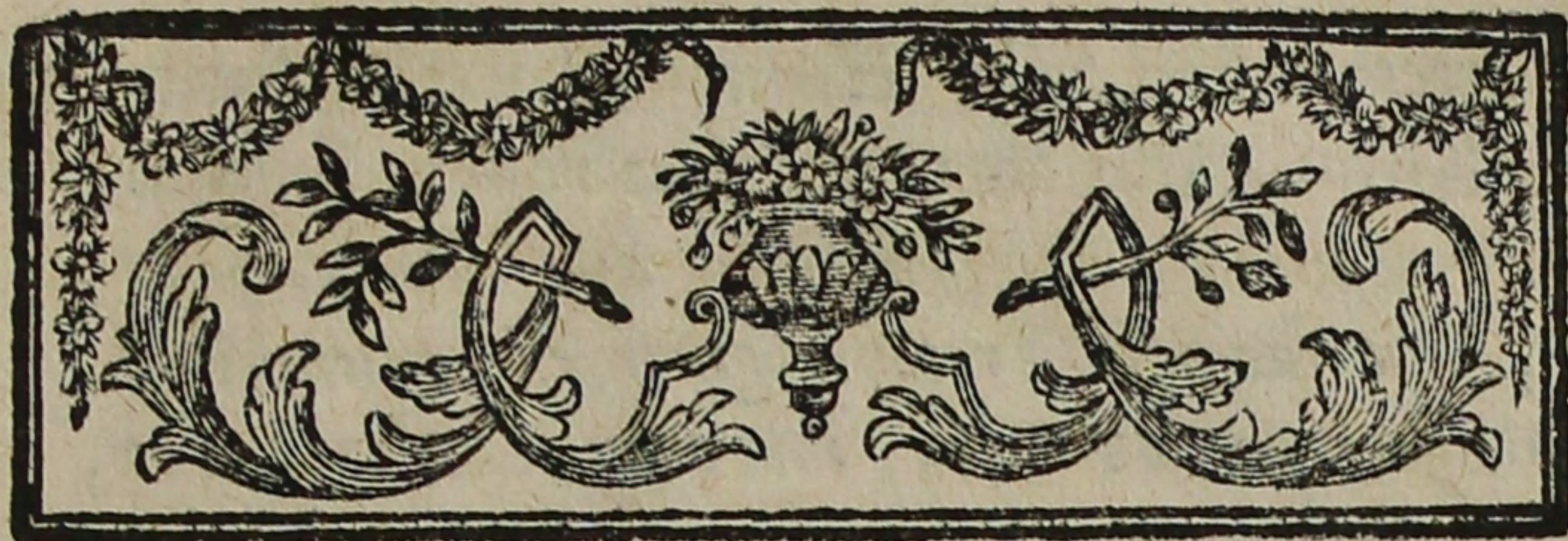
ARGUMENTA

hac Partic. XXVI. explicata.

- I. J. JAC. ZIMMERMANNI Dissertatio de Religione HOMERI. p. 158.
- II. J. JAC. WETSTENII, Basil. de Variis Lectionibus N. T. Dissertatio. p. 224.
- III. J. C. WIRZII, *Venerab. nunc Eccles. Turic. Antistitis*, de Judiciis Capitalibus Commentatio. p. 257.
- IV. Ejusd. de Cautionibus in Judiciis Capitalibus. p. 278.
- V. ANDR. RITZII Vindicatio Locorum Marc. IV. 12. & Luc. VIII. 10. a *ψευδεγραμνεία* Bockelmanni. p. 291.
- VI. J. G. ALTMANNI Exercitatio historico-critica de Tesseris Badæ Helvetiorum erutis. p. 305.

NB. Nova Litteraria sequens Particula cum fœnore reddet.

DISSERTATIO

de Religione HOMERI

Autore

JO. JAC. ZIMMERMANNNO.

I.

PRimi qui de Deo rebusque divinis inter græcos differebant, *Poëtæ* erant: omnium autem fere consensu, antiquissimus est, HOMERUS; de cujus natalibus, ætate, Scriptis atque Auctoritate accurate differit *Eruditissimus Fabricius* Bibl. Græcæ Tom. I. ad quem *Homeri* studiosos ablegamus. Varia semper de Eo fuisse judicia notum est. Sunt, qui omnium Scientiarum arcana in eo deprehendunt, hominumque, quos terra tulit, eundem *Eruditissimum*, atque *Sapientissimum* adpellant, nihil unquam de homine tam præclare dici potest, quod *Homero*, si hos audias, non jure meritoque adscribi debeat: qui igitur horum judicio *Homerum* diu noctuque manibus terit, brevissimo tempore *Pansophus* fiet. Hinc factum, ut omnes Sectæ Philosophorum *Homerum* in suas partes pertrahere voluerint. *Obtorso collo rapitur*

Tom. VII.

L

in

in partes a Philosophis Homerus (verba sunt Doctissimi Kuhnii ad Laert. 9.) hac ratione miser ille Poëta inter tot manus disceptantium aut Penthei fata experitur, aut suo ipse Proteo cogitur esse mutabilior. Hic cum Pyrrhone dubitat; ibi cum Cynico latrat, nunc cum Stoa tricatur, nonnunquam Peripatetico latus claudit, imo summum Bonum cum Epicuro ventre metitur. Et quod mireris, Christiani eo insaniae processerunt, ut Historiam Fataque populi Judaici in eo describi adseruerint. Bonus ille Ulysses mox Lothus, mox Isacus, mox Abrahamus est. Ithaca non est parva illa Jonii maris Insula, sed Mesopotamia. Deucalion Filius Minos est Isacus. Incendium Trojæ est devastatio Sodomæ. Et quod tribus Anticyris dignum, Auctor Centonum Homericorum omnia Religionis Christianæ Mysteria in Homero deprehendit. Nostro sæculo (ut de aliis taceam) inventa est erudita Matrona, quæ publice adserere haud dubitavit, eos omnes veræ Eruditionis gustum amisisse, qui Homerum non maximi fecerint. Nescio utrum mulieres aliis ratiocinandi instrumentis instructæ sint, quam Viri. Hoc scio, Viros, eosque sapientissimos ac eruditissimos omnia illa magni facere, quæ accurate & solide sive a recentioribus, sive ab antiquis dicta sunt: quæ solidis rationibus superstructa, salutaria atque rationi convenientia sunt, ea quocunque tandem Sæculo dicta, aut scripta, placent Sapientibus: quæ autem obscura, perplexa, nocitura, atque a ratione aliena sunt, vilipendunt, etiam si vel ante bellum Trojanum prolata fuissent. Cur legimus, evolvimus, laudamus passim Socratis? mirari noli: præclara sunt, solida, omnibus hominibus utilitatem allatura. Cur tot veterum & recen-

recentiorum Scripta cum tineis, & blattis luctantur? Satis est, quod Auctores illorum ratiocinari nesciverint, & quod nihil egregii in medium protulerint. Qui ita judicant, *Homerum* tanti aestimare non possunt, quanti admiratores Antiquitatis vellent. De stylo non loquor, propter quem merito commendandus est; sed de rebus: Hæ certe non ita sunt comparatæ, ut inter divina Ingenia referatur *Homerus*. Multa insunt ei præcepta ad vitam pertinentia, quæ a quovis rustico dici possunt. Alia non quidem male dicta sunt, ita tamen comparata, ut e quovis compendiolo *Ethices*, vel *Jurisprudentiæ* melius addisci possint; multa vero quæ Homines meliore luce destitutos ad turpissimas actiones inducere possent. Nihil jam dicam de ordine, atque cogitationum harmonia; firmiter credo, ipsum *Homerum* si superas ad auras redire posset, explosurum hominum insaniam, qui ea in ipso deprehenderunt, de quibus per omnem vitam ne cogitavit quidem. Mirum est multos Eruditos omni nisu id agere, ut Eruditorum adhuc viventium meritis atque Eruditioni detrahant; Antiquis vero tantam adscribere Sapientiam, quâ vel ipsi, si viverent, se destitutos pleno gutture clamarent. Errorem hunc suo tempore jam notavit prudentissimus *Plinius* Lib. I. Epist. 16. *Est ergo mecum inquit Plinius (de Pompejo Saturnino loquitur) per diem totum: eundem antequam scribam, eundem quum scripsi, eundem etiam cum remittor non tanquam eundem lego. Quod te quoque ut facias & hortor & moneo. Neque enim debet operibus ejus obesse quod vivit. An si inter eos, quos nunquam vidimus, florisset, non solum libros ejus, verum etiam*

imagines conquireremus, ejusdem nunc honor præsentis & gratia, quasi satietate languescet. At hoc prævum malignumque est, non admirari hominem admiratione dignissimum, quia videre, alloqui, audire, complecti, neque laudare tantum, sed & amare contingat. Sed diu ante me Viri perspicaces nimios Homeri admiratores false riserunt. Fecit hoc Ingeniosissimus Fontenelle in Dialogo inter Æsopum atque Homerum. Vel ipsæ virorum doctissimorum concertationes de hoc argumento satis ostendunt, Eruditionem atque Sapientiam Homeri a Grammaticis quibusdam celebratam, in oculos quorumvis non incurrere. Sed adeo solide de hisce egerant Viri D. de la Mothe, & Terrassonius, ut qui eorum rationibus non movetur, indignus sit, cui plura argumenta adferantur. *

II. Sed

* Jam suo tempore Seneca Epist. 88. monuerat, quam incerta sint Doctorum Virorum de Philosophia Homeri judicia. Verba ipsius sic sonant: Vis scire, quam non ad docendam virtutem confederint? adspice quam dissimilia inter se omnium studia sint. Atqui similitudo esset idem docentium. Nisi forte tibi Homerum philosophum fuisse persuadent, cum his ipsis, quibus colligunt, negent. Nam modo Stoicum eum faciunt, virtutem solam probantem; modo Epicureum, laudantem statum quietæ civitatis & inter convivium cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum bonorum tria genera inducentem: modo Academicum incerta omnia docentem. Apparet nihil horum esse in illo, cui omnia insunt, ista enim inter se dissident. Demus illis Homerum Philosophum fuisse; nempe sapiens factus est, antequam carmina ulla cognosceret, ergo illa discamus quæ Homerum fecerunt sapientem.

II.

Sed id jam non agimus. Quæritur utrum HO-
MERUS *Atheismi* reus sit, nec ne? Adferam igitur
primo argumenta, quibus non sine summâ veri
specie *Poëta* ille ab *Atheismi* crimine purgari po-
test: auditurus postea dissentientium rationes. Ante
quam vero rem ipsam aggrediar, quædam præ-
monenda sunt. Notum est *Homerum* frequen-
tissime inducere Deos, mox *tanquam Homines* lo-
quentes atque agentes; mox ea ipsis tribuere,
quæ nonnisi *Enti Independenti, per se Existenti, Per-
fectissimo* competere possunt. Quæritur ergo quæ
hujus rei causa sit. (1) Non crediderim *Home-
rum* existumasse, Deos quos in scenam producit,
esse Entia per se existentia, æterna, omniumque
rerum causas, partim quod in *Iliade & Odyssea*,
uni cuidam semper Imperium in omnia tribuat,
partim quod cæteris talia adscribat, quæ aperte
ostendunt, eum credidisse, hæc Numina esse
non solum Imperfecta, sed & summo rerum Mo-
deratori subdita. Si omnes veterum Theologo-
rum opiniones de Diis examinamus, videbimus;
nullibi eos multorum principiorum æternorum
æqualitatem admittere. Novimus quidem eos duo
æterna rerum principia, Deum & materiam ad-
misisse: at plura Numina æqualia, æterna, per-
fectissima eos credidisse nullibi legimus, quamvis
negari haud possit turpiter non semel Hominibus
tribui quæ mortalium sortem superant. Et pa-
tet hoc vel ex ordine Deorum. Quidam non-
nisi Homines erant, quos Græci *Heroes*; Latini
Manes vocabant, quales erant *Hercules, Bacchus*
&c. Horum in terris res gestas narrant, atque

propter virtutem postea cœlo receptos asserunt ; quibus sanè nihil aliud innuere volunt , quam homines eos fuisse , rerum gestarum gloriâ magnam famam adeptos , quibus deinde tales adscripserunt virtutes , quæ si omnem verborum vim urgere vellemus non Hominibus , sed Deo competunt. Ita *Romuli* Historia a *Livio* conscripta satis id confirmat , ut alia testimonia silentio præteream.

(2) Alii Dii nonnisi erant *partes Universi* : ut *Luna*, *Terra*, quæ sub nomine *Vestæ* atque *Dianæ* colebantur : Illis quidem talia adtribuebant , quæ divinitati soli in solidum competunt , sed ita tamen ut facile pateat , eos Numina hæc pro æternis substantiis haud habuisse ; partim quod potentioribus aliis subjiciant ; partim denique quod mutationi omnium rerum obnoxia esse perhibeant. (3) Erant *Dii aërei* , quos Græci *Dæmonas* , Romani *Lares* vocabant aut *Genios*. Hi nunquam pro Numinibus , id est æternis substantiis habebantur , sed pro creaturis , Homine quidem excellentioribus , at Deorum nutui obtemperantibus , Ministrisque Deorum majorum Gentium. (4) Alia erant Numina , quæ nonnisi *attributa Creaturarum Intelligentium* , seu uti moderni Philosophi loqui amant , *ideæ sunt abstractæ* , uti *Felicitas*, *Spes* &c. orta hæc Numina videntur partim ex insito hominum desiderio felicitatem suam promovendi , eaque extollendi , quæ adfectionibus Hominum satisfacere possunt , partim ex *Poëtarum* metaphoricis locutionibus. Hæc pro Entibus summis virtutibus præditis non habita , docet *Theogonia Hesiodi*. (5) Tandem erant *Dii* , qui *uni tantum*

tantum parti Universi erant præpositi, cæterorum, quæ in universo geruntur incurii : nec hi inter Numina proprie ita dicta referebantur. Hæc cum ita sint, crediderim Homerum & Hesiodum unicum quidem æternum atque perfectissimum Numen admisisse, quod ex attributorum, quæ Deo tribunt, enumeratione constabit ; eosdem autem nulla veritatis habitâ ratione artisque rectè ratiocinandi, partim Hominibus, partim aliis Corporibus hujus Universi, ut unam eandemque rem prodigialiter variare atque levibus fabulis Auditores suos ducere possint, excellentissima & Deo soli in solidum competentia adscripsisse attributa Non malè de Homero Damocles Epicureus apud Lucianum in Jove Tragædo pag. 150. dit. Grævii : Ἀλλ' ὦ θαυμασιε ποιητὴν μὲν ἀγαθὸν Ὀμηρον γενεσθαι, πάντες σοι συνομολογήσασι. Μαρτυρὰ δὲ ἀληθὴν περὶ τῶν τοιούτων, ἔτ' ἐκεῖνον, ἔτε ἄλλον ποιητὴν ἔδεναι. ἔτε γὰρ ἀληθείας μέλειν αὐτοῖς οἶμαι, ἀλλὰ τὴ κηλεῖν τὰς ἀκρόνους. Καὶ διὰ τοῦτο μέγροις τε καὶ χόροις, καὶ μυθοῖς κατηχέσσι. Καὶ ὅλως, ἀπαντὰ ὑπὲρ τὰ τερπνὰ μηχανῶνται i. e. certe vir admirande, Homerum bonum quidem fuisse Poëtam omnes tibi confitebuntur : Sed veracem rerum hujusmodi testem, neque illum, neque alium ullum Poëtam concedent. Neque enim veritatem ut puto curant : Sed demulcere auditores intendunt. Propterea versibus occinunt, fabulis personant, omnia denique delectandi causa moliantur.

III.

Inspiciamus igitur ipsum Homerum, atque producamus loca in quibus & Existentiam, & Providentiam Dei agnoscit. In genere Jupiter ubi-

que in operibus Homeri dicitur πάλιν Ἀργεῖον Ἰε
θεῶν Ἰε Iliad. θ. ab initio. Ad v. 32. usque
præclare de ὑπεροχῇ Jovis loquitur Homerus. Bre-
vitatis causâ latina tantum adponam.

*Aurora quidem crocea veste spargebat totam
per terram;*

*Jupiter verò Deorum concilium habuit gau-
dens fulmine*

Summo in vertice cacuminosi Olympi:

*Ipse autem illis concionabatur : Dii vero simul
omnes auscultabant,*

Audite me omnes Dii, omnesque Deæ.

*Dum dicam, quæ me animus in pectoribus
jubet :*

*Ne qua vero fœmina Dea hoc, neque aliquis
mas*

*Tentet rescindere, quod ego dicam : sed simul
omnes*

Probate, ut celeriter perficiam hæc opera.

*Quemcumque vero ego Deorum seorsum velle
intellexero*

Profectum vel Trojanis auxiliari vel Græcis.

Saucius indecorè redibit ad Olympum:

*Aut ipsum, correpum projiciam in Tartarum
obscurum*

*Procul valde, ubi profundissimum sub terra
est barathrum*

Ubi ferreæque portæ & æreum pavimentum

*Tantum sub Inferno, quantum cælum abest
a terra.*

*Cognoscet deinde, quam ego sum Deorum for-
tissimus omnium*

Quin

*Quin agite periculum facite o Dii ut videatis
omnes*

Catenam auream de cælo suspendentes

Omnes appendamini Dii omnesque Deæ.

Non tamen traxeritis ex cælo in terram

*Jovem summum Consiliarium, neque si valde
multum laboraveritis :*

Sed quando jam ego lubens voluero trahere

Cum ipsa terra Deos traxero ipsoque cum mari

Catenam quidem, dein ad verticem olympi

Alligavero, illa verò suspensa omnia fuerint

Tantum ego supero Deos, superoque Homines.

Sic dixit, hi autem omnes conticuerunt silentio

*Orationem mirati : valdè enim severè concio-
natus erat.*

*Taudem autem interlocuta est Dea cæsis oculis
Minerva :*

O Pater noster Saturnie, Summe Rex

*Bene & nos scimus, quod potentia tua non
cedit ulli.*

Hæc ita comparata sunt, ut Homini nulla ra-
tione competere possint ; Perfectissimo autem,
atque Omnipotentissimo Enti jure meritoque tri-
buantur. Vide *Iliad.* α pag. 33. (numeros enim
ad finem haud perducit Edit. mea apud Raven-
steinium. Amstelod. 1650. impressa.) v. 494.

Και ἴσῃ δὴ πρὸς Ὀλύμπου ἴσαν θεοὶ αἰὲν εὐνῆες
Πάντες ἅμα, Ζεὺς δ' ἡγεῖται.

*Tum demum in Olympum ibant Dii Sempiterni
Omnes simul : Jupiter autem præibat.*

Iliad. α. dicitur Jupiter θεοῖσι καὶ ἀνδρωποῖσιν
ἀνάσσειν Il. γ. vocatur κραῖστος πάντων, cui & re-
rum omnium productio tribuitur. Il. ε'. v. 483.

Εν μὲν γαῖαν ἔτευξ, ἐν δ' ἔρανον, ἐν δὲ θαλάσσαν
Ἡελιον Ἰάκχαμαντα, σελήνην δὲ πληθυσσάν.
Εν δὲ τὰ τεῖρεα πάντα, τὰ τ' ἔρανος ἐσεφάνωται.

*Hic cælum effinxit terram Pelagusque profundum
Et Solem indefessum & pleno sydere Lunam
Astraque queis magni distincta est Regia cæli.*

In eo fere consentiunt Doctissimi quique ve-
terum ac recentiorum. Auctor *Vitæ Homeri*, quæ
in opusculis Mythologicis extat, & cujus Aucto-
rem Seniores *Dionysium Halicarnassem* esse pu-
tat D. Gale, ita de hac materia loquitur pag. 335.
Porro quum Poësis opus haberet Diis minime otiosis,
ut notionem eorum Lectorum sensui exponeret, eis cor-
pora attribuit. Quam verò nulla alia corporis forma,
præterquam hominis, scientiæ ac Orationis capax sit,
facta uniuscujusque Deorum similitudine, cum ornatu,
magnitudine ac elegantia, simul & hoc indicavit, quo
pactò imagines & statuæ Deorum ad Hominum effi-
giem adeo accuratè fabrefactæ ponerentur, ut & minus
prudentibus admonitionem præberent, Deos existere.
Quibus notatis addit.

Τῶν δὲ πάντων Ἀρχηγόν, καὶ Ἡγεμόνα τον
πρῶτον θεόν νομίζοντων τῶν ἀρίστων Φιλοσοφῶν
ἄσωματον ὄντα, καὶ νοήσει μᾶλλον κατὰληπ-
τον, καὶ ὁμηρος ταῦτα ὑπολαμβάνων φαίνεται.
Παρ' ᾧ λέγεται ὁ Ζεὺς, πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν
τε. Καὶ, Ὡπατερ ἡμέτερε Κρονίδι, ὑπάτε κρείοντων.

Καὶ

Και αὐτός μεν ὁ Ζεὺς Φησιν. Ὅσον ἐγὼ περὶ τ' εἶμι
θεῶν περὶ τ' εἶμι ἀνδρῶπων. Ἡ δὲ Ἀθηνᾶ πρὸς αὐτόν,
Ἐν νῦ καὶ ἡμεῖς ἰδμεν ὁ τοι σθένος ἐκ ἐπιεικ-
τον, εἰ δὲ δεῖ καὶ τὸτο ζητησαί, εἰ νοητὸν ἡπι-
στατο τὸν θεόν, ἐκ ἀντικρύς μεν (ἀτὲ ἐν
ποιησὶ πολὺ το μῦθῳδες ἔχουσι) ὁμῶς δὲ ἐστὶ
καταμάθειν, ἐν οἷς Φησιν. Ἐὐρεν δ' ευρυοπα κρο-
νίδην ἀτερ ἡμενον ἄλλων. Καὶ ἐν οἷς αὐτὸς λε-
γει. Ἀλλ' ἦλοι μεν ἐγὼ μενεῶ πλῦχι ἐλὺμποιο
Ἡμενος, ἐνθ' ὄρωι Φρενα τερψομαι. Ἡ γὰρ
μονοσις αὕτη, καὶ το μὴ καταμιγνυεῖν τοῖς ἄλ-
λοις θεοῖς ἑαυτὸν, ἀλλὰ χαιρεῖν ἑαυτῷ συνόντα,
καὶ χρωμενον ἡσυχίαν ἄγοντι, καὶ αἰε διακοσ-
μῶντι τὰ πάντα, τὴν τὴ νοητὴ θεὸς φύσιν πα-
ρισησιν. Οἶδε δὲ ὅτι νῦν ἐστὶν ὁ θεός, ὁ πάντα
ἐπισταμενος, καὶ διεπων τὸ παν. Φησὶ γὰρ ὁ
ποσειδῶν, Ἡ μὲν ἀμφοτεροῖσιν ὅμον γένος, ἡδὲ
γε πατρη. Ἀλλὰ Ζεὺς προτερος γέγονει καὶ
πλεῖονα ἡδεῖ. Καὶ τὸτο πολλὰκις. Ἐνθ' αὐτὸς
ἀλλ' ἐνοήσε, τὸτο σημαίνει ὅτι αἰε διανοεῖται.
i. e. Cæterum quando præstantissimi quique Philoso-
phorum primarium illum Deum, Ducem & Princi-
pem omnium incorporeum esse ac cognitione diunta-
xat comprehensibilem arbitrentur, Homerus quoque
hæc credere videtur, apud quem Jupiter appellatur,
Pater Hominumque Deumque. Et, Jupiter o Pater
optime Præses magnificorum. Imo & ipse Jupiter
inquit. Quantum ego Diis superis præsto mortalibus
atque. Minerva denique ad eum: Nos bene calle-
mus, quam sit tua magna potestas. Si verò &
hoc quærere oportet an Deum intelligentem esse sci-
verit, non diserte quidem (utpote in Poësi, quæ
multa fabulosa admixta habet) attamen ex iis colli-
gere

gre licet, in quibus ait, Jupiter Omnividens inventus forte seorsim. Et in quibus Ipse ait. Ast ego parte sedens cœli delector abunde. Ista namque solitudo & quod aliis Diis se non conjungeret, sed semetipsum oblectaret, commodo otio frueretur, ac subinde omnia perornaret, Intelligentis Dei naturam præ se fert. Novit præterea, quod Deus mens est, qui cuncta gubernat: Neptunus namque inquit: Est Patria, est æquale genus fratrique mihi; Jupiter at prior est genitus me pluraque novit. Atque hoc sæpe, ubi rursus alia cogitavit, hoc innuens, quod semper deliberet. Similia habet Plutarchus de Homero pag. 48. Observarunt etiam Viri Docti ex loco Pauli Act. XVII. v. 28. Jovem nonnisi summum rerum Opificem apud Antiquissimos Poëtas denotare, verba, *τὸ γὰρ καὶ γενὸς ἐσμεν*, ex Arato petita sunt & Cleanthe etiam, si audiamus Doctissimum Virum Joh. Alb. Fabricium Bibl. Græcæ Lib. 3. pag. 393: ita dicentem: Neque forte erraverit qui dixerit S. Paulum Apostolum, cum versiculum hunc commendavit Atheniensibus, non respexisse ad solum popularem suum Aratum Cilicem, sed etiam ad Cleanthem, qui Athenis vixerat, & in cujus hymno jam laudato versu statim quarto diserte legitur *ἐν οὗ γὰρ γενὸς ἐσμεν*. Euthalius a Viro Cl. Laurentio Zacagnio non ita pridem editus p. 420. notat dictum a Paulo allegatum esse *Ἀγὰρ Ἀστρονομὸς καὶ Ὀμνὸς ποιητὴς*. Sane Homero quoque audit Jupiter *πάτηρ Ἀνδρῶν τε θεῶν τε*. Hinc Doctissimus Jesuita M. Mourgues, *Plan Theologique du Pythagorisme*, pag. 12. & seq. in eandem sententiam concedit. Il y a un vers (inquit) dans le huitième Livre de l'Illiade, répété dans le premier & dans le dernier de l'Odyssée, lequel est devenu fameux par les Observations, que Pla-

Platon, Aristote, Plutarque, Jambliche y ont faites.

Jupiter notre Père, Arbitre des Puissances.

Ces Ecrivains distingués en ont pris les dernières paroles dans un sens doctrinal & philosophique, comme le savant Augustin Steuchus s'est donné la peine de le prouver textuellement, & ont jugé qu'Homere donnoit là un Maître, un Souverain au reste des Dieux designés dans Plutarque, par le nom des Puissances ou des Princes: de même dit Steuchus, que dans nos saintes Lettres nos Anges sont nommés Puissances, Principautés & Dominations. Mais ce caractère de Souveraineté d'un seul Dieu sur tous les autres Dieux, me paroît encore plus clairement enoncé dans le second Chant de l'Iliade, en ces termes :

De Jupiter regnant sur les Dieux & les Hommes.

Vous savez, Monsieur, que Jupiter est toujours titré des Père des Hommes & des Dieux, Πάτερ Ἀνδρῶν τε θεῶν τε, ce qui suffiroit pour le mettre hors de parallele avec les Divinités vulgaires. Mais je veux vous prouver ici plus solidement, que n'a pu faire dans Ensebe le Juif Aristobule & Peripateticien, dont je vous ai déjà parlé, je veux, dis-je, vous prouver, qu'il a plu aux Poètes de designer le vrai Dieu par le nom de Jupiter, & le mieux prouver que ce Juif, parce qu'ayant vécu avant Saint Paul de près de deux siècles, il ne pouvoit pas avoir cet Apôtre pour garant comme moi. Car Saint Paul fait l'honneur à Aratus de citer le cinquième vers de ces Phenomenes, Τὸ γὰρ καὶ γένος ἑσμεν, nous sommes aussi sa race, savoir, par la Créa.

Création, ajoute Saint Clément, οἷον δὴ μὲν γὰρ) or il s'agit là de Jupiter, qu'Aratus venoit de nommer. Après cette citation, l'Apôtre reprend, Puis donc que nous sommes la race de Dieu, ce qu'il entend certainement du vrai Dieu. On voit par là, dit le Père, que je viens de nommer, que Saint Paul cite les Poètes, & qu'il approuve ce que les Gentils ont dit de raisonnable. Haecenus Mourges cujus verbis calculum meum adjicio, licet parum tribuam explicationi Steuchi sæpissimè a vero rectoque aberrantis.

IV.

Jovi autem non solum Imperium in cæteros Deos tribuitur, sed & cætera Deo digna tribuuntur attributa; quod per partes jam ostendemus. (1°) tribuitur illi Omnipotentia. Il. α pag. 33. sic alloquitur Thetidem Jupiter. v. 524.

Ἐ ἰδ' ἀγε τοι κεφαλὴ κατανευσομαι, ὅφρα πε-
ποιθῆς
Τὸτο γὰρ ἐξ ἐμεθεν γε μετ' ἀθανάτοισι μεγί-
στον
Τεκμῶρ. Οὐ γὰρ ἔμον παλινάγρετον, ἔδ' ἀ-
πατηλόν
Οὐδ' ἀτελευτήτον γ' ὅ τι κεν κεφαλὴ κατανεύσω

Quin age capite tibi annuam, ut confidas,
Hoc enim ex me inter Deos immortales certissi-
mum
Est signum: Neque enim meum revocabile, ne-
que fallax,
Neque irritum, quodcumque capite annuero.
Odyss.

Odyss. ε. fere initio.

Οἱ δὲ θεοὶ θῶκον δὲ καθίζανον, ἐν δ' ἄρα τοῖσι
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης, ἔτε κρατὸς ἐστὶ μέγιστον

*Ipsi vero Dii ad confessum confederant, inter illos
sane*

Jupiter Altitonans, cujus Potentia est maxima.

Ibid. v. 137.

Ἄλλ' ἐπεὶ ἔπῳς ἐστὶ Διὸς ὄον Αἰγιοχόιο
Οὔτε παρεῖξ ἔλθειν ἄλλον θεόν, ἔδ' ἀλιῶσαι
Ἐρρέω.

*Verum quandoquidem nullo pacto fas est Jovis
mentem Agiochi*

*Vel prætergredi alium Deum, neque irritam facere
Valeat.*

Sunt tamen qui existimant hanc Dei Omnipotentiam prorsus subverti per ea quæ de duobus æternis principiis in medium protulerit Homerus. In eo est Plutarchus, de Iside, & Osiride pag. m. 172. Διο (inquit) καὶ παμπάλαιος αὕτη κατείσιν ἐκ θεολογῶν καὶ νομοθετῶν, εἰς τε ποιητὰς καὶ φιλοσοφὰς δοξα, τὴν ἀρχὴν ἀδеспотон ἔχουσα, τὴν δὲ πῖσιν ἰσχυραν καὶ δυσεξαλειπτὸν, ἐκ ἐν λόγοις μόνον, ἔδε ἐν φημαῖς, ἀλλὰ ἐθ τε τελεταῖς ἐντε θυσιαῖς, καὶ βαρβαροῖς καὶ ἑλλήσι πολλαχῶς περιφερομένην, ὥς ἔτ' ἄνεν καὶ ἀλογὸν καὶ ἀκυβερνητὸν αἰώρεται τῷ αὐτοματῷ τῷ παν. ἔτε εἰς ἐστὶν ὁ Κραθὼν, καὶ κατευθυνῶν, ὥσπερ οἰαξιν ἢ τισὶ πειθηνίοις χαλινῶς λόγος. Ἀλλὰ πολλὰ καὶ μεμιγμένα κακοῖς καὶ ἀγαθοῖς, μᾶλλον δὲ μηδέν, ὥς ἀπλῶς εἰπεῖν, ἀκράτον ἐνταῦθα τῆς φύσεως φέρουσης, ἔ
δυσιν.

δυοιν πιθων εις ταμιας, ὡς περ ναματα τα πραγ-
 ματα καπηλικῶς διανεμων ἀνακεκραννυσιν ἡμιν, ἀλλ'
 ἀπο δυοιν ἐναντιων ἀρχων, καὶ δυοιν ἀντιπαλων
 δυναμεων της μεν ἐπὶ τῇ δεξιά, καὶ κατ'εὐθειαν
 ὑφ'ηγεμενης, της δ'ἐμπάλιν ἀναστρεφουσης καὶ ἀνα-
 κλωσης, ὁ τε βιος μικτος, ὁ τε κοσμος, εἰ καὶ μη-
 πας, ἀλλ' ὁ περιγειος ἔτος καὶ μετα σεληνην, ἀνω-
 μαλος καὶ ποικίλος γεγνε καὶ μεταβολας πασας δεχο-
 μενος. i. e. *Vetustissima proinde a Sacrarum Pro-*
fessoribus & Legumlatoribus ad Philosophos & Poëtas
(hæc enim in vers. Xylandri neglecta, addenda)
derivata est opinio, auctore incognito, fide & firmâ
& indelebili, non in sermonibus ea tantum & rumo-
ribus, sed & in mysteriis ac sacrificiis tam Barbaris
quam Græcanicis exstans, neque casu ferri, & a for-
tuna pendere Universum, mente, ratione ac guberna-
tore destitutum: neque unicam esse rationem, quæ
contineat id & dirigat tanquam clavum aut fræna
moderans, sed cum per multa e bonis juxta malisque
sint confusa, imo nihil natura hæc sincerum (ut
verbo dicam) proferat: non esse unum aliquem pro-
num, qui e duobus doliis res nobis veluti aliquem
liquorem cauponis in morem distribuât atque misceat;
Ergo a duobus principiis contrariis, adversisque dua-
bus facultatibus, quarum altera ad dextram & recta
ducat, altera retrorsum avertatur atque reflectat,
cum vitam esse mixtam tum ipsum mundum (si non
universum, eum saltem, qui ad terram est, & Lunæ
subjacet) inæqualiter ferri, variisque & omnis generis
motibus agitari. Patet ex hisce, Plutarchum ea,
quæ Homerus de duobus doliis dixit, sic inter-
pretari, quasi eo nomine duo æterna rerum
principia adversa fronte secum invicem pugnan-
tia intellexisset. At hæc explicatio adversatur
 non-

non solum Homeri atque Platonis, sed & ipsius
Plutarchi sententiæ. *Homerus* Il. ω pag.m. 879.
inducit *Achillem*, *Priamo* solatium adferentem,
his verbis, v. 522.

Ἄλλ' ἄγε δὴ κατ' ἄρ' ἔζευ ἐπὶ θρόνῳ, ἀλγεῶν
δ' ἐμπίης

Εν θυμῳ κατακείσθαι ἔασομεν ἀχνυμένοι περ
Οὐ γὰρ τις πρῆξις πελεται κρυεροῖο γοοῖο
Ὡς γὰρ ἐπεκλώσαντο θεοὶ δειλοῖσι βρόχοις
Ζεῖν ἀχνυμένους, αὐτοὶ δὲ τ' ἀκηδέες εἰσι.
Δοιοὶ γὰρ τε πιθοὶ κατακείαται ἐν Διὸς ἔδει
Δωρῶν, οἷα δίδωσι, κακῶν, ἔλερος δὲ ἔσων.
Ὡ μὲν καμμιζας δῶη, Ζεὺς τερπικέραυνος,
Ἄλλοτε μὲν τε κακῶ οὐ γέ κρυεῖται, ἄλλοτε
δ' ἔσθλω.

Ὡ δὲ κε τῶν λυγρῶν δῶη, λωβητὸν ἔθηκε
Καὶ ἑκάκη βεβρωπὶς ἐπὶ χθονὰ διὰν ἔλαυνει
Φοῖβας δ' ἔλε θεοῖσι τετιμένος ἔλε βροτοῖσιν.
Ὡς μὲν καὶ πηλὴ θεοὶ δόσαν ἀγλαὰ δῶρα
Ἐκ γενέλης. Πάντας γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων ἐκ-
εκάσσο

Ὀλβῶ τε πλεῖῶ τε, ἀνάσσει δὲ Μυρμιδόνεσσι
Καὶ οἱ θνήσκω εὐνή, θεῶν ποιήσαν ἀκοίῃν
Ἄλλ' ἐπὶ καὶ τῷ θεῷ θεὸς κακόν, ὅτι οἱ ἔστι
Παιδῶν ἐν Μεγαροῖσι γονὴ γενέλο κρείοντων.
Ἄλλ' ἓνα παῖδας ἵκεν παναώριον. &c. i.e.

*Sed age jam confide in sede, dolores tamen
In animo residere sinamus tristes licet:
Non enim aliqua utilitas est frigidi luctus.
Sic enim destinarunt Dii miseris mortalibus,
Ut vivant tristes: Ipsi vero sine cura sunt*
Tom. VII. M Duo

*Duo quippe dolia jacent in Jovis limine
Bonorum quæ dat, alterum malorum, alterum
vero bonorum*

*Cui quidem miscens dederit, Jupiter fulminator
Interdum quidem malum ipse consequitur, in-
terdum & bonum:*

*Cui vero ex malis dederit, cum injuriæ exposuit.
Et ipsum mala fames in terra alma exagitat:
Vagatur autem nec Diis honoratus, nec homi-
nibus.*

*Sic quidem Peleo Dii dederunt illustria dona
A nativitate, omnes enim supra homines or-
natus est.*

*Felicitate divitiisque, imperabat vero Myrmi-
donibus*

*Et ei Mortali existenti Deam fecerunt uxorem:
Sed tamen ei quoque adjecit Deus malum,
quod ei nulla*

*Filiorum in mœnibus soboles fuit Imperantium,
Sed unum filium genuit brevis ævi.*

Patet ex hoc citato loco quam clarissimè Deum ex mente Homeri & bona & mala dispertiri mortalibus: ex circumstantiis autem hujus loci patet, sermonem proprie hîc esse de malis culpæ, circumstantiisque in quibus homines positi nunquam omni ex parte felices esse possunt. Hinc Plato Lib. II. de Republ. pag. 605. postquam monuisset, Deum natura bonum, solorum bonorum causam esse dicendam, addit: Ὅτι ἀγαθὸν ἀποδεκτὸν ἔτε Ὅμηρος ἔτ' ἄλλες ποιήτες ταύτην τὴν ἀμαρτίαν περὶ τὰς θεὰς ἀνοήτως ἀμαρτανόντος καὶ λεγόντος ὡς δοιοὶ πῖθοι, i. e. Neque Homeri igitur ne-
que

que alterius Poëtæ admittendum est peccatum stultæ de
Diis dicentis, in Jovis limine duo jacere dolia. Nescio
utrum recte mentem Poëtæ ceperit Plato, nihil
enim mihi aliud hoc loco dicere videtur Home-
rus, quam Deum ita temperare res humanas,
ut bona malaque in hac vitâ sibi invicem suc-
cedant. Sibi ipsi denique contrarius est Plutarchus,
partim in dissertat. de audiendis Poëtis pag 14. &
18. partim in Consolat. ad Apollonium. Tribuitur illi
Omniscientia. Il. α. v. 545.

Τὴν δ' ἡμειβεῖ' ἔπειτα πατὴρ ἀνδρῶν τε
θεῶν τε,
Ἦρῃ, μὴ δὴ πάντας ἔμῃς ἐπιελπεο μύθῃς
Ἴδῃσιν. Χάλεποι τοι ἔσονται, ἄλοχ' ἄλλοτε
ἔσθῃ.
Ἀλλ' ὃν μὲν κ' ἐπεικὲς ἀκθεμεν, ἔτις ἔπειτα
οὔτε θεῶν προτερός τόν γ' εἴσεται, ἔτ' ἀν-
θρώπων.
Ὅν δ' ἂν ἐγὼν ἀπανεύξῃ θεῶν ἐθελοίμιν νοη-
σαι,
Μῆτι σὺ ταῦτα ἑκάστα διεῖξο μῆδε με-
τάλλα. i. e.

Huic respondit deinde Pater Hominumque
Deorumque,
Juno ne omnia mea sperato consilia
Te scituram. Difficilia tibi erunt, uxor ut
ut mea sis:
Sed quod quidem par fuerit audire, nullus
Neque Deorum prior hoc sciet, neque Homi-
num:

*Quod autem ego seorsum a Diis voluero ani-
mo concipere*

*Ne tu hac singula interroga, neque per-
scrutare.*

Inprimis autem ex toto Poëmate Homeri pa-
tet, Providentiam ab eo agnitam. Hoc denuo ag-
novit Scriptor vitæ Homeri pag. 337. ita dicens.
Cæterum ad Dei mentem Providentia & Fatum per-
tinet, de quibus Philosophi multa verba fecerunt.
Horum autem omnium Homerus occasionem suppe-
ditavit. Ac de Providentiâ quidem Deorum quid at-
tinet dicere? Quando per omnem Poësin non tantum
inter se se de Hominibus differunt, verum etiam in
terram descendentes cum Hominibus conversantur.
Sed pauca Exempli gratiâ contemplemur, in quibus Ju-
piter ad fratrem inquit: „ Scis Neptune Deos, cur nostra
Palatia cœli nunc teneant, cunctos? curæ mihi sunt
pereuntes“. Et in aliis: „ Eheu certe hominem fugientem
mœnia circum Percharum video, pectusque meum cru-
ciatur. „ Adhæc regiam dignitatem ac morum faci-
litatem innuit, dicens: „ Non ego divini posthac oblitus
Ulyssis esse queam, qui mente Homines præcellit, &
aris Divorum pecudes incendit, pingua sacra“. In
quibus cernere licet, quod virum illum primo a mentis
perspicuitate, deinde a pietate erga Deos collaudat.
Cæterum quo pacto cum illis ipsis Hominibus Deos con-
versantes ac collaborantes fingat, in multis est perdiscere.
Ut quum Minervam aliquando Achilli, semper au-
tem Ulyssi; Mercurium autem Priamo & quando-
que Ulyssi, atque in universum Deos Hominibus sem-
per adesse putat, ait namque: „ Dii Superi ex æquo
tractant Homines peregrinos, indigenasque simul, va-
stant & mœnia celsa, justitiam humanam spectant ac
impia

impia facta“. Divinae autem Providentiae peculiare est, velle ut Homines justè vivant. Atque istud Poëta clarissime inquit : „Improba facta Hominum Superi aver-
suntur, honestos eximiosque Viros pretio dignantur ha-
bere. Indignatur iis Saturnius estque nocivus, qui
violenter agunt jus figunt atque refigunt“. Porro quem-
admodum Deos hominibus prospicientes, ita & homi-
nes istorum memores in quavis fortuna inducit. At-
que dux quidam prosperè agens, inquit, spes me ma-
gna tenet, votumque Jovi, superisque cunctis nunc
facio, pepulere quod inde canes mi. Periclitans verò,
„Jupiter at rogitò, servabis ab aëre Græcos“. Et rur-
sus is, qui interfecerat : „Quando quidem hunc hominem
domuit virtute Deorum“. Moriens verò : „Fare age, ne
quid ego Divorum numina lædam“. Unde igitur po-
tius illud Stoicorum placitum, quam ex prædictis or-
tum habet? Denique unum esse mundum, atque in
eo & Deos & Homines (qui naturâ justitiæ parti-
cipes sunt) Rempublicam simul administrare. Etenim
quando inquit : „Diva Themis Superos Jussu Jovis ante
coëgit, Cur tu rursus eos cogis, qui fulmine splendes?
Nunquid sollicitus de Teucris, nunquid Achivis?“ Quid
aliud innuit, quam quod mundus civilibus legibus ad-
ministratur, atque Dii præconsultent, præsidente &
Deorum & Hominum Satore. Cæterum opinionem
de fato in illis ostendit perspicue, „Fata sua effugiet
non quisquam sive sit ille strenuus, Ignavus, sive quum
lucem aspexerit almam.“ At inter alia in quibus fati
potentiam confirmat, ipse quoque arbitratur (sicut &
probatissimi Philosophorum, qui post eum viguerunt,
Plato, Aristoteles ac Theophrastus) non omnia fato eve-
nire, sed aliquid etiam in hominibus esse situm, ut
quibus libera sit voluntas. Huic autem necessitatem
quodammodo conjungi, dum aliquis hoc quod cupit,

agens, in id, quod non vult, incidit. Atque hæc perspicue in multis declaravit, ut in utriusque Poëmatibus exordio. In Iliade dicens, Achillis iram Grajæ exitii causam fuisse, atque tum Jovis voluntatem completam esse. In Odyssæa vero Ulyssis socios propter temeritatem in perniciem incidere. Deliquerant enim dum Sacras Phæbi boves attigerant, quando ab eis abstinere licuisset. Ad hunc enim modum prædictum erat: „Has modo si vaccas dimiseris ire quiete, felicem reditum, quamvis jactatus habebis, ledere sin tentes facies impune nec illud.“ Sic non violare in ipsis situm, perire autem quum violassent, ex Fato consequens erat. Hactenus Scriptor iste vitæ Homeri. In eandem sententiam concedit Plutarchus pag. 48. seq. Sunt tamen, qui putant Homerum, Fatum, id est, inexorabilem omnium rerum necessitatem professum, provocant eum in finem ad certa quædam loca quibus videtur id probari: celebris locus est Odyss. Σ'. 129. in quo Homerus sub persona Ulyssis, qui se alium simulabat:

Οὐδὲν ἀκιδνοτερον γαῖα τρεφεῖ ἀνδρωποιο
 Πάντων, ὅσται τε γαῖαν ἐπιπνεῖει, τε καὶ ἔρπει.
 Οὐ μὲν γὰρ ποτὲ φησὶ κακὸν πείσεσθαι
 ὀπίσσω,
 Ὅφρ' ἀρετὴν παρεχῶσι θεοὶ καὶ γένατ' ὄρωρη
 Ἀλλ' ὅτε δὴ καὶ λυγρὰ θεοὶ μακάρες τελεσῶσι,
 Καὶ τὰ φέρει ἀεκαζόμενος τετληοτὶ θυμῷ.
 Τοῖος γὰρ νοὸς ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
 Οἷον ἐπ' ἡμᾶς ἀγῆσι πάτῃς Ἀνδρῶν τε θεῶν τε

i. e. Nihil imbecillius terra nutrit homine

Omnium quæcumque super terra spirant
 serpunt

Non

*Non quidem unquam dicit malum passurum esse
in futurum,*

*Quousque virtutem præbeant Dii, & genua
moventur:*

Sed quando & mala Dii beati perficiunt

Et hæc fert nolens patienti animo.

Talis enim mens est terrestrium Hominum,

*Qualem quotidie ducit Pater virorumque Deo-
rumque.*

*In specie malum Deo adscripsisse videtur Ho-
merus. Sic Iliad. T. v. 85. ita inducit Agamem-
nomen loquentem.*

Πολλακι δὴ μοι τῆτον Ἀχαιοὶ μῦθον εἶπον
Καὶ τε με νεικέεσκον. Ἐγὼ δ' οὐκ αἰτίος εἰμι,
Ἀλλὰ Ζεὺς καὶ μοῖρα, καὶ ἠεροφοῖτις ἐρίννυς,
Οἱ τε μοι εἰν ἀγορῇ φρεσὶν ἐμβάλον ἀγρίον ἄτην
Ἡμᾶσι τῷ ὅτ' Ἀχιλλῆος γέρας αὖλος ἀπηυρῶν.

*Sæpe jam mihi hunc Achivi Sermonem dixerunt
Et me objurgarunt: ego autem non Autor sum,
Sed Jupiter & Fatum & in tenebris agens furia
Qui mihi in concione mentibus injecerunt sævam
noxam,*

Die illo, quo Achillis præmium ipse abstuli,

Idem Iliad. I. v. 17.

ὦ φίλοι Ἀργείων ἡγήτορες ἠδὲ μεδόντες
Ζεὺς με μέγα κρονίδης ἄτη ἐνέδησε βάρειη.
Σχετλῖος, ὅς περ μὲν μοι ὑπέσχετο καὶ κατε-
νευσεν

Ἴλιον ἐκπερσάνῃ εὐλειαχέον ἀπονέεσθαι

Νυν δε κακην ἀπάτην βεβησάλο καὶ με κε-
λευει

Δυσκλεα Ἄργος ἰκεῖν, ἔπει πολὺν ὠλεσά-
λαον.

Ὅυλο περ Διὶ μέλλει ὑπερμενεῖ φίλον εἶναι
Ὅς δὴ πολλῶν πόλεων κάτελυσεν καρήνας
Ἡδ' ἐλὶ καὶ λυσεῖ. Τε γὰρ κράτος ἐστὶ μέγιστον.

i. e. *O amici Argivorum Ductores & Principes
Jupiter me valde Saturnius detrimento irre-
tivit gravi:*

*Infestus, qui, antea quidem mihi promisit &
annuit*

*Illo exciso bene munito rediturum,
Nunc vero malam fraudem struxit & me jubet
Inglorium Argos redire, postquam multum per-
didi populum.*

*Ita scilicet Jovi præpotenti placitum est,
Qui jam multarum urbium demolitus est ver-
tices,*

*Et adhuc demolietur: hujus enim potentia est
maxima.*

Alia loca lubens silentio transeo. At his po-
sitis, extra dubitationis aleam positum esse, *Home-
rum* ejusmodi inexorabile Fatum professum, vix cre-
diderim. (1). Enim in genere observo eos omnes
falli, qui putant, *Homerum* Systema aliquod
apte inter se connexum de Deo & Providentia,
in animo suo præformasse. Subtilior est illa de
Providentia Dei, atque actionum libertate doctri-
na, quam ut tum temporis jam rite fuerit ex-
cussa. Innumeri homines de Deo, Providentia,
actio-

actionibus humanis, loquuntur, licet qua ratione hæc inter se connexa sint, nunquam cogitarint. Unde loca in omnibus Scriptoribus invenimus, quæ utramque in partem trahi possunt, id est, possunt diversa systemata conficere. *Homerus*, mox hos, mox illos inducit loquentes, prout circumstantiæ, & mores sæculi postulare videbantur, securus de systematis nexu, atque cogitationum harmonia; hinc aliquando Dii nescire, aliquando omnia scire, aliquando purissimi, aliquando turpissimorum scelerum rei, mox omnia in hominibus efficere, mox, quasi securum ævum vivere, dicuntur. * Hinc in tanta sententiarum diversitate, homines diversissimis opinionibus addicti, inveniunt, quod in suæ sententiæ præsidium trahant; plura autem postulari, si quis alium erroris gravissimi convincere vult, norunt Eruditi. (2) Sunt loca perspicua in quibus aperte negat *Homerus*, malas Hominum actiones Deo esse adscribendas; notissimus est locus *Odyss. α. v. 32.*

Ὡς ποιοί, οἷον δὴ νῦ θεοὺς βροτοὶ ἀλλοιωῦνται

Ἐξ

---

* Consentit mecum hac in parte *Moshemius* notis ad *Cudworth. pag. 116.* dicens: *Difficile est componere omnia, quæ de Diis eorumque ortu & rerum generatione passim tradidit Homerus. Si quis ex ipso quæsvisset Homero, quidnam de his rebus sentiret, fortasse vix habuisset, quod responderet bonus homo: qui quidem nihil certi mihi sensisse, sed quæ ferebantur inter Græcos scita, nullo adhibito iudicio carminibus suis temere intexuisse videtur.*

M 5

Ἐξ ἡμεῶν γὰρ φασι κακ' ἔμμεναι. οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
Σφησιν ἀλασθαλίῃσιν ὑπὲρ μοῖρον ἀλγε' ἔχουσιν

i. e. *Vab quam nunc homines injuste Numina cul-
pant.*

*Ex nobis namque esse mala ajunt : at sibi ipsi
Nequitia propria, præter Fatum mala gi-
gnunt.*

Fatum insuper semper adpellatur Διὸς βελὴ nec
της τυχης mentio fit. Dicuntur illi Diis placere
qui impotentibus animi adfectionibus frænum
imponunt, hinc ita loquitur Achilles. Il. α. v. 216.

Χρη μὲν σφωιτερον γε θεα' ἔπος εἰρυσσάσθαι
Και μαλα πρὸ θυμῷ κεχολωμένον. Ως γὰρ
ἀμεινον.

Ὅς κε θεοῖς ἐπιπειθῆται, μαλα τ' ἐκλυον αὐτῷ.

i. e. *Oportet certe vestrum, Dea, consilium sequi,
Quantumvis sim animo iratus : Ita enim melius
Quisquis Diis obtemperaverit, magis quoque
exaudiunt ipsum.*

Ita Odyss. ξ. v. 83.

Οὐ μὲν σχέλια ἔργα θεοῖμακαρες φιλεῖουσιν.
Ἀλλὰ δικὴν ἴεσι καὶ αἰσιμα' ἔργ' ἀνθρώπων.

i. e. *Non quidem improba opera Dii beati amant.
Sed justitiam honorant & pia opera hominum.*

Hinc etiam precum agnovit necessitatem. Il. ι.

v. 491.

Ἀλλ' Ἀχιλεὺ δαίμασόνου θυμὸν μέγαν, εἴδε τί
σε χρῆ

Νηλεὺς

Νηλεες ἦτορ ἔχειν. τρεῖσι δὲ τε καὶ θεοὶ αὐτοὶ
 Τωνπερ καὶ μείζων ἀρετῇ, τιμῇ τε βίῃ τε.
 Καὶ μὲν τὰς θυέεσσιν καὶ εὐχῶλης ἀγάνησι
 Λοιβῇ τε, κνίσσῃτε παρατρῶπως ἀνδρῶποι
 Δισσομενοὶ, ὅτε κεν τις ὑπερβῇ καὶ ἀμαρῇ.

i. e. *Sed Achilles doma animum magnum : neque
 te oportet*

*Imisericordem esse : flecti enim possunt &
 Dii ipsi*

*Quorum etiamsi major virtus honorque po-
 tentiaque,*

*Tamen hos Sacrificiis & votis placidis
 Libamineque, nidoreque avertunt ab ira ho-
 mines.*

*Supplices, cum quis transgressus fuerit &
 peccarit.*

Neque locus ex Odyss. ζ. supra citatus
 probat, prorsus omnes actiones Hominum Dei
 operationes esse. Commentatus est in hunc locum.
 M. Casaubonus, extat illius explicatio ad *Calcem*
Epistolarum Parentis & suarum pag. 174. seq. *Edit.*
Almelov. Tres in medium profert loci hujus inter-
 pretationes. *Prima*, quam antiquissimam agnos-
 cit *Eustathius*, est eorum, qui cœlo & syderibus
 omnia humana, ipsas etiam mentes, his verbis
 ab *Homero* subjici censebant : quasi hoc voluis-
 set, prout cujusque diei naturalis ex astrorum
 positura & influxu constitutio est : tales & ho-
 mines, pro cujusque particulari temperamento,
 & animo & corpore quotidie existere. *Secun-*
dum hanc interpretationem το οἶον ad ἡμᾶς re-
 fertur

fertur & præpositio ἐπὶ, non ad ἡμᾶρ, sed ad verbum ἀγῆ pertineret, quasi scripsisset τοῖος νοός των ἀνθρώπων οἷον ἡμᾶρ ἐπαγεί πατήρ. In hunc sensum interpretatus est Cicero.

*Tales sunt Hominum mentes qualis Pater ipse
Jupiter auctiferas lustravit lumine terras.*

II. Interpretationis ratio verba ita construit :
τοῖος νοός ἀνθρώπων οἷον (νοός scilicet) ἐπὶ ἡμᾶρ
ἀγῆσι πατήρ &c. Sensus esset; talem esse mentem
mortalium, qualem Parens omnium (Divum atque
hominum) diem induxerit: Atque ita cepit sententiam
Homeri M. Tyrius aliique: imitatus illam est Archi-
lochus ita :

τοῖος γὰρ ἀνθρώποισι θυμός, γλαυκὲ λεπ-
τίνεις παῖ,
Θνητοῖς ὅποιον Ζεὺς ἐφ' ἡμέρην ἀγεί.

Tertia nititur primâ illa verborum constructione
τοῖος νοός & ἐπὶ ἡμᾶρ: sensum autem elicit talem :
qualem scilicet cujusque diem (id est statum & for-
tunam) pro diversâ temporis ratione Deus esse volue-
rit; talem & animum ipsius, id est mores, & opinio-
nes esse solere. Secunda, & tertia versuum illorum
interpretatio nihil habet quod cum ratione possit
culpari, aut ad fatum referri. Primam autem in-
tellexisse Homerum certè non ex versibus hisce,
sed aliunde probandum esset. Nulla autem certa
hujus interpretationis vestigia in Homero depre-
hendo. Secunda autem, & tertia cum senten-
tiis ejus apprime conspirant. Sed pergamus ad re-
liqua. Jovi adscribit Homerus scientiam fatorum,
quæ singulis mortalibus contingunt. Ita ll. γ. v. 308.
Ζεὺς

Zeus μὲν πρὶς τοῦτο οἶδε καὶ ἀθανάτοιο θεοὶ ἄλλοι
Ὅππότερ ὁ θανάτοιο τέλος πεπρωμένον ἔστιν.

i. e. *Jupiter nimirum hoc scit & immortales Dii
reliqui
Utri mortis finis fato destinatus sit.*

*Omniscientia autem in genere illis tribuitur Odyss.
Δ. v. 457. θεοὶ δὲ τὰ πάντα ἴσασιν, hinc etiam me-
mor est Virorum optimorum. Ita Odyss. λ. Jupiter
ad Minervam.*

Πῶς ἂν ἐπεὶ Ὀδυσσεύς ἐγὼ θείοιο λαθοίμην
Ὅς περὶ μὲν νοῦν ἔστι βροτῶν, περὶ δ' Ἱερᾶ
θεοῖσιν
Ἀθανάτοισιν ἔδωκε τοι ἔρᾶνον ἔρυν ἔχουσιν.

i. e. *Quomodo unquam ego Ulyssis divini obliviscerer,
Qui & mente supra mortales est, & supra cæteros
sacra Diis
Immortalibus dedit, qui cælum latum habitant.*

*Distribuit autem Deus dona mortalibus varie, secun-
dum Homerum. Ita Odyss. VIII. Ulysses impor-
tuno Euriale succensens ait: v. 165.*

Ξεῖν' ἔ καλον εἶπες. ἄλῃσθαλῶ ἀνδρὶ εἰκάς.
Οὕτως ἔ πάντεσσι θεὸς χαριέντα δίδωσιν
Ἀνδράσιν, ἔτε Φυῆν, ἔτ' ἄρ' Φρενας, ἔτ'
ἀγορήν.
Ἄλλος μὲν γὰρ Ἰεῖδος ἀκιδνότερος πελεῖ ἀνῆρ
Ἄλλος θεὸς μορφήν ἐπέσι σεφει. Οἱ δὲ Ἰῆς
αὐτὸν

Τερπο-

Τερπομενοι λευσσεν. Ο δ' ασφαλεως αγορευει
 'Αιδοι μελιχη, μελα δε πρεπει αγρομενοισιν
 'Ερχομενον δ' ανα ασυ, θεον ως εισορωσιν
 'Αλλος δ' αυ ειδος μεν αλιγκιος 'Αθαναθοισιν
 'Αλλ' ε οι χαρις αμφιπερισεφειλαι επεεσσιν.

i.e. *Hospes non honeste dixisti: Stulto Viro similis es.*
Ita non omnibus Deus munera dat
Viris neque formam, neque prudentiam, ne-
que Eloquentiam:

Alius quidem formā inferior est Vir,
Verum Deus formam Eloquentiā ornat: alii
quoque in ipsum

Lati aspiciunt, & ipse securè loquitur
Modestia suavi, eminet autem in cœtu:
Incedentem autem per urbem, velut Deum aspi-
ciunt.

Alius autem rursus formā quidem similis im-
mortalibus,

Sed haud ei gratia addita sermonibus.

Idem Jupiter Odyss. Δ'. v. 206. omnem felicem
Successum Hominum Deo adscribit.

Ρεια δ' αριγνωτος γονος ανερος ω τε κρονιων
 'Ολβον επικλωση γαμεονι, ιε γεινομενω τε.
 Ως νυν Νεστορι δωκε διαμπερες ηματα παντα,
 'Αυτον μεν λιπαρως γιρασκεμεν εν μεγαροισιν
 'Υιας αυ πινυις ιε κα' εγχεσιν ειναι αρις.

i.e. *Facilis enim cognitu proles viri cui Saturnius*
Felicitatem destinat & uxorem ducenti & nas-
centi

Quemadmodum nunc Nestori dedit jugitur die-
bus omnibus . *Quem-*

*Ipsūm quidem molliter senescere domi suæ.
Filios rursus prudentes & hasta esse optimos.*

Vide & *Odyss.* XIV. v. 63. seq. gloria etiam a Deo est *Iliad.* XVII. v. 251. Ἐκ δὲ Διὸς τιμὴ καὶ κudos ὀπινδεται. Ita virtutem etiam bellicam, donum Dei esse *Iliad.* XX. v. 125. seq. Et ut tandem cætera quæ magnâ copiâ in libris *Homeri* inveniuntur omittam, & præmiæ & pænæ post mortem manent homines. Vide prolixè de hoc *Odyss.* XI. v. 561. seq. *Iliad.* VIII. v. 13. seq. Ex hisce omnibus concludimus, probabile quam maximè, *Homerum* Numinis existentiam, Providentiam & cætera Deo digna attributa agnovisse.

Sed audiamus jam ea, quæ contra *Homerum* adferuntur : *Celeb. Clericus* postquam *Tom.* 3. *Bibl. Select.* p. 67. *Cudworthi* opinionem protulisset existimantis, licet *Homerus*, & *Hesiodus* omnia ex Chao, vel Oceano repetierint, Jovem tamen semper excepisse, quem Patrem Deorum Hominumque dixerint, addunt : *Le mal est, que par ces Dieux, ils semblent entendre seulement la postérité de Saturne, & quelques Dieux contemporains, de qui Jupiter étoit le Roi comme il étoit le Père des plusieurs autres* (†). De *Hesiodo* mox dicemus quod si

---

(†) Hoc ipsum dubium torfit etiam *Celeb. Mosheimium* v. notas ad *Cudw.* *Tom.* I. pag. 429. at præter dicta nota, si vero credidit *Homerus* Jovem & cæteros Deos ex Chao oriri, ratio tandem reddenda est, unde *Homerus* ad cognitionem Dei & attributorum ejus pervenerit: certe ex hypothesi de æterna aliqua materia hoc non habuit. Sive igitur ex proprio sensu, sive opinione vul-

si *Homerus* cuncta, quæ existant ex chao deri-
vasset, nondum esset Atheus, sed inter Dualistas
istas referendus, dum ubique attributa Dei agnoscit,
impe-

---

gi ita locutus sit, videtur ab Atheismi crimine ab-
solvendus, non melius quantum in re obscura fieri
potest, res illustrari potest, quam exemplo quo-
rundam Scriptorum Ecclesiæ Romanæ. Altissime
radicata est opinio plebis se virtutibus Sanctorum,
adeo ut centies audias hos vel illos Sanctos invo-
cari rebus in arctis, vix semel præpotentem om-
nium Dominum: Homines igitur superstitioni de-
diti; at non plane Dei O. M. immemores, quoties
de rebus divinis loquendum est, dudum receptis
opinionibus sese accomodant, ita tamen ut subin-
de Dei etiam mentionem faciant. *Homerus* recep-
tas fabellas de Diis aliter se tueri non posse cre-
didit quam si antiquas fabellas retineret, ita tamen
ut partim extolleret quos in Divum numerum re-
ceperunt, partim etiam ea quæ de Numine Opti-
mo a Sapientibus sui ævi admittebantur, confir-
maret. Hoc autem a me non eo animo dictum
est, quasi exploratæ veritatis sint, quæ adsero,
aut recte fecisse *Homerum* contendam, conjectura
est prætereaque nihil. Hoc unum certè credere non
possum, Poëtam præter materiam nihil admisisse,
atque ex rudi indigestaque mole non solum omnium
rerum, sed & ipsius Jovis, originem repetiisse. In-
finita loca sunt, quæ huic sententiæ contrariantur,
sed fruatur quisque suo iudicio. Ipse certe *Celeb.*
Moshemius loco citato ait. *Hoc sine controversia dederim,*
Homerum reliquis Diis omnibus Jovem suum præfecisse
summumque ipsi præterea in res universas Imperium at-
tribuisse. Loquuntur id infiniti ejus loci.

imperiumque in materiam eidem adscribit. Imo si Deum corporeum , at summa intelligendi vi præditum , credidisset *Atheis*ni postulari non posset, vel ipso judice Clerico Bibl. Select. Tom. II. pag. 14. Non autem vel ipsum virum doctissimum existimare, *Homerum* plane omnia , etiam ipsum Numen, ex materiæ inertis mole orta putasse, vel ea probant, quæ de *Polytheismo* eod. loco pag. 52. monet dicens : *Premièrement il faudroit établir l'idée véritable de la Divinité ; après quoi il faudroit recueillir des plus anciens Poètes , comme d'Homere & d'Hesiode, tous les traits qui y ont du rapport, & qui font voir que la véritable idée de la Divinité n'étoit pas entièrement effacée de leurs esprits. Par exemple, on y trouve que les Dieux sont tous puissans, immortels, bons, prévoyans, sages, bienheureux, amis de la vertu & ennemis du vice. Il est vrai, qu'on n'y voit aucun vestige de l'unité d'un Dieu, & que son idée y est à tous momens confondues avec des idées d'Etres Intelligens, sujets à bien des incommodités, quoique plus excellens, que les Hommes, à qui ils ressemblent d'ailleurs à divers égards. Cette Contrariété, que l'on trouve dans leurs tems, touchant le Dieu, n'étoient pas conformes à l'ancienne tradition, qu'elles avoient extrêmement obscurcie. Quand ils parloient de Dieu, conformément à l'idée, que la raison nous en fournit, ils s'exprimoient, selon l'ancienne impression, qui en étoit demeurée parmi les Hommes : mais quand ils attribuoient à Dieu des défauts humains, ils suivoient la depravation, qui s'étoit introduite depuis. Fatetur igitur doctissimus Vir, in Homero antiquissimo Poëtarum inveniri vestigia rectæ de Deo opinionis; hoc nobis sufficit, qui interim non negamus, attributa Deo soli competentia tribui illis aliquando, qui Homines fue-*

Tom. VII.

N

runt.

runt. Alterum, quod contra *Homerum* Viri docti urgent, petitum est ex variis illis vitiis atque erroribus, quos Diis suis non semel adscribit *Homerus* : Certe in eo nemo prudens *Homerum* unquam defenderit. Deploramus sortem illius temporis hominum, quibus tam insani ac parum cauti obtigere Doctores. Quamvis enim haud credam *Homerum*, dum impias actiones Diis suis adscripsit, omnem Numinis reverentiam ex animis hominum evellere voluisse; certum tamen est plebem exemplo Deorum ad mala perpetranda inductam fuisse: notum est quid contigerit *Chereæ* apud *Terentium* in *Eunucho* Act. III sc. V. v. 36. unde *Vellejus* apud *Ciceronem* d. N. D. Sect. 42. *Nec enim multo absurdiora sunt ea, quæ Poëtarum vocibus fusa, ipsa suavitate nocuerunt : qui & irâ inflammatos & libidine furenteis induxerunt Deos, feceruntque ut eorum bella, pugnas, prælia, vulnera videremus : odia præterea, dissidia, discordias, ortus, interitus, quærelas, lamentationes, effusas in omni intemperantia libidines, adulteria, vincula, cum humano genere concubitus, mortaleisque ex immortali procreatos.* Factum inde etiam, ut *Plato* *Homerum* e *Republica* suâ procul esse iusserit. Miror itaque *Viros doctos* *Homerum* in eo defendere voluisse. Inter modernos hoc nuper fecit Vir doctissimus *Rollinus* Professor Eloquentiæ in Collegio Regio Parisiensi. Ille enim in *Methodo addiscendi elegantiores Literas* pag. 226. seq. ita contra *Ciceronem*, & *Platonem* insurgit : *L'un & l'autre (Plato nempe & Cicero) se trompoient en ce point, qu'ils ne remontoient pas jusqu'à la première source du désordre. Elles étoient bien plus anciennes que lui & faisoient partie de la Théologie Payenne. Il peignoit les Dieux tels qu'il les*

les avoit reçu de ses Peres & tels qu'ils étoient crus & connus de son tems. C'étoit donc à la Religion même, qui supposoit de tels Dieux, & non à la Poësie, qui les représentoit sous l'idée qu'on en avoit, que Platon devoit s'en prendre. Et c'étoit là en effet le secret motif de la loi, par laquelle il chassoit de sa Republique les Poëtes. Car toute la Théologie du Paganisme étoit partagée entre deux Ecoles, celles des Poètes & celle des Philosophes. Les premiers conservoient le précis des coutumes & des traditions immémoriales, autorisée par les loix de l'Etat liée aux fêtes & aux ceremonies publiques. Les Philosophes rougissant en secret des erreurs grossieres du peuple enseignoient à l'écart une Religion plus pure & plus degagée de cette multitude des Dieux pleins de vices & de passions honteuses. Ainsi Platon en excluant de sa Republique les Poètes bannissoit par une consequence necessaire toute la Religion populaire, pour y substituer la sienne, & par ce detour adroit, il se mettoit à couvert de la cigue de Socrate, qui avoit blessé la delicatesse du peuple en s'expliquant trop ouvertement contre les superstitions de la Religion ancienne & dominante. Cette reflexion sert à lever la contradiction qui paroît dans la conduite que ses Atheniens tiroient à l'égard d'Aristophane & de Socrate. On ne sait pourquoi ils sont si impies au theatre, & si religieux dans l'Areopage : & pourquoi les mêmes spectateurs couronnent dans le Poëte les bouffonneries si injurieuses aux Dieux, pendant qu'ils punissent de mort le Philosophe, qui en avoit parlé avec beaucoup plus de retenue. Aristophane en representant sur le theatre les Dieux avec des caracteres & des défauts qui excitoient la risée, ne faisoient qu'en copier les traits d'après la Théologie publique. Il ne leur imputoit rien de nouveau & de son intention, rien qui ne fut conforme

aux opinions populaires & communes. Il en parle comme tout le monde pensoit, & le spectateur le plus scrupuleux n'y appercevoit rien d'irreligieux qui le scandalisât, & ne soupçonnoit point le Poète du dessein sacrilège de vouloir jouer les Dieux. Au contraire, Socrate combattant la Religion même de l'Etat, renversant le Culte hereditaire & paternel, avec toutes ses solennitez, ses ceremonies, ses mystères choquant, tous les préjuges établis & reçus, paroissoit un impie déclaré : Et le peuple irrité d'une temerité si sacrilège, qui attaquoit tout ce qu'il respectoit comme plus sacré, croioit devoir rallumer tout le feu de son zèle pour vanger sa Religion. Car il faut nécessairement une Religion à l'homme. Il ne peut s'en passer. Les Principes en sont fort profondément gravez dans le cœur pour l'étouffer. Mais il veut qu'elle soit indulgente, commode, complaisante; & que loin de gêner ses penchans naturels, ou de les condamner, elle les excuse & les autorise. C'étoit une Religion de ce caractère que les Athéniens aimoient, & c'étoit en la leur représentant avec ces couleurs, qu'Aristophane attiroit leurs applaudissement & leur louanges. *Hactenus Rollinus.* Contra hæc duo regero, primum est : Verum quidem esse opiniones illas de Diis vel ante Homerum invaluisse, quod ante Rollinum jam notavit Vir summus Joh. Clericus in Commentario ad Hesiodum pag. 37. sed num inde sequitur, jure Homerum hoc fecisse? Theologi erant Poetæ; at dedecet hominem de Deo ita irreverenter loqui, decet illos quam maxime omnem navare operam ut plebs rectè de Deo sentiat, & pure eum colat : Secundo, aut jure meritoque damnatus est Socrates, aut pessimè fecerunt Athenienses, quod tantum Virum cicutam bibere jusserunt; prius hætenus nemo æquis rerum judex dixerit :

dixerit ; omnes clamant optimo Viro summam injuriam factam. At quid agebat præstantissimus Vir? certe non prorsus Religionem Atheniensium subvertere voluit, quia τῷ νόμῳ τῆς πόλεως Deos colendos putavit : sed sensim sensimque rectiora de Deo eos addocere voluit ; quod si igitur male ab Atheniensibus vitâ est privatus, recte fecit, quod stultas opiniones animis hominum evellere voluit. Sane judicium *D. Rollini* nititur falsissima regula, nimirum non oportere Viros sapientes erroribus publice receptis se se opponere, sed juxta leges Reipublicæ sentire, loqui, scribere. Hæc regula si valuisset, nunquam Gentilium Religio fuisset subversa, quod tamen omnibus viribus fecerunt Religionis Christianæ primi Confessores. Sane non amore veritatis, sed Sectæ, cui addictus est *Rollinus* inductum hæc dixisse vel inde patet ; quod in tota prima parte egregii libelli rectissime monet, Præceptores omnibus viribus conniti debere, ut impietatis semina ex animis tenerorum adolescentium radicitus tollant. At quomodo id fieri posset si Poëtæ veteres tam absurda de Diis proferentes non taxarentur? Fuerunt imprimis qui existimarunt, ea quæ *Plato* de *Homero* dixit, non ita ut communiter sumuntur, esse interpretanda, quasi nempe e civitate sua tanquam pestem proscriberet, sed ut laudibus cumulatam, extra plebis imperitæ susurros, & invidiam constitueret. Ita doctiss. *Grævius Lect. Hesiod.* pag. m. 114. Postquam ostendit veteres eos, quos divino honore affici voluere, unxisse ; variisque tæniis ac coronis ornasse, sic ait : *Hinc intelligimus cur Plato, ubi Homerum e sua Republica in aliam Rempublicam dimittendum esse censet, eum jubeat unctum & lanâ*

*coronatum educi : ἀποπεμπομεν τε ἐν εἰς ἄλλην πό-
λιν inquit μύρον κατὰ τῆς κεφαλῆς καταχέοντες καὶ
ἐγὼ σεφάντες: amandari quidem volebat Homerum ἐ
sua civitate, ne qua opinio sequior civibus suis, qui fa-
bularum mysteria non intelligebant, per imprudentiam ex
ejus cantibus affricaretur; sed volebat eum dimitti non
tanquam hominem scelestum & infamem, sed tanquam
hominem divinum, dignumque qui ad instar Dei un-
geretur, & lanâ coronaretur, hoc est, divinis adfice-
retur honoribus. Diis enim & rebus sacerrimis hic
bonos habebatur. Homerum enim Plato unus omnium
maximi faciebat, & ob artis divinitatem mirificæ ce-
lebrabat, ejusque sententiis utebatur frequenter ad do-
cendum, verbis verò & loquendi generibus ad dictio-
nem expoliendam. Hæc est vera ratio, cur ungi &
ἐγὼ voluerit coronari Homerum Philosophus; non quod
tanquam exul & civiliter mortuus fuerit ejectus, quia
mortui ungebantur: nec propter Poëtarum mollitiem,
quam lanea corona significaverit, ut hercle Musarum
& Platonis ingratis docuit Andreas Schottus Noct.
Ciceron. Lib. III. pag. 12. hætenus Grævius.
Equidem indignari non possum doctissimo Græ-
vio, Homerum magni æstimanti, eamque quam Plato
contra eum constituit legem, benigne interpre-
tanti; vix tamen mihi persuadeo, Platonem tam
benigne de eo sensisse; qui multis in locis male
ob dictam supra causam de eo judicat: saltem
aliter sunt interpretati veteres; Theodoretus Serm.
2. & 10. Therapeut. Aliter inter modernos inter-
pretatur doctissimus Jesuita M. Mourgès Plan Theo-
logique du Pythagorisme Tom. I. p. 275. postquam
enim verba Platonis, quæ libro 3°. de Re-
publica continentur, adduxisset, addit: Voilà
cette memorable & formidable loi contre les Poètes de
laquelle*

laquelle les Peres ont tant parlé à l'honneur de Platon, & à la honte des Mythologues & des adorateurs des Dieux de la fable. Pourquoi ce parfum & cette couronne de laine? L'un pour traiter ces faiseurs de Contes obscènes comme des personnes ou infectées de quelques mal contagieux, où dont l'haleine sent & incommode, ainsi que Theodoret l'insinue dans son troisième discours contre les Grecs : l'autre en derision de la couronne Apollinaire qui faisoit l'ornement & la distinction des têtes Poétiques. Theodoret qui cite cette loi dans deux discours differens, dit toujours que Platon congédie Homere après l'avoir parfumé comme les femmes congédient les hyrondelles, symbole des Jaseurs importuns avec lesquels Pythagore conseille d'avoir peu de commerce : ne pas souffrir les hyrondelles dans sa maison, c'est le huitieme de ses symboles. Crediderim itaque Homerum, siquidem Platonis judiciis stare & cadere debisset, eandem mercedem accepturum fuisse, quæ Principi illi apud Phædrum data, qui ligato crure, nivea fasciâ, niveis tunicis, superbiens honore divinæ domus capite protrusus est foras. Adde quæ Viri docti ad Minutium Felicem de hoc argumento in medium protulerunt, Edit. J. Gronovii pag. 225. ut & ad Athenæum pag. 77. Edit. Dechair. Confer cum iis, quæ de Philosophia & Religione Homeri dicta sunt in celeb. & amicissimi Brukeri Hist. Critic. Philosoph. Tom. I. Part. II. Lib. I. Cap. I. de Philosophia Græcorum fabulari.

Religionem Hesiodi repræsentabit sequens Musei Particula.

JO. JACOBI WETSTENII, Basil.

de

VARIIS LECTIONIBUS
NOVI TESTAMENTI

(*) *Dissertatio.*

CUM nihil tutò possit superstrui, ubi fundamentum non est firmum salvumque, (a) *Codicibus emendandis primitus debet invigilare solertia eorum, qui Scripturas divinas nosse desiderant.* Id ergò his pagellis mihi proposui, ut demonstrarem, Integritatem Scripturæ per Lectionum diversitatem non labefactari. In illis autem concinnandis non usus fui ope illorum, qui ex professo eâ de re & prolixè scripserunt; tum quia Libri ad manus non erant; tum quia me potissimum volebam convincere, mentique meæ illam veritatem altè imprimere, id quod faciliùs me consecuturum

---

(*) Editionem hujus Dissertationis, quam Cl. WETSTENIUS an. MDCCXIII. Basileæ sub Præsidio Viri Venerandi JO. LUDOV. FREY, S. Th. Doct. & Prof. publice proposuit, plures ob rationes hoc tempore & hoc loco iterandam esse duximus: maxime vero id eam ob rationem factum est, ut pateat, quam recte ac sobrie olim, quoad Ven. FREYGII disciplinam secutus est Auctor non indoctus, de Integritate & Auctoritate Librorum N. T. senserit atque statuerit.

(a) Augustin. de Doct. Christ. l. 2. c. 14.

rum putabam, si eam nudè meisque oculis contemplarer, quàm si scripta aliorum, quibus diu satis & cum attentione debitâ inhærere non possem, sollicitè consulerem; tum denique quòd existimarem, tam liberaliter nobis prospexisse divinam Providentiam, ut quilibet suo Marte illam veritatem, dummodò seriò de eâ cogitare velit, haud difficulter agnoscere atque invenire posset. Tu verò B. L. omnia æqui bonique consule.

C A P U T P R I M U M.

De Origine variarum Lectionum in N. T.

§. I.

PER *Variam Lectionem* hîc intelligitur qualiscunque differentia, quâ idem Scripturæ locus in diversis Codicibus diversimodè occurrit; undecunque demum illa colligatur. Excluduntur tantum errores contra Orthographiam & vitia Typographica. Solent autem colligi 1. ex ipsis Codicibus Græcis N. T. iisque tum Manuscriptis tum impressis. 2. ex Versionibus. 3. denique ex Citationibus sive allegationibus. De primo genere hic præcipue B. C. D. agere constitui, idque eo ordine sum facturus, ut priùs inquiram in earum Originem, dein quid de illis sentiendum videatur exponam.

§. 2. Diversitas talis vel *studio* orta est, vel *incuriâ* Amanuensium. Quas *studio* fecerunt iterum vel malitiosè vel proposito non malo. His causis jam suo tempore dissensus Exemplarium ad-

scribit Origenes: (a) Πολλὴ γέγονεν ἡ τῶν ἀντιγράφων διαφορὰ, εἴτε ἀπὸ ραθυμίας τινῶν γραφέων, εἴτε ἀπὸ τολμῆς τινῶν μοχθηρᾶς τῆς διορθώσεως τῶν γραφομένων, εἴτε καὶ ἀπὸ τῶν τὰ ἑαυτοῖς δοκῶντα ἐν τῇ διορθώσει προσιδέντων ἢ ἀφαιρέντων. *Malitiosam corruptionem* voco, quando quis præjudicio suo patrocinium in Scripturâ inventurus, illi inseruit aliquid, ex quo oriretur sensus, quem a Scriptore S. non intendi sciebat: vel quando quis erasit, quod opinioni suæ erat contrarium. Et sanè cùm Liber hic omnium tereretur manibus, potuit eum quilibet tractare pro suo arbitrio; cumque ab unâ parte summæ semper fuerit auctoritatis, ab alterâ verò variis hominum opinionibus contrarietur, facilè concipimus factum, ut hæreticii impiique ausu sacrilego Textum corrumpere tentarent. Notæ sunt ex Historiâ Ecclesiasticâ corruptelæ Marcionis, Theodoti, Hermophili, aliorumque.

§. 3. *Proposito non malo* V. L. debentur plurimæ. 1. Quando Evangelistarum unus in Historiâ Christi omisit, quod alter recenset, librarii *supplebant unum ex alio*; imò quidam ex Evangeliiis Apocryphis Hebræorum sive Ebionitarum &c integras Sectiones suis Codicibus inferebant. Exempla præsertim primi generis sunt obvia. Id jam quæstus est Hieronymus Præfat. in IV. Evangel. *Magnus in nostris Codicibus inolevit error, dum quod in eadem re alius Evangelista plus dixit, in alio quia minus putaverint, addiderunt.* 2. Quando eandem Historiam aliis narrant verbis, *studebant æquare eorum phrasēs*, ut ita eandem rem eodem per
omnia

(a) Commentar. in Matthæum.

omnia modo expressisse viderentur. Simile accidit in Citationibus ex V. Testamento. 3. Quæ ipsis videbantur *obscurius dicta*, *explicabant*, idque vel integrâ paraphrasi, quod in Cod. Cantabrigiensi ejusque Variationibus observant Critici; vel unicâ voce additâ: ita sæpissimè, quando de Christo aliquid narratur, vocem Ἰησοῦς repetierunt ἀπὸ τοῦ κοινῆ, vel posuerunt pro αὐτός. 4. Contra quæ ipsis videbantur superflua vel *minus necessaria*, *omittebant*. Hinc illud ὅτι παρέλειπον; particulæ δὲ, καὶ, &c. item ubi ex Hebraismo pronomen αὐτός occurrit, sæpissimè in Codicibus defunt. Cumque Evangelistarum stylus valde sit simplex, quando v. g. in singulis versibus narrationis de Christo occurrit vox Ἰησοῦς, illi tautologiam hanc evitaturi eam omittunt. 5. Neglectis ipsis Scriptorum S. verbis *voces Synonymas* ac tantundem valentes *substituebant*; quod vel studio ab illis factum est, cùm putarent esse significantiores & clariores (uti modò vidimus) atque eatenus ad hanc Classẽ pertinent: vel incogitantia, cùm in scribendo vocis lectæ prius aut in calamum dictatæ obliti, sensum tamen retinerent, scriptoque exprimerent. Hinc est Enallage Numerorum singularis & pluralis; hinc perpetua permutatio Vocum Θεός, Κύριος, Χριστός, Ἰησοῦς. Hinc illa Variatio πάντα δοκιμάζοντες τὸ καλὸν κατέχετε, pro π. δοκιμάζετε καὶ τὸ κ. κ. Ad hoc genus pleræque omnes V. L. referri possunt: Non enim multum curabant, ut ipsa verba redderent, de sensu magis solliciti. Qui etiam mos est Patrum Ecclesiæ, imò ipsorum N. T. Scriptorum, quando aliquid ex V. T. citant.

§. 4. Illæ verò V. L. quæ per *incuriam* atque ἀβελήαν irreperunt, præter modo dictam sunt diverſi generis, quarum Origo ut clariùs intelligatur, neceſſe erit hypotheſes quasdam præmittere. Prima eſt, ſæpiſſimè alium fuiſſe, qui Codicem ſcriberet, aliumque qui dictaret. Secunda, illos eodem modo pronunciaſſe η, ι, ει, υ. item ζ & σ. αι & ε. ω & ο, ita ut ſono vel nihil vel parum diſcreparent. Tertia, ante Typographiam inventam, fuiſſe homines, qui mercede conducti Codices deſcriberent. Hypotheſes voco, non quaſi gratis citra ullam probationem aſſumantur, ſed quod tam evidenter demonſtrari queant, ut hic tutò nobis liceat pro certis eas ſupponere.

§. 5. His poſitis videamus quid acciderit.
1. Negligentiâ ſive Oſcitantia Scriptorum factum eſt, quando verſus aut comma ſequens ab eadem voce incipiebat, quâ præcedens, ut alterum eorum *omitterent*. 2. Sæpe *voces permutatæ* ſunt, ita ut una ſcriberetur ante aliam, quæ præcedere debuiffet. Harum trajectionum aut omiſſionum exemplis ſcatent Codices, imprimis illi, qui à Calligraphis exarati ſunt; hi enim, cùm hac arte ſuâ vitam ſuſtentarent per Hyp. 3. in id præcipuè erant intenti, ut librum nitidè ſatis brevi tempore abſolverent, non item ut accuratè deſcriberent, perinde uti nunc Typographos facere videmus. 3. Quod explicationis aut memoriæ juvandæ cauſâ *margini adſcriptum* erat, in ipſum *Textum receperunt*. Solebant enim Viri docti ad oram ſui Codicis quædam interdum notare; quod etiam in omnibus aliis Libris obſervatur. Exemplum

plum est 1. Cor. XV. 31. ubi Codex Biblioth. publ. pro *ν* ad marginem habet *διὰ*. Idem Codex integrum illum versum, quem post Jacob IV. 12. addit MS. Oxoniense, habet in margine; nihil autem aliud est quam (a) κεφάλαιον sive Titulus & summa eorum, quæ ibi dicuntur, quales titulos singulis Capitibus suis Græci præfigebant, ut ex eodem Codice patet. 4. *Confuderunt literas ejusdem vel similis figuræ*; hinc est quod voces *Κυρίε* & *Χριστέ* permutentur, ita enim per abbreviaturam sive compendium scribuntur (b) *κῆ* & *χῆ*. Hic imprimis peccatum est ab *Antiquariis* h. e. illis, qui vetustos describebant Codices; cum enim literæ vetustate aut casu sæpe detritæ atque deletæ essent, non poterant amplius distinctè legi, unde facilis fuit lapsus. Huc refero celebrem Variationem 1. Tim. III. 16. ubi pro Θεὸς ἐφανερώθη alii legunt ὁς ἐφαν., alii ὁ ἐφανερώθη. Fallitur enim *Pearsonus*, qui putat, non posse mutatione unius literæ ex (c) ὁς fieri Θεός; nam ex voce OC tenuissimæ lineolæ transverso ductu oritur ΘC, ita autem scribitur Θεός in Codicibus, qui literis quadratis exarati sunt. Imò propter similitudinem literæ C in ὁς, & literæ ε, quæ prima est sequentis vocis ἐφανερώθη, fieri facile potuit, ut τὸ σ omitteretur; unde est, quòd quidam legunt ὁ ἐφανερώθη. 5. *Confuderunt literas ejusdem vel similis Pronunciationis*. Confer. Hypoth. nostras §. 4. Hujusmodi Variationes occurrunt sæpissimè, etiam in Exemplaribus optimæ notæ; rariora tamen sunt exempla confusionis τῆ ζ & ς, quale

repe.

(a) Habet Alsted, Encyclop. p. 2249.

(b) Isidor. Hisp. l. IV. p. 132.

(c) Exposit. of the Creed. p. m. 142.

reperitur Marc. III. 27. ubi alii habent διαπραΐζει, alii διαπραΐσιν. Ad hanc Classē pertinent, quatenus ex voce dictantis non recte perceptā ortum trahunt; malim tamen eas ad aliud peculiare genus referre; alias omnes illi ignorantiae atque oscitantiae accusandi forent, qui non erant Grammatici, h. e. qui eam artem non callebant, quae primis à Christo nato seculis parum vulgò erat culta.

§. 6. Novam ergò Classē constituent illae V. L. quae necessario & ex naturā rei oriuntur. Hoc volo: positā eā ratione tum pronunciandi tum scribendi, quae usitata erat, fieri aliter non potuisse, quin orirentur Variationes. Si cui hoc durum videatur, rogabo illum, ut mihi distinguat voces, *seyn* & *sein* ore prolatas, & innumeras alias similes, quae sensu differunt: Si non potest, quid absurdi, contingere etiam in Scriptione, ut duae voces eodem scribantur modo, vel eadem vox diversis modis? Ut rem distinctius explicemus, ponimus 1. quae ejusdem erant Pronunciationis, potuisse etiam eodem modo scribi: id enim videmus facere omnes illos, qui ex professo Orthographiae operam non dederunt. Huc jam refero totam illam farraginem V. L., de quibus sub finem §. praeced. 2. Libros fuisse excaratos sine spiritibus & accentibus. 3. Sine distinctionibus vocum, Versuum aut Capitulorum; omnia cohaesisse ac si totus Liber unica vox esset, uti Elias Levita de Lege loquitur. Ex combinatione omnium trium orta est V. L. Hebr. 12. ubi pro ωρει legitur ως ἡ in duobus Codd. Biblioth. publicae. Ex 1. & 2. Luc. XI. 11. legitur εἰ pro ἡ. Ex 2. & 3. Luc. VI. 9. legitur τί cum interrogatione & commate praecedente

dente pro τι. 1. Tim. III 16. ὁμολογεῖμεν ὡς pro
ὁμολογεμένως Philem. 16. ὑπερδῶλον pro ὑπὲρ δῶλον.
Ex 3. est, quòd Joh. 1. 3. verba ὁ γέγονεν ab aliis
ad sequentia referuntur; item quòd Joh. XI. 54.
pro Ἐφραίμ legitur Εἰφραίμ, &c.

§. 7. Ex hac Indistinctiōe, ut ita loquar, si
ortæ sunt V. L., non pauciores quoque peperit
ipsa Distinctio, inprimis quæ est in ἀναγνώσεις sive
Lectiōes. Notum est, in Veteri Ecclesiâ moris
fuisse, ut certo tempore certæ ex Scriptura Peri-
copæ sive Sectiones plebi prælegerentur, unde
peculiare munus erat Anagnostæ sive Lectoris.
Cum autem verba sectionis initialia plerumque
cohærerent cum præcedentibus, atque ad illa
manifestè respicerent, non potuit non sensus illius
Lectiōis esse abruptus atque mutilus; ut ergo isti
incommodo occurrerent, solebant hæc aut simi-
lia verba præmittere: Λέγει ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς
αὐτῶ, quæ memoriæ juvandæ causâ margini
adscripta, tandemque ipsi Textui inserta fuere: Hinc
est illa V. L. Matth. IX. 18. ἀρχὸν τις προσελθὼν
τῷ Ἰησοῦ pro ἀρχὸν ἐλθὼν. Eandem ob rationem
in fine Lectiōis interdum quædam addita sunt,
ut scil. eo fortiùs imprimerentur animis Audito-
rum quæ lecta erant: Ita in Lucâ aliquoties:
ταῦτα λέγων ἐφάνει, ὁ ἔχων ὦτα ἀκρόειν ἀκρότω: item
πολλοὶ κλητοὶ, ὀλιγοὶ δὲ ἐκλεκτοὶ, &c.

§. 8. Tandem ipsis etiam V. L. Collectōribus
originem debent non paucæ. 1. Hi enim inter-
dum ex cerebro suo confinxerunt V. L., citarunt
que Codices, qui vel nunquam extiterunt, vel in
quibus id non extat quod dicunt. 2. Ipsos erro-

res Typographicos in numero V. L. habent, & quicquid à Regulis Orthographiæ abit : Quod est contra Definitionem §. 1. Perinde enim est, utrum scribas Πειλάτος an Πιλᾶτος, uti vidimus; nulla igitur erat ratio, cur hoc & innumera alia inter V. L. traderentur. 3. Ex Versionibus sæpè colligunt V. L. ubi vel nulla est, vel ipsa Versio corrupta est. Prioris exemplum hoc sit : Luc. I. 47. Vulgata ita vertit : In Deo *salutari* meo; hinc colligunt Interpretem non legisse σωτήρι, uti Codices Græci jam habent, sed σωτηρίῳ. At malè ita colligunt; notum enim est Veteres promiscuè usurpasse voces *Salvatoris* (a) & *Salutaris*; quod si ergò Græca vox Σωτήρ Salvatorem significat, potest etiam in Versione per *Salutarem* reddi; quæ enim sunt æqualia eidem tertio, &c. Posterioris exemplum occurrit Rom. XII. 8., ubi quidam Codices Latini legunt *in solitudine*. Si quis inde inferret, in Græco Codice Interpretis extitisse ἐν ἡσυχίᾳ non verò ἐν σπῆδῳ, uti in nostris extat, is sine dubio ineptè ratiocinaretur; manifestum enim est pro solitudine legendum esse *in solitudine*.

Addi his posset aliud V. L. genus, plane *irregulare*, illarum nimirum Variationum, de quarum Origine nulla potest reddi ratio; neque dubitamus, plura alia in hanc rem ex Codicibus accurate inspectis observatum iri : quoniam verò id longiorem disquisitionem requireret, cui neque vires nostræ, neque angustæ Dissertationis termini sufficerent, brevitati studentes ad alteram partem transimus.

CAPUT

(a) Vid. Pearson. p. 81.

CAPUT SECUNDUM.

Quid alii de his Variationibus sentiant?

§. I.

HActenus cum Originem V. L. traderemus, paucos habuimus Adversarios; saltem nullum est genus hominum, nulla inter Christianos Secta, quæ nobis eâ in re contradicat: at cum quæritur, quid de illis sentientum sit, in partes itur; aliter judicant Infideles, Profani, & plurimi ex Pontificiis, aliter alii; dicunt illi, Scripturam per has Variationes redditam esse incertam, adeoque inutilem: isti contra affirmant, non obstante dissenso Codicum Scripturam superesse integram. Hinc non levis momenti controversia oritur, in qua tamen ex parte adversâ solos Pontificios seriò agere existimamus; Infideles enim nunquam rem examinasse videntur: Athei verò prius credunt conclusionem, quam argumenta ad illam firmandam conquirant, quibus liceat applicare dictum Dei apud Michæ. II. 11. *Si quis homo ventosus ambularet, & falsa dicens mentiretur: vaticinabor tibi de vino ac temeto; is esset hujus populi fatidicus; si Deus revelaret, se non existere, contra talem Revelationem nihil forent excepturi.* Istis igitur missis, videamus, quomodo Doctores Eccles. R. occasione variarum Lectionum ratiocinentur.

§. 2. Faciunt autem, ut solent illi, qui causam defendunt injustam; magnis animis atque eloquentia non minori clamant, actum esse de

Normâ fidei nostræ. * Quis enim credat, dicunt, hunc Librum eumque solum continere viam salutis, resque, quas citra æternæ damnationis periculum ignorare non liceat, easque ita clare continere, ut à quovis intelligi possint: in quo tamen omnia corrupta atque incerta sunt, ubi numerus V. L. (ex observatione quorundam,) decies superat numerum vocum; quis Oedipus (ajunt) divinaverit, quænam ex illis omnibus vera sit Lectio, juxta quam fidem atque vitam nostram instituere debeamus? Concludunt inde, aut omnem Religionem esse vanam, aut potius recurrendum esse ad Traditiones, vel ad Tribunal aliquod Ecclesiæ visibile & infallibile, quod nostræ fidei & actionum norma sit; *aliter Dominus non videretur fuisse discretus.*

§. 3. Antequam huic objectioni respondeamus, necesse est, ut nobis explicent, quid per V. L. intelligant? Videntur enim nescio quid magni istis vocibus significare velle: Si vero exempla petas, aut si eos consulas, à quibus collectæ sunt, notatum reperiēs, in Codice aliquo scribi Μωυσῆς pro Μωσῆς, in alio Δαυιδ pro Δαβιδ, χριστὸς pro χριστός & sexcenta alia. Hinc illæ tenebræ, quas Scripturæ per V. L. offundi putant; hæ sunt *magnæ illæ Variationes!* Patet hinc justè nos posse conqueri, quòd fide non optimâ nobiscum agant,
cùm

---

* R. Simon dans la Préface de la Critique du N. T. : Les grands changemens, qui sont survenus aux Exemplaires de la Bible ruinent entièrement le Principe des Protestans &c. & au I. Chap.

cū istis vocibus aliam planè substituant ideam, quàm nos ab initio definivimus, & usu receptum est; intelligunt enim per *Variantem Lectionem* talem dissensum plurium Codicum, quo fiat, ut unus planè diversum dicat ab alio, & tamen impossibile sit definire, quidnam ex illis veram atque genuinam Lectionem exprimat. Talesque in Scripturà dari plurimas, & quidem in locis, ubi agitur de rebus magni momenti, ut argumentum eorum procedat, statuere debent.

§. 4. Qui hoc statuunt, vel existimant, per V. L. id effici, ut multis in locis incertum dubiumque sit, quænam Lectio mentem Auctoris exprimat; vel putant, per eas totum omnino librum incertum atque obscurum reddi. Si posterius, iniquissimè agunt: provoco ad ipsum Librum, ad ipsas illas V. L., & quæro: an ulla reperta sit V. L., per quam doceamur esse impii, Mundo adhærere, Christum abnegare? annon potius, non obstante omni Lectionis Varietate, ex eo libro certò constare possit de omnibus, quæ nobis creditu aut factu ad salutem necessaria sunt? proferant aliquid ad Religionem pertinens, quod V. L. nobis eripiat. Prius ergo ad summum nobis opponere posse censendi sunt: per V. L. Scripturam multis in locis incertam reddi. Quid verò inde sequitur? Nihil aliud, quàm nos sæpe nescire, quid DEUS in hoc, vel illo Scripturæ loco nobis dictum voluerit; hoc ut evincerent, non opus erat tanto studio has Variationes undique corradere: potuissent enim ipsis Scripturæ verbis (nisi etiam in hoc ipso incerta illis atque obscura videatur) probare, multa in eà esse *δυσνόητα*

II. Pet. III. 16. Agamus autem cum illis liberaliter, & supponamus, dimidiam, vel maiorem huius libri partem nobis obscuram esse; quid inde conficitur? An sequitur totum obscurum esse, quia pars talis est? vel si pars una vitio hominum reddita est inutilis, an altera non potest continere res summi momenti? Si negent, dicant nobis, quid demum alicujus momenti sit, probentque, vel unicam rem scitu esse necessariam, quæ non clarè in hoc libro contineatur. At si ex V. L. non sequitur, Scripturam omnino incertam esse atque inutilem, multò minus inde elicietur vel Papæ infallibilitas, vel Atheismus. Quid enim? si de multis Scripturæ locis incerti dubii que sumus, an inde sequitur, certum, esse aut minus dubium, quòd DEUS non existat, quòd Papa sit infallibilis? perinde hoc esset, ac si quis probaret, mutum semper loqui, quoniam alii nonnunquam tacent.

§. 5. Istud etiam Quæro, ut novà suà eos urgeam Methodo: cur egregiam istam Consequentiam nemo viderit SS. Patrum? (a) „ Etenim „ ex SS. Patribus non pauci ex professo Scripturas explicarunt & exactè pertractarunt: unde „ fieri non potest, ut consequentia putetur firma „ & evidens, quæ nulli SS. Patrum fuerit visa. „ Fateantur ergo Adversarii, conclusionem propositam nulli SS. Patrum fuisse visam, & consequenter non esse evidentem, &c. An verò hoc, vel simili argumento fuerint usi Patres, necne, facile est judicare ex loco Augustini, ubi respondet Manichæo objicienti: (b) *falsum esse scriptum. Quid, inquit, ista voce impudentius? quid audacius?*
quid

(a) Walenb. Method. §. 99.

(b) De morib. Eccl. Cathol. lib. 1. cap. 29. per totum.

quid sceleratius ? simulacrorum cultores , qui Christi etiam nomen oderunt , nunquam hoc adversus Scripturas illas ausi sunt dicere. Consequentur namque omnium literarum summa perversio , & omnium , qui memoriæ mandati sunt , librorum abolitio , si quod tanta populorum religione roboratum est , tanta hominum & temporum consensione firmatum , in hanc dubitationem adducitur , ut ne historiæ quidem vulgaris fidem possit gravitatemque obtinere. -- Illud verò quis ferre possit , quòd nos notissimis ac jam in manibus omnium libris constitutis credere vetant , & iis , quæ ipsi proferunt , imperant , ut credamus ? --

AUCTORITATIS EXAGGERATIONE *cogis in fidem : Egone de Scripturâ , quam constanter latissime divulgatam video , & Ecclesiarum per totum orbem dispersarum contestatione firmatam , dubitabo miser ? -- nihil te proferente - præter inanissimam vocem , temeritatisque plenissimam , putabis usque adeo genus humanum esse perversum , & divinæ Providentiæ ope desertum , ut illis Scripturis. tua tantum verba præponat ?*

§. 6. Tantum autem abest , ut , evictò per V. L. Scripturam ad decidendas Controversias redditam esse inutilem , Ecclesiæ , vel Papæ infallibilitas confirmetur , ut potius per hoc ipsum destruat. Dicunt , variare Lectionem Scripturæ , illam ergo non posse Normam esse Controversiarum Religionis : Hoc verò argumentum contra illos multo fortius retorqueri potest ; quæro enim , an certum sit , nunquam variasse opiniones Ecclesiæ à nato Christo in hunc usque diem ? an majori curâ Traditio ab Ecclesiâ conservata fuerit , quàm ipsum DEI verbum ? vel an nullæ , aut pauciores reperiantur V. L. in Decretis Papa-

rum , aut Conciliis , aut Scriptis Patrum ? Cùm nemo hæc affirmare auit , jure mihi concedi postulo : non minus variare Papas , Concilia , & Patres , h. e. Ecclesiam & Traditionem , quàm verò Scripturam S. Unde evidenter sequitur , Papam &c. non magis Judicem Controversiarum esse posse , quàm Scripturam. Idem etiam hoc modo demonstramus. Fatentur nobiscum , Libros N. Test. esse à DEO datos Ecclesiæ Christianæ , eum in finem sine dubio , ut conservarentur ; quod enim alicujus fidei creditur , non creditur , ut ejus culpâ pereat , aut corrumpatur , sed ut studiosè custodiatur. Jam dico : Ecclesia aut potuit illos Libros conservare , aut non potuit. Si *negent potuisse* , accusant tum justitiam DEI , quasi aliquid ab Ecclesiâ suâ exigat , quod præstare non potest ; tum sapientiam , nemo enim sapiens thesaurum suum illi credet , de quo constat , quod eum custodire non possit ; sequeretur etiam contra hypothesein , DEUM noluisse , ut conservaretur , non potest enim velle ea , quæ sunt impossibilia. Si ergo Ecclesia *potuit* Libros istos nobis conservare integros , nec tamen id fecit ; (quod isti Dd. statuunt) si neglexit impedire , quo minus Verbum DEI nobis periret , id gravissimum sine dubio fuit scelus ; quibus autem fidiculis inde Ecclesiæ Infalibilitas elicietur ? Profectò lepida hæc & planè *Nova foret Methodus* asserendi alicui titulum Infalibilitatis ! Res eodem redibit , si cum quibusdam per Ecclesiam intelligas solum Papam.

§. 7. Si hoc velint , opus saltem esse Judice Infalibili , qui dicat , quænam ex variis illis Lectionibus alteri sit præferenda ; probent nobis , I. DEUM velle ,

velle, ut hoc sciamus ; si enim id vellet, videtur nunquam potius permissurus fuisse, ut V. L. irreperent, nosque incertos redderent. 2. Aliter cognosci non posse quam per Judicem perpetuo subsistentem. 3. Tandem illum Judicem esse Ecclesiam R., vel Papam. Si enim hoc illorum est officium, quomodo tot V. L. unquam oriri potuerunt, cum semper extiterit Ecclesia, vel Papa? qui fit etiam, ut duo Papæ eundem locum diversimode citent? cur in ipsâ Editione *Authenticâ*, id est, Latinâ, tot occurrunt discrepantiæ? Si dicant, omnes jam sublatas esse per Decisionem Concilii Tridentini, quod veram atque unicam Lectionem constituerit: agnoscunt ergo, ante id tempus Ecclesiam Papasque defuisse officio suo; præterea notamus; 1. Concilium Decreto satis ridiculo declarasse Codicem authenticum, qui tum nondum extabat, & 50. demum annis post illud decretum editus fuit. 2. Veram Lectionem definisse non Judicem infallibilem, sed (a) *Cardinales aliquot, aliosque, tum SS. Litterarum, tum variarum Linguarum peritissimos viros.* Aut igitur isti Viri rationibus sufficientibus adstruxerunt, suam Lectionem veram esse, aut non. Si prius; manifestissimè inde fluit, posse nos de vera Lectione certos esse citra decisionem Judicis infallibilis, neque magis talem decisionem requiri, quam nunc eâ mihi opus est, ut credam, diem esse: hoc verò objectionem planè subvertit. Si posterius, si non certa aliquâ ratione adducti, sed pro arbitrio suo aboleverunt atque annihilarunt omnes Lectiones reliquas præter unicam, contra rationem, adeoque malè & erronee judicarunt; quic-

O 4

quid

(a) Ex Præfat. Bibliis præfixa.

quid enim sine ratione fit, contra rationem fit. Neque quisquam sibi persuadebit, casu fortuito illos semper veram Lectionem assignasse; cum DEUS non juvet eos, qui talento suo non utuntur. Ergo etiam malè judicavit Synodus, decernens, illos sequendos esse; saltem ad hæc omnia requiritur Infallibilitas.

C A P U T   T E R T I U M.

Quænam sit nostra de V. L. Sententia?

§. I.

COnfutavimus sententiam nostræ oppositam, h. e. ostendimus, nullis eam nixam esse rationibus, nihilque juvare causam Pontificiam, aut reliquas eorum opiniones, etiamsi ejus veritas supponeretur: superest, ut Nostram directè adstruamus, nimirum Libros N. T. hodiernum extare genuinos atque integros; quo facto simul sublatae erunt omnes illæ difficultates atque suspensiones, quæ in contrarium à quocunque moveri possent. Istud verò præstare, non est difficile. Rogabo tantum istos homines, an credant, ullum librum hodie extare integrum, cujus quidem Autographum perierit? Si negent; Pyrrhonismum in universam Historiam introducunt, non amplius credendum erit, Homerum, aut Herodotum, aut Ciceronem scripsisse illos libros, quos illis hodie adscribimus, sed alios ab his planè diversos: quod quàm omnem in rebus humanis certitudinem tollat, nemo non videt. Si ergo credunt, aliquem nos habere Librum integrum, sine dubio id facient

cient propter rationes quasdam, per consequens tenentur idem credere de alio quocunque Libro, si eadem adsint id credendi rationes. Dico autem, easdem omnes rationes Libris N. T. applicari posse, quæ pro ullius Libri integritate afferuntur; id quod quilibet experiri potest.

§. 2. Habemus præterea etiam argumenta, his longè validiora, majoremque certitudinem parientia. Supponimus hic quemvis hominem, qui debitâ *διαθέσει*, præjudiciis vacuus ad Lectionem Scripturæ accedat, non posse non in eâ deprehendere signa divinitatis ejus manifestissima; (ut vel hinc pateat, non adeò corruptum esse Librum istum, quàm vellent;) qui de eo nondum convictus est, adeat Auctores, qui ex professo eâ de re scripserunt, aut potius ipse ejus periculum faciat. Si autem divinus est Liber, si datus est eum in finem, ut hominem perfectum reddat, & ad omne opus bonum instructum, quis dubitabit, *Providentiam DEI* illi peculiari modo invigilare? qui homini prospicit de rebus ad hanc vitam pertinentibus, quanto magis conservabit id, quod eum tum in hac, tum imprimis in alterâ vita summè beare potest? sanè si DEUS est, & si Mundus regitur Providentiâ, in isto sese imprimis exerere debet. Cumque DEUS semel hunc Librum Mundo gratiòse concesserit, quænam posset esse causa, cur illius corruptionem universalem permetteret? an peccata hominum? imo potius hæc fuit causa, cur daretur iste liber; præterquam quod hoc modo posterius punirentur citra omnem suam culpam, si propter peccata majorum suorum Scriptura corruptioni traderetur; quod est contradicto-

dictorium. Concludo igitur, illas rationes, quæ DEUM moverunt, ut Librum hunc daret, eadem manere & probare, quod illum integrum conservaturus sit; eadem enim semper est DEI bonitas, ejusque dona sunt ἀμεταμέλητα.

§. 3. Hoc argumentum posset sufficere, cum sit ad omnium captum accommodatum, & à quolibet formari queat etiam ignarissimo; reliqua vero cognitionem Historiæ requirant: Ut tamen res in clarissimâ luce constituatur, consideremus porro, cuinam isti Libri à DEO dati, cujusque fidei crediti sint? nimirum Ecclesiæ, h. e. non paucis quibusdam, non soli Papæ, aut Cardinalibus, aut Episcopis, ed omnibus omnium successivè temporum ac seculorum Christianis. Quid vero isti de hoc Libro sentiunt? qualem de illo habent ideam? Credunt omnes, esse Librum θεόπνευστον, summâ cum reverentiâ tractandum, & studiosissimè custodiendum; τὰ τῆς καὶ νῆς διαθήκης βιβλία. τῆς πίστεως ἡμῶν ὁιονεὶ ἀκροθίνια, ἢ ἀγκυραὶ, ἢ ἔρεισμα, ut ait Athenasius. De hac illorum persuasione dubitare non potest, qui vel à limine Scriptores Ecclesiast. salutaverit. Inde vero sequitur, non potuisse tantam vel malitiam, vel negligentiam in eos cadere, ut corrumperent, aut corrumpi paterentur Librum, quem tanti faciunt; per Consequens, Liber iste est integer.

§. 4. De Veritate hujus asserti ut convincamur, distinctius videamus, quomodo se gesserint Christiani adversus illos, à quibus huic Libro maximè metuendum erat, h. e. adversus Hæreticos atque Persecutores. Illi Scripturas studebant cor-

corrumpere : Christiani contra longè majori studio illis resistebant, earumque Integritati invigilabant; hinc in id imprimis incumbabant, ut illos manifestæ fraudis redarguerent, provocando ad antiqua exemplaria: (a) ἔχομεν δεῖξαι, ὅτι ἐν ὅλοις τοῖς ἀρχαίοις ἀντιγράφοις ὅτω γέγραπται. Falsariis vero objiciunt: δεῖξαι ἀντίγραφα, ὅθεν αὐτὰ μετεγράψαντο καὶ ἔχουσιν. Ita etiam ratiocinatur Irenæus, & Tertullianus advers. Marc. l. IV. c. 2. Ego, inquit, *meum dico verum, Marcion suum. Ego Marcionis affirmo adulteratum, Marcion meum. Quis inter nos determinabit, nisi temporis ratio, ei præscribens auctoritatem, quod antiquius reperietur, & ei præjudicans vitiationem, quod posterius revincetur &c.* Notatu etiam dignissimum est illud Dilemma Eusebii, quo probare vult, summæ audaciæ facinus esse, corrumpere Scripturas: (b) ἢ γὰρ ἐπιστεύουσιν ἁγίῳ Πνεύματι λελέχθαι τὰς θείας γραφάς, καὶ εἶσιν ἀπίστοι. ἢ ἑαυτὰς ἡγῶνται σοφωτέρας τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ τὸ ἕτερον ἢ δαιμονῶσιν; quod etiam post eum Hieronymus urget Proæm. Epist. ad Titum: *Eos aliquâ ex parte ferremus, si saltem in Novo Test. continerent manus suas, & non auderent Christi vel Evangelistas violare, vel Apostolos. Nunc verò cum & Evangelia ejus dissipaverint, & Apostolorum Epistolas. miror, quomodo sibi Christianorum nomen audeant vindicare?* Hinc cum Celsus objiceret, Christianos pro lubitu mutare Scripturam, ut ita objectiones erroris eam arguentes eludant: (c) τινες τῶν πιστευόντων - μεταχράττειν ἐκ τῆς πρώτης γραφῆς τὸ

(a) Athanas. Dial. c. 124. Euseb. H. E. L. V. cap. 28. & cap. 8.

(b) Lib. 8.

(c) L. 2. c. Cels. p. m. 77. 78.

τὸ εὐαγγέλιον τριχῇ καὶ τετρωχῇ καὶ πολλαχῇ, καὶ μεταπλάττειν, ἵν' ἔχοιεν πρὸς τὰς ἐλέγχους, ἀρνεῖσθαι: respondit Origenes: μεταχαράζαντας τὸ εὐαγγέλιον ἄλλως ἢ οἶδα, ἢ τὰς ἀπὸ Μαρκίου καὶ τὰς ἀπὸ Οὐαλεντίνου, οἶμαι δὲ καὶ τὰς ἀπὸ Λακτιανῶ - ἢ τῶ ἀληθινῶ χριστιανισμῶ ἐγκλημα εἶσιν οἱ μεταχαράτοντες τὰ εὐαγγέλια, καὶ αἰρέσεις ξενὰς ἐπεισάγοντες τῷ βελήματι τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας.

§. 5. Ex his testimoniis varia pro Integritate Scripturæ argumenta cudimus firmissima. Si Scriptura alicubi fuisset malitiosè corrupta, vix illud latere potuisset Originem, Virum, qui omnem ætatem suam in eâ triverat, cui omnium Hæreticorum opiniones cognitæ erant, qui artem Grammaticam ad unguem callebat; cùm ergo hic bonâ fide dicat, (eum enim mentiri voluisse, nullo modo sit probabile) paucos quosdam Hæreticos, Marcionem putà &c. Scripturam corrumpere fuisse aggressos: ab alterâ vero parte istorum corruptelæ statim detectæ fuerint; sequitur, Scripturam temporibus difficillimis conservatam fuisse integram; si vero unquam corrumpi potuisset, aut corrupta fuisset, tunc sanè id accidisset. Porro cùm semper fuerint Christiani, Scripturam S. possidentes, sequitur, illam apud eos semper custoditam fuisse integram; Christianus enim non est, qui Scripturam corrumpit. Denique si secuti sunt Lectiōnem veterum Exemplarium, ergo veram habuerunt; aut quænam demum vera erit Lectiō? si minutias objecerunt Hæreticis, & Variationes non magni momenti, quanto minus fuissent permitturi, ut magna mutatio, aut corruptio in Scriptura fieret? Si vero tanto caverunt studio, ne fraude

cor.

corrumperetur, qui concipi potest ab alterâ parte, tantâ eos peccasse negligentia, ut eodem planè modo Scriptura fuerit corrupta, ac si studio fuisset factum? Profecto injuriam facit humano generi, qui tam ridiculam stultitiam in tot homines cadere posse existimaret.

§. 6. Videamus jam, quomodo in *Persecutionibus* sese gesserint. Imp. Diocletianus præceperat Edicto, ut Sacri Codices flammis absumerentur: (a) ἡπλωτο πανταχόσε βασιλικὰ γράμματα-τὰς γραφὰς ἀφανεῖς πυρὶ γενέσθαι προσάσσοντα. Cumque dies *Septimus Calend. Mart.* illuxisset, - repente adhuc dubiâ luce ad Ecclesiam Præfectus cum ducibus & tribunis & rationalibus venit; & revulsis foribus-Scripturæ repertæ incenduntur &c. Jusserat etiam Imperator, ut ab omnibus traderentur, ratus scil., nec immerito, in illis arcem Relig.Christ.sitam esse. Quid vero ad hæc Christiani? an Codices illos, tanquam corruptos atque inutiles, faciliè traderunt? minimè. Imo quævis potius supplicia passi sunt, quàm Libros suos traderent; traditionem autem pro abnegatione Religionis reputantes illorum communionem vitârunt, qui metu territi illos fortè tradidissent. Hinc tam odiosum nomen *Traditorum*, tamque frequens apud Augustinum querela (b) *de Crimine Traditionis*; de sceleratâ Codicum Traditione, quam DEUS in Regem, qui Hieremiæ Librum incendit, morte publicâ vindicavit. Imo etiam Traditores à muneribus Ecclesiasticis sunt exclusi, ita ut (c) *Sylvanus* hono-

(a) Euseb. H. E. l. VIII. c. 2. Lactant. de Mort. Persecut. §. 12.

(b) Epist. 171.

(c) Contra Crescon. l. 3. cap. 32.

honorem habere in parte Catholicâ nullum posset, tam manifestis Traditionis suæ gestis publico iudicio reseratis. Imo hinc tandem gravissimum Donatistarum Schisma ortum est, dum altera pars alteri communionem cum Traditoribus objiceret, illa vero pro summo convitio haberet &c.

§. 7. Patet inde, quàm firma atque efficax in animis Christianorum fuerit persuasio de Integritate Scripturæ. Si vero id bonâ fide crediderunt, an putamus, tam stultos fuisse, ut citra omnem evidentiam id crederent? & propterea omnibus sese periculis exponerent? annon maximè eorum intererat, id accuratè cognoscere? quis unquam tam demens fuit, ut, quod ajunt, carbonem pro thesauro studiosissimè, etiam cum periculo capitis sui, custodiret? ut sibi de re gravissimi momenti facile imponi pateretur? Quod si ergo integros habuere Codices, anne probabile est, per eos ipsos fuisse corruptos, qui pro eorum integritate omnia sunt perpessi? istine filios nepotesque suos deciperent, aliosque ad illos transmitterent Codices, quàm receperunt? Hoc sanè apud omnes, qui sanâ mente pollent, pro Axio-mate admitti debet: Impossibile esse, ut is, qui de Libri Divinitate atque Integritate est persuasissimus, ejusque conservandi causâ omnes cruciatus ferre paratus, ut is, inquam, hunc ipsum Librum tam irreverenter tractet, ut illius culpâ corrumpatur. Ex quo, si præsentī casui illisque, quæ jam dicta sunt, applicetur, evidenter sequitur, Scripturam esse integram.

§. 8. Locus ille Eusebii atque Lactantii, quem

quem modo citavimus, aliam nobis observationem in mentem revocat; scil. (a) *in Templis* asservatos fuisse Codices S., usibus Ecclesiæ destinatos; hi coram toto Cœtu *legebantur* assidue; unde factum, ut non pauci existerent, qui aut integros Libros, aut saltem partem illorum memoriâ tenerent, cujus varia exempla apud Eusebium occurrunt. Etiam si ergo per impossibile supponeretur, omnes aliquando Codices fuisse corruptos, nondum tamen ideo Vera periisset Lectio, tunc enim dici de illis posset:

*Sanctarum intereant numerosa Volumina Legum,
Hi, per quos subito restituantur, erant.*

Ex hoc ipso etiam concludimus, corruptionem talem esse impossibilem; quis enim unquam in Ecclesiâ tantam usurpavit potestatem, ut ipsi in omnibus Christianorum Templis quævis pro lubitu mutare licuerit? Fateor, si Liber iste in paucorum manibus fuisset versatus, si raro fuisset lectus, si neglectus, aut non magni æstimatus, conciperemus aliquo modo, qui corrumpi potuerit: At vero, cum hic contraria sint omnia, liquet, aut neminem unquam tam stultum fuisse, qui id aggrediretur, aut saltem tale consilium non potuisse non esse irritum.

§. 9. Si Scriptura corrupta est, corruptio ista aut quosdam tantum invalit Codices, aut omnes omnino, (b) *tamque funditus deletum est Evangelium, ut cataclysmo quodam, ita inundatione falsario.*

(a) Vid. Suicer. Lexic. p. 790, 791, a.

(b) Lib. c.

lariorum oblitteratum, ut loquitur Tertullianus. Si prius; hoc Integritati Scripturæ nihil officit; nam saltem in reliquis vera extabit Lectio; quomodo autem ab aliis dignoscenda sit; alia est Quæstio ex Criticâ decidenda. Posterius, nisi summum miraculum contigisse statuatur, planè est impossibile; Scimus enim, Codices unâ cum Religione Christianâ statim per orbem Terrarum sparsos fuisse atque diffusos, & in alia Idiomata versos; licet ergo aliquis aggressus fuisset, corrumpere Codices totius Orientis, semper integri mansissent, qui in Occidente erant, & vicissim. Hoc argumento pugnat Hieronymus: (a) *Luciano & Hesychio non profuit in Novo Instrumento quid emendasse; cum multarum gentium Linguis Scriptura ante translata doceat, falsa esse, quæ addita sunt.* Neque fieri potuit, ut omnes unanimi consensu in fraudem conspirarent, præterquam enim quod Christiani longè aliter erga S. Scripturam fuerint affecti; (ut §. 3. visum,) dici non posset, cui bono tantum facinus patraverint: aut dicendum esset, omnes conspirasse in id, ut se ipsos posterosque suos deciperent, hunc illorum fuisse scopum. Hoc etiam addimus, Christianos statim in varias Sectas fuisse divisos; hinc licet una forte in fraudem consensisset, tantum abest, ut altera eam iuvisset, ut potius fraudem detegere totique Orbi exponere summopere allaborasset. Dicere, omnes Libros incuriâ & casu eodem modo fuisse corruptos, est asserere id, quod moraliter est impossibile. Si quis vero putet, hoc potuisse accidere, ut casu sensimque omnes Codices integri perirent, ita ut nunc non nisi corrupti supersint, idem
ad

(a) Præf. in 4: Evangel.

ad hoc respondeo, moraliter id esse impossibile, propter easdem rationes, uti cuilibet attendenti patet.

§. 10. Si corruptio invasit Codices, aut omnes, aut plerosque, aut talis, quæ nos de Verâ Lectione incertos reddat, *quandonam* id factum est? an ipsi Scriptores S. diversas suorum Librorum Editiones in diversas Mundi plagas emiserunt? vel an brevi post id contigit, cum adhuc extarent illorum ἀντίγραφα? an (a) *Evangelium à Tiberianis ad Antoniniana tempora eversum* est, ut Tertullian. Marcionem ridet? an tempore Persecutionum; cum omnes mortem pro illo oppetere essent parati? an postquam Imperium ad Christianos effect devolutum, h. e. sub Constantino M., cum appellatio Traditoris summæ ignominiae loco haberetur, (vid. §. 6.) cum Historiæ atque exempla martyrum in omnium ore ferrentur, cum Imperator (b) Eusebio Viro Doctissimo mandaret, ut 50. Codices divinæ Scripturæ accuratè atque venustè conscribi curaret? Ulterius ut progrediamur, non necessum est, cum extent etiamnum Codices, quorum ætas ad illa usque tempora ascendit.

§. 11. Tales Variationes, quæ Textum incertum corruptumque reddant, aut nullas dari, aut paucissimas, patebit, si ea, quæ de Origine V. L. Cap. 1. dicta sunt, repetamus. Unde enim ortæ essent? an ex malitiâ hominum? hoc probavimus esse impossibile: an ex causis §. 3. dictis? at cum omnes illæ mutationes factæ sint flu-

Tom. VII.

P

dio

(a) Loco c.

(b) Euseb. de Vit. Constant. L. IV. cap. 36. 37.

dio illustrandi Scripturam, non potest concipi, quomodo eo ipso corrupta fuerit; imo tantum abest, ut hæc obscuritatem Scripturæ concilient, ut potius illam explicent, & Commentarii non spernendi loco habenda sint: potuit quidem accidere, ut aliquis errore deceptus putaret, duas voces esse synonymas, cum non essent, easque permutaret; istud vero non potuit non rarissime accidere, & tanquam absurda Lectio facile cognoscitur. An propter Omissiones? hæc facile suppleantur, cum de illis non difficulter constare possit. An ex confusione literarum similium? at moraliter est impossibile, ut casu utraque Lectio eidem loco quadret, unde adhibitis regulis nostris falsa rejicienda est. An ex illis incommodis, quæ Scriptionem necessario comitantur? ex hoc si aliqua magni momenti variatio oriri posset, obiectio contra omnes Libros valeret, imo probaret, inepte illos agere, qui Libros conscribunt. An propter initium vel finem Lectionis? talis diversitas in sensu nihil mutat. An per Collectores V. L.? at horum error facile detegitur. Cum igitur institutione non deprehendamus causam aliquam corruptionis Scripturæ, confirmamur in sententiâ nostra & concludimus, Scripturam esse integram.

§. 12. Consideravimus, quid Christiani omnes in genere pro asserendâ Scripturæ integritate præstiterint: tanto autem quisque majorem hæc in re adhibebat curam, quanto aliis eruditione erat præstantior. Notandum enim est, Ecclesiam primitivam habuisse *Viros Doctissimos*, tum in omni Scientiarum genere, tum inprimis Grammatices cognitione celeberrimos. Videamus igitur, quomodo isti Doctores hanc suam artem Codici

S. ap.

S. applicuerint. Celebratur hac in re *Ammonius* Alexandrinus, qui Sec. III. floruit; hic Harmoniam Evangelistarum concinnavit; (a) eumque in finem IV. Evangelia distinxit in suos τίτλως & κεφάλαια, quorum illi nostris Capitibus, hæc Versibus ferè respondent. Hunc secutus *Eusebius* Harmoniam istam in Compendio exhibuit, inventis (b) X. Canonibus, quorum usus tum etiam apud Græcos (ut ex MMS. patet, & Erasmus in suo N. T. expressit) ita invaluit, ut etiamnum de ratione & numero illorum τίτλων & κεφαλαίων nobis constet. Quod isti præstiterunt in Evangeliiis, id in Actis & Epistolis imitatus est (c) *Euthalius* Diaconus, qui initio Sec. V. vixit. Hic primus (ut ipse fatetur) libros istos conscripsit σιχνδόν, sive per versus, ex quo scribendi more orta est σιχομετρία, h. e. ut in fine cujusque Scripturæ libri accuratè annotaretur, quot ille versus contineret; uti in MS. Codic. videre est. Porro illos distinxit in certa capita, quibus præfixit titulos significantes in Compendio, quid in quovis Capite contineretur, quod vocat ἀνακεφαλαιώσαθαι; denique scripsit κατὰ Προσώδιαν, h. e. accentus vocibus apposuit.

§. 13. Alter illorum labor fuit *Emendatio*, h. e. collatio Codicis cum eo, ex quo descriptus est, aut cum aliis bonæ notæ, errorumque correctio. Hæc enim æquè pars erat (d) Grammatices,

P 2

ac

(a) Euseb. Epist. ad Carpian.

(b) Præf. ad Damas.

(c) Ad Athanas. MS. Bibl. publ.

(d) Sueton. de Grammat. §. 24.

ac *Distinctio*, & ad conservandam Scripturæ integritatem magis necessaria; Hæc adhibebatur in aliis quibuscunque Libris; etiam in Græco V. T. ab Origene, imo ab ipso Eusebio. De hac, tanquam de re usitatâ atque notâ, loquuntur Scriptores Eccles., apud quos frequens occurrit mentio τῆς διορθώσεως τῶν γραφῶν; hujus Emendationis Scripturarum S. regulas tradit Cassiodorus, (a) *istud*, inquit, *genus Emendationis valde pulcherrimum est, & doctissimorum hominum negotium gloriosum.* Et p. p. *Duorum, vel trium priscorum emendatorumque Codicum Auctoritas inquiratur; scriptum est enim: in ore duorum, vel trium stabit omne verbum.*

Quantum omnes isti labores ad Integritatem Scripturæ conservandam fecerint, ostendere non est difficile; quoniam vero ad alia nobis est trans-eundum, hoc saltem petimus, ut consulantur illi Auctores, qui ex Masorâ Judæorum Integritatem Scripturæ V. T. prolixè probarunt, patebit idem *rationocinium*, paucis mutatis, æque valere atque procedere pro N. T.

§. 14. Fuerunt hætenus argumenta externa, probantia à priori impossibilitatem corruptionis; superest ut etiam ex Inspectione ipsorum horum Librorum demonstremus, talem corruptionem actu non contigisse. Si Libros, quibus constat Scriptura, conferimus, aut singulos secum ipsis, aut cum reliquis, priora cum posterioribus &c.; deprehendimus, miro omnia cohærere nexu, ita ut non possit pars aliqua notabiliter luxari, quin
Har.

(a) De Div. Lect. Integro c. 15. vid. & c. 30.

Harmonia illa, quæ in toto Libro observatur, pereat. Oportet ergo, ut aut nihil amplius super sit genuinum, quod est absurdum: aut ut totum tale sit. Clarius id patebit, si consideremus, quid accidere debeat ex hypothesi, quam impugnamus; ea enim si vera esset, omnia secum pugnare deberent. Contrarium cum *auto-^{graphis}* doceat, constat Libros superesse integros. Hoc est illud argumentum, quo Tertullianus Marcionem fraudis convincit: (a) *Confirmavit non fuisse corrupta, quæ non putavit emendanda.* - Si ergo apostolica integre decucurrerunt, Lucæ autem, quod est secundum nos, congruit. Regulæ eorum - jam & Lucæ constat integrum decucurrisse usque ad Sacrilegium Marcionis. Denique ubi manus illi Marcion intulit, tunc diversum & æmulum factum est Apostolicis. Igitur dabo consilium discipulis ejus, ut aut & illa convertant, licet serò, ad formam sui, quo cum Apostolicis convenire videatur, aut erubescant de Magistro ubique traducto. Extant etiamnum Versiones antiquissimæ, Syriaca, Latina, Gothica, Codices etiam Græci MMS. à mille retro annis, & quod excurrit, exarati. Habemus Scripta Patrum, qui per omnia à nato Christo secula floruerunt, atque in Scripturis citandis sunt frequentissimi. Hos ergo Libros si institutâ diligenti Collatione inter se comparemus, & tunc deprehendamus, in plerisque omnibus eos convenire, ita ut nulla momenti sit diversitas; quænam major evidentia desiderari potest?

Possemus eandem hanc Veritatem aliis etiam

P 3

mo-

(a) L. c.

modis demonstrare : Veritas enim fecunda est , & undiquaque prodit ; ne vero nostra Dissertatio justo fiat prolixior , hoc in genere notamus : *Tanto cuius de Integritate Scripturæ constare evidentius , quanto maiorem Histor. Eccles. sibi comparet cognitionem.* Contrarium deberet observari ex opinione adversariorum nostrorum ; error enim & mala causa eo clarius se produnt , quo accuratior adhibetur inquisitio.

§. 15. Id autem existimamus nos probatum dedisse : Libros N. T. esse integros , hoc est ,
 1. Non invalisse omnes Codices Lectionem , quæ diversum fundat sensum ab eo , quem Scriptor S. intendebat. 2. Non ita variare Codices in re aliqujus momenti , ut incertum planè sit , quænam Lectio alteri sit præferenda. 3. In reliquis non tot esse Discrepantias , ubi de verâ Lectione relinquamur dubii , quot vulgo creduntur. Duæ autem Regulæ generales magni hac in re possunt esse usus. 1. *Lectio , quæ scopo , antecedentibus , aut consequentibus , locisque parallelis non congruit , rejicienda est : præferenda , quæ contra.* Hanc regulam in magnâ latitudine accipimus , h. e. ut quævis Lectio , prout magis , vel minus congruit , magis etiam minusve pro verâ Lectione habeatur. Hoc æquitas naturalis jubet , ut nemo censeatur absurdè esse locutus. Exempla , quibus Regulam hanc applicare queas , passim occurrunt ; unicum proferam ex Actor. XXI. 27. , ubi Cantabrig. legit : *συντελεμένης δὲ τῆς ἐβδόμης ἡμέρας* , *completo die septimo* ; quæ Lectio si recipiatur , mentitus fuisset Paulus coram Iudice & accusatoribus suis in re mani-

manifestâ citra ullam causam Actor. XXIV. II., quod absurdum; nam secundum hanc Lectionem eo tempore, quo Paulus profectus erat Hierosolymam, elapsi fuissent dies 15.; cum tamen ipse dicat: *Non plures esse 12. diebus.*

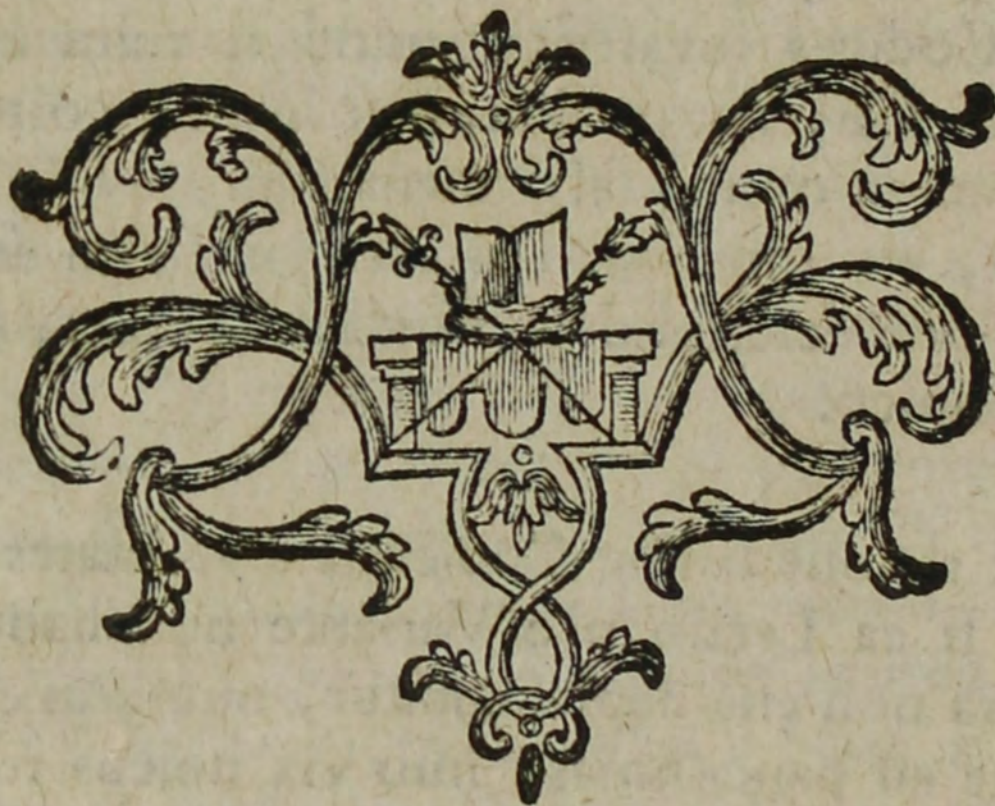
2. *Standum est pluralitate Codicum.* Confirmatur hæc Regula per præcedentem; videmus enim, omnem Lectionem absurdam destitui consensu prium Codicum. Confirmatur etiam ex omnibus illis, quæ dicta sunt; nam nullo modo concipi potest, quomodo error omnes, aut plerosque Codices invaserit; quod si enim aliquis suum unicum, aut malitiâ, aut incuriâ corripit, reliqui tamen omnes salvi manserunt; evidens autem est, ex omnibus illis integris simul sumtis multo plures describi debuisse alios Codices, quàm ex illo unico.

Hac ratione si illæ Codicum diversitates tractentur, si ea Lectio pro Variante non habetur, quæ Vera non esse deprehenditur, numerus earum redigetur ad paucissimas, imo vix unus restabit locus, ubi tot omnino argumenta pro unâ Lectione reperiantur, quot pro alterâ, quin semper aliqua ratio decisura dubiumque sublatura sit; adeo ut, quo quis est Doctior atque Κριτικώτερος, eo etiam majorem de Verâ Lectione habeat certitudinem. Ex quibus omnibus conficitur, quod Scriptura sit integra, tantæ esse evidentiae, quanta ab homine non planè iniquo desiderari potest. Concludo Verbis Salviani: *Nos ergo Scripturas*

sacras plenas, (a) inviolatas, integras habemus. Nos bene legimus. Atque **UTINAM, QUAM BENE LEGIMUS, TAM BENE ADIMPLEREMUS!**

(a) De Gubernat. DEI; L. V. p. m. 86.

De

De
JUDICIIS CAPITALIBUS,
prior. *

Homines inter se, Oratore teste, natura ad civilem societatem conjunctos & conso-
ciatos esse, & legem non scriptam, sed
natam in pectore gestare, & ratione, sive conscien-
tia, tamquam arctissimo vinculo, ad eam ser-
vandam duci trahique, ita ut, si semina virtutum
ingeniis nostris innata adolescere liceret, ipsa nos
ad beatam vitam natura perduceret; Hominibus,
inquam, socialem istam, ac pæne divinam vitam
præ ceteris animantibus propriam esse, tam cer-
tum atque indubitatum mihi videtur, quam cer-
tum, immo certissimum, & quotidiana experien-
tia plus satis, eheu! comprobatum est, eosdem
pravitate dissentire, nec se intelligere esse con-
sanguineos, & subiectos omnes sub unam eam-
demque tutelam; sed alterum alteri contra natu-
ram nocere, & rationis ductum aspernari, &
nimio sui amore abreptos, data opera, notiones,
seu regulas naturæ, quæ pauciores fere sunt, ac
latissimos terminos habent, ad actiones, suas prout
oportet, non applicare, sed tergiversandi præ-
textum multimodis quærere.

P 5

Ut

* Recitatæ fuerant hæ Dissertatiunculæ ante hos
xxxvii. annos in cœtu Virorum Doctissimorum a Ve-
nerabili nunc Ecclesiarum Turicensium Antistite JO.
CONRADO WIRZ.

Ut ergo homines, qui, si conscientiae, divinae voluntatis interpreti, obedire voluissent, Superorum vivere vitam potuissent, postquam in societates communitatesque coaluere, intra honestatis, justitiae atque humanitatis fines continerentur, & confusione, turbis, seditionibus, motibus denique omnibus, quoad pote, obviam iretur, Rectores ac Magistratus opus erant, qui naturae leges ad civitatum indolem ac genium ex justo & aequo accommodarent, dextre explicarent, & ad varios casus propius applicarent: qui, quae ad publicam salutem tuendam decreverunt, promissionibus ac comminationibus sancirent, & vel spe remunerationis, vel poenarum metu ad obsequium singulos allicerent, ac flecterent: qui, ut quisque foret aequi bonique studiosissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferrent, malos contra, factiosos, & scelerum convictos severe coercerent, & ne alios quoque velut contagio inficerent, caute atque circumspicte providerent: qui denique tranquillam civium vitam unico curae haberent, injurias omnes propulsarent, & sive internam, sive externam vim, nunc verbis, nunc armis prohiberent. Absque hac suprema potestate, & gubernatione esset, nulla civitas, nulla societas consistere posset; sed omnia confundi ac permisceri, omnia pessum ire necesse foret, probissimi quique & innocentes sceleratissimorum libidini ac rapinis expositi, nihilque a male feriatorum hominum violentia, fraudibus, imposturis, technis tutum esset futurum. Quod adeo verum est, ut ne latronum ac piratarum societas, ne per exiguum quidem tempus, sine magistratu, alteriusque sub altero subjectione, consistere queat.

Cum itaque pater in familia, præceptor in schola leges condant, quas in familia ac schola sua ordinis servandi causa valere volunt; Magistratus quoque erit, leges ferre & promulgare, ut in civitate omnia decenter atque ordinate fiant, nec alter alterum injuria adficiat. Sed quando omnes leges inefficaces, nulliusque ad ordinem conservandum momenti esse constat, nisi judicia secundum eas administrantur; liquet, non sufficere, ut leges rogentur, sed porro requiri, ut, penes quos summa rerum est, in tribunali sedeant, causas cognoscant, de cognitis sententias ferant, & quæ sensere, sine partium studio exsequantur, atque effecta dent. Et cum sæpe numero accidat, ut cives ab aliis injuste opprimantur, nec adeo crudeles ac duros erga nosmet ipsos voluerit nos esse Deus, ut non liceat commoda & honesta via, quidquid mali nobis impendet, aut inferitur, declinare & effugere; æquum est, nos adversus iniquas aliorum oppressiones protegi, & si iterum iterumque tentatis omnibus æquæ transactionis conditionibus, res verbis disceptari non potest, ipsum etiam bellum suscipi. Ex quibus consequitur, totum Magistratus munus tribus functionibus, legum scilicet ferendarum potestate, judiciorum secundum eas administratione, & civium defensione contineri. Nos, prima & postrema omittis, in præsentia de secunda, nempe de JUDICIIS publicis, præsertim CAPITALIBUS strictim differere constituimus.

Inerme Christicolarum genus, quod vulgo Anabaptistarum nomine notum est, quibus, ni fallor, aliarum quoque sectarum homines adsentiantur,

tiuntur, uti Christum a populo suo officium regium, eique adnexa, regnum temporale, gladium, vindictam, & bellum abstulisse, & per doctrinam suam exterminasse autumant: ita Christianos crucis Candidatos, & ad patiendas, non ulciscendas injurias vocatos, minime decere ajunt, ut in pacis & tranquillitatis publicæ turbatores, legumque violatores severius animadvertant, capitalia vero supplicia a Christiana Repub. penitus aliena, Supremique Magistri nostri præceptionibus adversa esse contendunt. Ego argumentorum pondere utrimque probe expenso, Magistratui Christiano jus hoc omnino competere, existimem, neque illi, sine societatis civilis confusione, & maximarum turbarum periculo, denegari posse. Id quod consequentia forte planum facient, ubi sententia mea rationibus firmata, difficultates aliter sentientium sustulero, additis ad calcem necessariis cautionibus.

Judicia pœnalia (neque enim de civilibus nunc agere animus est) duorum sunt generum: alia intra meram castigationem consistunt, alia vero sunt capitalia. Illa *νῆθεσις*, seu castigationes monitoriæ, hæc *παράδειγμα*, seu exempla Philosophis recte nuncupantur. *Νῆθεσις* vult eum, qui peccavit, meliorem facere, ut paterna castigatio liberum, quam ab iis quoque usurpari intelligo domi, qui eam in Republ. reprehendunt; *παράδειγμα* autem exemplo tristiore alios a delinquendo absterret. Sæpe enim castigationem cum exemplo conjungi videas. Unde illa Latinorum phrasis, *exemplum in aliquo edere, & in exemplum ire*, promanavit.

Nos

Nos de judiciis capitalibus quid sit statuendum, licita, an illicita sint, amplius videamus. Leges parvi sunt inter homines, & facile ab iis proculcantur, si nec obedientibus præmium, nec violentibus pœnam constituent. Nam etsi boni oderunt peccare virtutis amore, hic tamen virtutis amor in plerisque brevi frigesceret, nisi proposito præmio excitaretur atque inflammaretur, quoniam utilitatis causa omnia fere facere consuevimus. Frustra etiam, quibus in prava libido est, in officio contineas, frustra a noxio & turpi dehorteris, frustra, quid faciendum, quidve omitendum sit, præscribas, frustra parendi leges dicas, nisi gravissimæ animadversionis metu terreas, secundum id, vulgo quod dicitur: *Oderunt peccare mali formidine pœnæ*. Promissa vero hæc, & minæ inanes, & frustraneæ, nisi judicia secundum eas administrentur, & bonis bona, malis mala rependantur; quam exsequutionem recte animam legum dixerunt rerum civilium periti. Neque sine ea salus publica conservari, nec innocentia hominum piorum a maleficiis tuta esse poterit.

Igitur Deus ipse, Hebræam conditurus gentem, & legibus formaturus, non iudicium tantum arbitrio permisit, sed districte, & addita comminatione, iis imperavit; ut & injurias civium ulciscerentur, & atrocium facinorum reos capite plecterent. Quam Mosis legem Christus professus est multis sermonibus suis a se nulla in parte infringi. Nec est quod quisquam regerat, excidio Judaicæ Reip. Leges Mosis concidisse, & toti illi Hebræorum disciplinæ parentatum fuisse.

Neque

Neque enim id quæritur, an ex legibus Mosis judicari debeat in illis populis, quos Lex Mosis ne tunc quidem obstrinxit, quum publicaretur; sed, an cuni Christi præcepto pugnet, aut eadem, aut similes leges figere. Illud quidem certum est, supervacuum esse, ut tales leges ferantur in eos, qui ex Christi vivunt disciplina, & omnes actiones suas ad divinissimas leges ejus examussitant. Nam qui sponte sua, & generoso mentis impetu recte faciunt, eos nihil opus est coerceri mali formidine. Verum docent nos vaticinia, docet tristis rerum eventus, mundum non esse Christianum, sed vere Christianos minimam mundi portionem constituere. Leges autem respiciunt id, quod plerumque accidit. Quare cum humani generis pars longe maxima nunc non minus sit *caput*, quam erat Mosis ætate gens Judæorum, simili morbo similia adhibenda esse remedia, quis neget? Neque enim sine capitalibus judiciis hoc tempore tutior esse potest innocentia, quam prisco. Quamquam vero lex Hebræa a Deo data sit populo Hebræo, tamen dubium non est, quin eam recte, & salvo humanitatis jure, imitari potuerint gentes ceteræ. Vel adferatur aliquid, quo constet, hæc publica judicia Deo displicere. Nam a Christo nec improbata, nec vetita esse, inferius demonstrabitur.

Immo placere Deo, docet Paullus, cum dicit, publicam potestatem a Deo ordinatam, & Dei ministram esse, imperia omnia regentis ac mutantis non communi tantum illa providentia, per quam multa relinquit naturali ordine, sed sapientia attemperata populorum, civitatumque utilita-

utilitatibus, aut, si ita meruerint, poenis. Neque enim intelligi verba Paulli possunt de sola provida permissione & directione; quomodo etiam latrocinia Deus sancte permittit, iisque sapienter utitur. Nam ex ea institutione Paullus colligit, honorem Principibus Regibusque, & quocumque alio nomine sunt Tutores status publici, ut Seneca loquitur, & obedientiam etiam ex animo deberi: quod de latrociniis rebusque aliis a Deo permissis dici non potest. Sentit ergo, grata Deo esse, ac placere publica Imperia. Quidquid autem est, in quo Deus *εὐδοκεῖ*, id recte præstatur, etiam ab Christianis. Capitalia vero judicia adeo non excludit Paullus, ut de ea parte Imperii publici præcipue agat. Ait enim publicam potestatem Dei esse ministram, & vindicem ad iram, id est, ad supplicium sumendum. Nam Magistratus sane ultor est iræ divinæ, dum ulciscendo scelera exsequitur iram Dei adversum maleficos. Et, quod amplius est, ait, non frustra ab eo gladium ferri. Gladii autem nomine publica judicia, tanquam a nobilissima sui parte, nuncupantur; unde & in Jure jus gladii est jus publicarum animadversionum. Et in Thalmudicis frequens illud est de Rege Hebræo, Rex, qui portat gladium. Et Romani Imperatores pugionem gerebant; quod jus vitæ necisque civium interpretatur Tacitus. Nonne ex eo colligere licet, probari a Deo ipsum etiam gladii usum adversum maleficos? Cum vero Deus non habeat decreta sibi contraria, neutiquam potest esse peccatum in eo, quod Deus probat, nisi aliunde vitium accedat.

Ac si quis putet, probari a Deo hanc potestatem, sed non probari, ut ea sit penes Christianos, eum observare primum velim, omnia, quæ in Epistola Pauli ad Romanos existent præcepta, comminationem habere jacturæ regni cœlorum, & gravis supplicii. Deinde idem divinus scriptor alibi aperte testatur, velle Deum omnes homines saluos fieri, & ad cognitionem veritatis Evangelicæ pervenire, etiam Reges. Possunt igitur & Reges per Evangelium servari, etiam non exuta regia dignitate, aut posito diademate. Id quod evidenter ostendunt verba præcedentia: vult enim pro Regibus orari, ut sub eorum auspiciis tranquillam agamus vitam. At hoc præstare Reges non possunt, si, quam primum nomen Christo dederunt, sceptrum deponerent; quin & vitam Christianis efficerent magis duram ac calamitosam, si nimirum ipsis Christianorum sacra amplexis, & dignitate regia ex vi legis Christianæ abeuntibus, alii duriores ac sæviores succederent. Vult ergo supplicari pro Regibus, etiam qua tales sunt. Tranquillam autem vitam quomodo Reges præstant? Laudando bonos, malos puniendo, etiam gladii jure. Vult itaque, Reges, qua Reges sunt, & qua utuntur gladii jure, posse per Evangelium servari: Neque aliter verba Apostoli acceperunt Christiani veteres. *Tertullianum* audi, qui: *Il- luc*, inquit, (in cœlum scilicet) *suspicientes Christiani, manibus expansis, quia innocui, capite nudo, quia non erubescimus, denique sine monitore, quia de pectore, oramus pro omnibus Imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, Senatum fidelem, populum probum, orbem quietum, & quæcumque hominis & Cæsaris*

vota

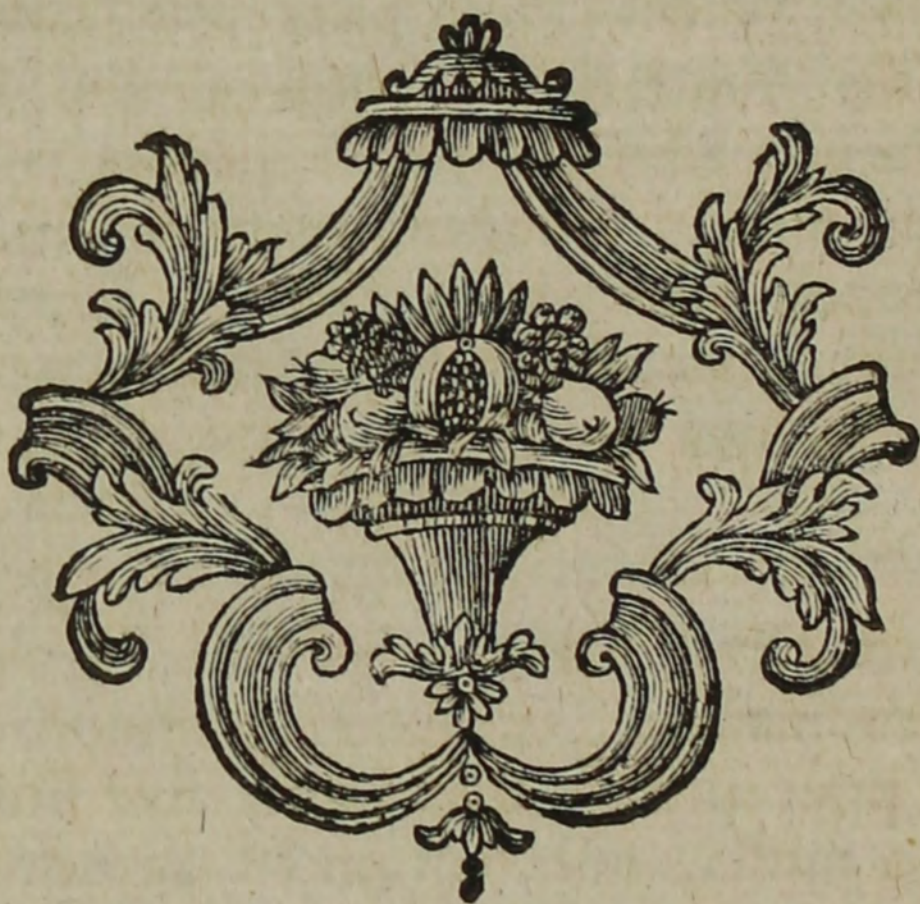
vota sunt. Quibus adjecit *Justinus*, ut Reges cum regia potestate mentem etiam sobriam habentes inveniantur. Preces autem istæ Christianorum, & antiquissima vaticinia de Regibus Christo famulaturis, extra controversiam in Constantino ejusque successoribus euentum habuerunt. Ab his vero ita recepta est Christi doctrina, ut nec Imperio excederent, neque publica imperia abolerent. Neque vero in tanta Episcoporum multitudine quisquam fuit, qui eos, ut id facerent, hortaretur; quod mihi certissimum esse videtur indicium, constanter ab omnibus creditum, nihil esse in istis judiciis Christi præceptis & Imperatorum saluti contrarium, cum alioqui libertatis Episcoporum adversus Reges peccantes illustra essent exempla. Nimirum meminerant, & Sergium Proprætorem olim a Paulo ad Christi fidem conversum, neque tamen exactum, ut se Proprætura, in qua continebatur & jus gladii, abdicaret.

Sed & Divus Petrus jubet subesse cuivis humanæ ordinationi, propter Dominum Jesum, ejusque præceptum, sive Regi, sive Proconsulibus ab eo missis, non tantum ad laudem recte facientium, sed & εἰς ἐνδίκτην τῶν κακοποιῶν ad vindictam maleficorum. Nonne geminissima sunt iis, quæ modo ex Paulo audivimus? Nonne ius gladii luculenter demonstrant? nonne aperte docent, per eos qui publica imperia obtinent, & quietem amantibus quietem præstari pro præmio, & scelera puniri?

Nunc removendæ forent difficultates, quæ
Tom. VII. Q dictis

dictis de jure graviorum animadversionum ob-
stare videntur; & subnectendæ etiam cautiones,
si usquam, hic certe quam maxime necessariæ.
Sed malo breviloquens esse, quam verbositate
tædium & nauseam vobis creare; quare oratio-
nis meæ cursum hic sciens prudensque sisto,
cetera, adjuvante Deo, alias uberius persequu-
rus.

De
JUDICIIS CAPITALIBUS,
posterior.

CUm in proxima oratione argumentis nonnullis, & ex civilium societatum indole, & ex Sacro Codice desumptis, evidenter, ut puto, demonstratum fuerit, status publici Tutoribus, etiam Christianis, fas esse, non causas tantum cognoscere, & pro tribunali sententias ex æquo ac justo ferre, sed in atrocium facinorum convictos gladium quoque stringere, severiusque animadvertere; animus nunc est, ponderare, & examinare, quæ ab Anabaptistis aliisque in contrarium proferri & possunt, & solent, speciosa quidem, & ex abundantia amoris forsitan profecta, sed re vera non tanti, ut eos qui publica inter Christianos imperia obtinent, a capitalium poenarum irrogatione abstertere possint. Ne vero nimium dixisse videar, agite, rem ipsam inspiciamus.

Neminum vestrum esse arbitror, quin recte fieri existimet, quæ Christus præcipit; non recte; quæ improbavit & rejecit idem. Nam cum omnes nomen illi dederimus, præceptionibus ejus, utpote sapientissimis & sanctissimis, nihil nobis prius esse debet, commendatius & suavius nihil. Si itaque divinissimus ille Christianæ religionis conditor vetuisset humanum sanguinem, quamvis no-

centem, fundi, nefarius profecto foret, & ultimæ temeritatis reus, qui hanc potestatem Christiano Magistratui iret vindicatum. Sed quum talis interdicti in Sacris Novi Fœderis tabulis nullum exstet vestigium, non est cur negemus, a Christianis civitatum Rectoribus salva salute, salva conscientia, salva etiam pietate Christo debita fieri, quæ Hebræorum Judices divinis legibus facere jubebantur.

At enim, inquiunt, nonne Sospitator noster, & communis omnium Doctor disertim vetat, ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ resisti malo, injuriam injuria pensari, illatam aut propulsari, aut vindicari, maleficos & scelerosos plecti, necive dari, qui indignum admiscere facinus? Verum enimvero manifestum esse opinor, non posse τὸ ἀντιστῆναι universe sumi. Nam resistit & qui innocentiam suam verbis testatur; quod a Christo & Apostolis factitatum, nobis interdictum esse nequit, ne criminis conscientia ad silentium adacti videamur. Resistit & qui injuriam honeste declinat, cavetque ne noceri sibi ab improbo possit; quod omni tempore sapientis est habitum, nec a Christo damnatum, quippe qui disciplinæ suæ addictos vult caliditate serpentes certe æquiparare, si non vincere. Resistit & qui vitam, si necessitas urgeat, armis tuetur, aggressoremque, ne ipse occidatur, occidit; quod lex naturæ concedit, tali casu unumquemque in defensionem sui armans, quia legum præsidium implorare nequit. Et videmus populos omnes, quorum consentiens judicium non temere sperni debet, nam, ut Orator loquitur, de quo omnes consentiunt, id verum esse debet, ita

ita jus illud naturæ interpretari, ut innocentem pronuncient, qui, cum aliter vitæ evadere periculum nequiret, vim sibi adferentem interficeret. De quo Cicero dicit *non scriptam extare, sed natam, legem, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex ipsa natura hausimus.* Videtur autem debere lex Dei, idem quod natura dictans, ita accipi, quomodo ipsa natura accipiendam monstrat, nisi addatur aliquid expressius. Unde Mosis legibus licebat Hebræis nocturno furi vitam adimere. Et Christiana religio nusquam illum amoris gradum præscribit, ut nos ab invasore interimmi permittamus; justam sui defensionem nusquam prohibet, sed tantum injuriæ illatæ vindicationem; nusquam præcipit, ut latroni magis parcamus, quam nobis ipsis. Immo ne in bonis quidem vitæ huic servientibus, ne inter amicos quidem, per præcepti modum a nobis exigitur, ut aliis velimus esse ἀνεσιν relaxationem, nobis vero ὀλίγον afflictionem. Cur igitur de vita aliud dicamus? Nam si dicas vitam alterius bonis digniorem præstantioremque esse, sane tanto & vita nostra bonis dignior est atque præstantior. Si vero præceptum Noë liberisque ejus datum urgeas, quo vetatur fundi humanus sanguis, cogites velim, idem hoc naturam præcipere: at omnia præcepta naturalia, quantumvis universe enuntiata, suas habere ex æquo & bono exceptiones, indubitatum est. Porro neque Magistratus prohibentur, resistere malo. Vel num putamus, Christum in regno suo, quod pietatis & sanctimonix regnum est, decumanam sceleribus portam aperire, & perditis quibusque libere grassandi ac sæviendi copiam facere voluisse? Cum impu-

nitas peccandi sit illecebra, & successus improborum plures alliciat, licentia non minis dumtaxat, sed & pœnis coërceatur necesse est. Sin autem Christus hisce verbis munus Magistratus abrogasset, soluisset magnam partem legis Mosaicæ; contra quam superius professus fuerat, adfirmans se non venisse, ut solueret Legem, & factis dictisque oppugnaret, sed ut impleret, ut illa quæ in lege natura bona sunt ac iusta, perficeret, ut clarius ea quam ante unquam explicata fuerant, explicaret, & præceptis quibusdam exactioribus muniret, & animos partim promissorum magnitudine & certitudine, partim Spiritus sui oblatione in eorum obsequium redigeret. Mihi vero dubium non est, quin Christus, si publica Imperia a disciplina sua voluisset exterminata, mentem suam pro insigni sapientia clarius fuisset expressurus. Quid multa? Ipse sermonis contextus satis superque ostendit, τὸ ἀντιστῆναι ad vindictam referri debere, quæ omnibus Christianis, maxumis, medioximis, & imis semper illicita est. Nam præceptum suum Sospitator opponit Legi Mosaicæ, quæ vetustissimum illud apud omnes gentes jus talionis permittebat; ita quidem, ut concederet læsis adire Judicem, & ultionem ab eo tamquam jure suo exposcere. Quod pœnæ genus τιμωρίαν Philosophi vocarunt, impositum ad ulciscientis συμφέρον. Quia enim plerisque vindicta bonum vita jucundius ipsa, ideo quod adversario nocet, ipsis quasi prodesse intelligitur; quod ita Mimus extulit. *Laeso doloris remedium inimici dolor.* Hoc Aristoteles passim in virtutis parte ponit; quem sequutus Cicero vindicationem ad jus naturæ refert, per quam vis &

& injuria defendendo aut ulciscendo propulsatur. At, inquit, *Lactantius*, *Nocendum nemini, ne ei quidem qui prior nocuerit.* Quod *Plato* propius ceteris perspexit, cujus in *Critone* illud est: Ne injuria laceffitus eam retaliare debes, quidquid ab alio patiaris. Quare *Lacedæmonii* precibus adjungere solebant τὸ ἀδελφαῖσι δύνανται posse injuriam pati. Dignum memoria & *Menandri* illud: Is qui injuriam scit ferre, optimus est mortaliū. *Seneca*, *Immane*, inquit, *verbum est Ultio, & ab injuria tantum distans ordine.* Qui ulciscitur, nonnisi excusatus peccat. Immo prospicere, quomodo quis mordentem vicissim mordeat, & malum malo rependat, ferarum est, non hominum. Et hæc quidem proprie ad eam ultionem pertinere videntur, ubi quis aut manu statuit aut dolo se vindicare. At *Christi* præceptum aperte illud ultionis genus respicit, quod minus immodestum videri solet; certe publice non æque periculosum est, cum apud magistratum exercetur actio ad vindictam instituta. Nam hoc ipsum vetat, quod *Deus* per *Mosē* non quidem indistincte probaverat, (semper enim ei lenitas præ iracundia placuit) sed quod fieri erat passus, & de quo judicium reddi voluerat, ut majoris mali vitaretur occasio. Nam alioqui lex ipsa hoc agebat, ut si fieri posset, homines a vindictæ cupiditate retraheret. Id quod agnoscit *Philo*, apud quem *Judæi Alexandrini* Deum ita alloquuntur: Non delectati sumus hostium pœnis, in sacris legibus humanitatem edocti. Quin etiam *malo non resistere*, significat non cujusvis rei causa litem subire; quia præclari atque excelsi est animi, suum amittere potius quam judicio persequi. Equidem si qui diu de jure suo

judicem adeant, aut aliquis ut viduam aut pupillum defendat, aut domui suæ consulat, aut ut habeat quod pauperibus largiatur, jure suo confusus, ob rem momenti maximi ad judicium provocet, nullo interim odio flagrans, sed æquo laturus animo quidquid judicatum fuerit, nescio an in caritatem peccare sit dicendus. Verum si spectentur quæ plerumque litibus solent accedere, animus exulceratus, vafrae artes, sine fine ampliatio, impendia, avocatio a negotiis melioribus, odia denique, non dubium est quin vir bonus & prudens multo, si possit, libentius, sit iturus, ad arbitrum, aut etiam quavis tolerabili pacatione tot molestias redempturus. Ostenso igitur, de ultione Christum agere, siue ea in jure, siue extra jus, exigatur, ad judicia publica, praesertim capitalia, id extendi non debet. Longe enim aliud est ultio, aliud poena, quam, nullo postulante, leges exigunt. Ultio ex ira postulatur. *Judex vero, ut Seneca vere dixit, numquam minus irascitur, quam cum punit.* Exigitur ultio, quia factum est quod non oportebat; poena vero publicorum judiciorum ideo exigitur, ne peccetur in posterum, & alii quoque a delinquendo absterreantur.

At a supremo Magistro jubentur Christiani diligere inimicos suos, qui hostili in eos sunt animo, & dictis factisque id agunt, ut alios lædant, laceffant, lacerent, ac vexent. Hos publice sceleratos cum velit Christus amore, non odio prosequendos esse, qui sit, ut morte dira multentur, ut aquis mergantur, ut ultricibus flammis absumantur, ut in cruces agantur, ut innumera alia

tristis

tristissima exempla, quæ ipsa horret natura, in iis edantur? Hoccine est diligere inimicos suos? Sed hujus præcepti sensus paullo altius est investigandus. Judæi ab alienigenis adeo liberalitatem suam arcebant, ut ne communia quidem humanitatis officia iis præstarent, quale est, viam monstrare comiter, quod qui non faceret, is apud Athenienses diris devovebatur. Cujus generis & illa sunt, quæ Cicero dicit tribuenda vel ignoto, non prohibere aquam profluentem, pati ab igne ignem capere, consilium fidele deliberanti dare. Hæc ipsa autem non solita esse ab Judæis præstari hominibus extraneis, testatur Juvenalis,

Non monstrare vias eadem nisi sacra colenti;

Quæsitum ad fontem solos deducere verpos.

Quicumque falsorum deorum cultu se inquinabant, eos nullo discrimine pro hostibus habebant, neque eos aut necare, aut spoliare, si qua posset, religio erat; quod multa ipsorum scripta ostendunt, in quibus hæc rationem præcipue urgent, quod qui sine lege vivat, is communis omnium hostis merito habeatur, ideoque in eum nihil sit illicitum. Vere itaque Tacitus dixerat *apud Judæos esse fidem obstinatam, misericordiam in promptu, adversus omnes alios* (nam omnes populi a veri Dei cultu desciverant) *hostile odium*. Equidem lege Moïsis vetabantur Hebræi cum septem illis Palæstinæ populis adfinitatem jungere, foedus facere, aut eorum misereri. Habemus ergo odium, non tamen ferinum, sed certis limitibus circumscriptum. Nam his ipsis populis pacis condiciones offerre debuerunt, ut, si vellent, exitium imminens servitute redimerent. Et quod post pacem repudiatam sine ulla venia jubentur

bentur interneccione deleri, ad ejus ætatis homines, non ad eorum posteros, pertinet: nam eos in servitutem Salomon recepit laudatissimis regni sui temporibus. Ex quibus manifesto sequitur, Hebræos eo usque populos illos odisse aut abominare potuisse, ut solummodo caverent, ne fœdera *συμμαχίας* seu societatis bellicæ cum iis pangerent. Deus autem, summus omnium Rex, pro jure quod in Reges & populos habet, Lege Moïsis certos populos nominatim puniendos delegans, satis ostendit, in alios, quamvis falsis cultibus implicatos, non idem Hebræis juris esse, præsertim cum temporis maturitatem sui voluerit esse arbitrii. Quamquam enim valde corrupti erant istarum gentium mores jam Abrahami temporibus, tamen nondum eum impleverant modum, quem Divinæ lenitati visum erat opperiri. Post longissimi demum temporis patientiam, cum ipsarum gentium sacrilega sacra, ferina crudelitas, incesta libido, ad summum pervenissent, destinatæ olim pœnæ exsequutionem, quam per se facere potuerat, Hebræo populo mandare maluit. Mendose proin recutiti, quod in populos definitos a Deo constitutum erat, aliovorsum traxere, & ad quasvis alias gentes odium immane susceperunt. Sed nimirum inhumanus iste Judæorum error ex eo fonte oriebatur, quod abunde se omnes officiorum partes impleisse crederent, si iis paruisent præceptis, quibus societas ipsorum civilis continebatur. At certe neque lex Judaica tollebat naturalem, neque societas illa propior antiquiorem generis humani societatem, ad quam ille respexit, qui se *κοσμοπολίτην* totius mundi civem dixit, abrogabat. Illud quidem fatendum est

est, quum victus rationem peculiarem Deus Israëlitis præscripsit, hoc ipso significatum, consuetudinem admodum familiarem externarum gentium, utpote corruptissimarum, ipsis esse defugiendam: quod ad illorum temporum rationem, in tanto præsertim vitiorum atque impiorum superstitionum regno, erat accommodatum. Atque hinc est, quod Apollonius Molo, M. T. Ciceronis præceptor, invidiose objiciebat Judæis, quod eos, qui secus quam ipsi de Deo sentirent, excipere noluerint, aut cum eis communicare. Sed qui sapiunt, facile vident, extra legis præscripta & sententiam a gente isthac itum, cum communia etiam officia eis debeantur, quos a propioris necessitudinis vinculo aut lex arcet aut ratio. Quemadmodum itaque apud Græcos & Romanos lux artium & disciplinarum legem naturæ, sub pravis moribus sepultam, paullatim resuscitavit: ita Christus, purissima lux, Judæos ab inolita inhumanitate retrahens, aliquid majus lege civili Mosaica præcepit, & legem humanitatis atque benignitatis in omnes extendit, & ex jure naturæ homines omnes hominibus commendavit. Cujus & apud Mosem non obscura exstabant vestigia. Nam eo jure vixerunt Abrahamus, Isaacus, Jacobus, Josephus, homines demerendis hominibus nati, qui omnem beneficii collocandi occasionem posuerunt in lucro. Et lex de amando altero omnes Judæos ad singula Officia, sine quibus humana societas ac conjunctio stare nequit, obligavit. Nihilo secius præcorum temporum dilectio non talis ac tanta erat. quantum Christus & palam præcepit, & exemplo suo monstravit atque sancivit. Docet ille, amoris & bene-

benevolentia^e erga humanum genus plenissimus, delicto alterius non tolli naturam, & propterea benevolentiam in neminem debere claudi; quum nulla sane possit esse præciarior victoria, quam si, cum ab altero cœperit injuria, a nobis incipiat beneficium. Hæc est optima vincendi ratio, ut misericordia ac liberalitate nos muniamus adversum eos, qui pessime nobis cupiunt. Cum vero isthæc sit Christi mens, quam plenius vobis aperuimus, planum est, per inimicum intelligere talem, qui nos injuria adfecit, & animo erga nos est infenso. At Magistratus, quatenus Magistratus est, & publicum obit munus, proprie inimicum non habet: & maleficos puniens, non eos qui se, sed qui alios læserunt, punit, e medio tollens, quibus sine religione & verecundia civilis societatis vincula solvere atque disrumpere, solens est. Tametsi vero Christianæ leges omnium, inimicissimorum etiam amorem præscribant, neminemque excludant; uti privatus quisque, sic maxime Magistratus obligatus est, bonos cives & probos Christianos majori adfectu diligere, quam malos & improbos, & plures quidem magis, quam pauciores, & populi potius, quam unius & alterius pessimi ac nequissimi hominis salutem spectare. Non autem id fieri potest sine pœnis & gravioribus suppliciis, quibus malefici coërceantur. Quin rem non absurdam me dicere opinor, cum dico, posse Magistratum punire tamquam judicem, & tamen diligere, quem punit; perinde atque veteri lege, Hebræorum rectores ac duces & proximum quemque diligere, & in fontes Israelitas animadvertere jussi fuerant. Namque maxima cum commiseratione punit, nisi
cui

cui ferreum pectus est, velletque, si alia ratione tranquillitati publicæ consuli posset, non punire; quemadmodum Romanorum quemdam Imperatorem multum indoluisse accepimus, si quem capitis damnare debuerat. Et sicut pater filium castigat, quem tamen impensissime amat: ita Magistratus paterno adfectu prosequitur, quos pœna adficit, quia omnis pœna eo irrogatur fine, ut rei emendentur.

At, dicas, ut verum hoc sit de pœnis, quæ intra solam castigationem subsistunt, supplicia certe capitalia ex amore ejus, qui punitur, proficisci nequeunt, nec emendationem illius intendere. Fateor equidem, lethifera hæc pocula, quibus mors miseris propinatur, ex dulcissimo amoris fonte non scaturire: optandumque foret, paucissima esse hæc publicæ severitudinis exempla. Interim ea, præterquam quod summa cum misericordia Judicis sint conjuncta, ex amore erga multos innocentes promanant, qui vel ejusmodi suppliciis defendendi, vel tristiore exemplo adversus fontes repræsentato ab impietate revocandi sunt. Amor autem erga plures ac innocentes præponderare semper debet amor erga paucos sceleratos, & civitatum purgamenta ac pestes. Immo universæ societatis salus cum hic vertatur, inutile, noxium & pestilens membrum ense recidendum est, ne pars sincera trahatur. Magistratus enim, amputatione membrorum quorundam inutilium ac noxiorum pro communibus civitatis patribus se gerunt, ejusque salutem curæ habent; perinde ac homo, qui totum corpus conservare studet, membrum gangræna infectum recidit, ne pars sincera ac intacta corripatur.

At,

At, cum membrum tale a civili corpore reciditur, emendandæ vitæ tempus & occasio illi præciditur, ac proin est, cur metuamus, ne cum corpore & anima æternum pereat. Verum ille Deus, qui scelestos homines, quando patientia ejus adduci nequiverunt, ad bonam frugem ut redirent, quocumque modo e vita tollere potest, eos in potestatem Magistratus, vicarii sui, tradere credendus est, ut vitæ filo præciso, & peccare desinant, & in exemplum eant. Saluti etiam ipsorum aliquatenus consulitur, si pœnarum executiones non properentur, sed mora aliqua reis indulgeatur, ut animam seria peccatorum detestatione totam Deo consecrare, & ad exitum ex devoto corpore pie præparare possint. Neque dubium mihi est, quin multi felicius quandoque in ferali pegmate, quam in molli lectulo, exitiali veterno sopiti, vitam finiant.

Sed multis hic cautionibus opus video, quæ ubi negliguntur, judicia capitalia prope ab injuria, immo crudelitate Christianis indigna, absunt. Sed hæc alii occasione pertractanda reservamus.

De
CAUTIONIBUS
in
JUDICIIS CAPITALIBUS.

DUabus Dissertatiunculis de Jure Magistratus in atrocium facinorum manifestos actum a me est : altera potestatem illam Rectoribus civitatum, etiam Christianis, aliquot argumentis *ivi* vindicatum : altera ad objectiones aliter sentientium, fusius responsum fuit. Superest, ut inpræsentiarum proferam cautiones nonnullas, quibus hic maxime opus esse arbitror, quamvis passim negliguntur. Quando enim hic orbis nihil ferme dignius habet vita humana, cui res conditæ omnes famulantur, opera omnino danda est, ne circa eam in alterutram partem peccetur. Itaque ordine proponam, quæ mihi huc facere visa sunt, sincerum mihi candore noto reddatis iudicium, obnixè orans.

Cum Judicia pœnalia duplicis sint generis, quorum alia intra *νενεσιαν* seu castigationem consistunt, alia capite reos plectunt, ut *παράδειγμα* sive exemplum tristius a delinquendo ceteros absterreat ; Christiana caritas postulare videtur, ut pœna imponatur, quotiescumque salvis legibus, salva etiam salute publica fieri potest, quæ sit castigatio, qua & meliores reddantur qui peccaverunt,

verunt, & in officio contineantur, quibus hæc pœna in exemplum proponitur. Hac ratione Magistratus injurias privatorum vindicans, nihil plane exercet quod vel sanctissimæ legi Christi vel caritati repugnet. Punit enim maxima cum commiseratione, & nihil est quod mallet, quam ne punire deberet; punit etiam in bonum totius Reipublicæ, cujus salus sine hac vindicta a Magistratu procurari nequit. Sed ne ullo modo in caritatem impingat, ejusmodi, (uti modo dicere cœperam) quantum per publicam salutem licet, pœnæ irrogandæ sunt, quæ paternæ castigationis speciem referunt, ut cum salute publica etiam privatæ ejus qui deliquit, ratio habeatur; ad eas autem, quæ solummodo aliis in exemplum cedunt, & delinquentem e civili societate excidunt, tum demum deveniendum, quum summa urget necessitas. Jubet itaque caritas, quam paucissima inter Christianos esse supplicia capitalia, eoque dumtaxat casu usurpanda, cum & delicti gravitas, & contagionis metus, & quietis turbatio, istiusmodi exemplum requirunt, alias ex Christianorum disciplina penitus exterminanda.

Verum illa publicorum judiciorum potestas exerceri etiam debet citra dispendium Christianæ lenitatis; quæ tamen hic passim violatur, & tantum non in crudelitatem conversa est.

Ut notissimis utar exemplis, Legem de necandis ob captam feram agricolis vehementer miror tanta diligentia, tantoque opere a Jurisconsultis defendi, cum profecto multo meliorem positura essent operam in seria talium dissuasionem.

Quan-

Quantum enim cujusvis hominis vita brutorum animantium vitæ præstet, non puto cuiquam latere. Ferina proin crudelitas est, pro fera humanum sanguinem fundi. Neque supremæ Majestatis titulus excusare eam potest. Nam ne dicam, me adhuc intelligere non posse, quo jure Reges & Principes potestatem in feras aliis omnibus eripiant, cum dominium in eas toti humano generi jam a mundi primordiis Deum concessisse Moses auctor sit; hoc certe nemo negaverit, si quid juris in feras Magistratui proprium sit, licentiam id invadentium mitioribus pœnis coerceri & posse & debere.

Tale etiam est, quod necari fures jubentur, & quidem iis in locis, ubi adulterium, tanto extra controversiam gravius delictum, vix censoria nota perstringitur. Draco quidem, qui primus omnium Athenis leges tulit, sed draconis sanguine scriptas, nimis severe furem, cujusmodi cumque furti, capitis supplicio puniendum esse censuit sanxitque; eum etiam, qui olera, aut mollioris corticis fructus surripuisset. Sed quum leges ejus, ut impendio acerbiores, non decreto jussuque, sed tacito Atheniensium consensu, abolitæ essent, Solon alias mitioresque composuit. In quibus, non mortis, sed dupli pœna vindicandum in fures existimavit. Romanorum autem Decemviri, qui post reges exactos leges, quibus populus uteretur, in XII. tabulis scripserunt, neque pari severitate in puniendis omne genus furibus, neque remissa nimis lenitate usi sunt. Audiebant illi Draconis severitatem, audiebant Solonis lenitatem. Audiebant etiam, apud Lacedæmonios

quanta esset furtorum, & quam impia licentia; Lycurgi lege, qui furta impunita esse voluit, quo magis acuerentur ingenia, animoque essent vegeto & sollerti. Prudenter ipsi delegerunt mediam quamdam rationem puniendi coercendique furti: quod quidem impune grassari non potest, quin omnis perturbetur & tollatur humana societas. Itaque furem, qui manifesto furto deprehensus esset, tum demum occidi permiserunt, si aut, quum faceret furtum, nox esset, aut interdiu telo se, quum prenderetur, defenderet. Sic enim Ulpianus: *Furem, inquit, nocturnum si quis occiderit, ita demum impune feret, si parcere ei sine periculo suo non potuit.* Ex ceteris vero manifestis furibus liberos verberari, atque addici iusserunt ei, cui factum furtum esset, si modo id luci fecissent; neque se telo defendissent. Postea hæc pœna mutata, & ad pecuniariam multam revocata est. In Lycia ferunt constitutum, ut si quis liber furti damnatus sit, libertate amissa, servilem induere personam debeat. Locrenses vero in furto deprehensis oculos effodiebant. Sed & Alexander Severus acerrimus furtorum vindex exstitit; namque præter severissimas pœnas, nullum raptorem aut furem salutationi admisit, eosque velut nequissimos, ac quotidianorum scelerum reos, & solos hostes inimicosque reipubl. non ab suo tantum, sed ab omnium conspectu submovit: Jussit enim eos abstinere omnibus locis publicis, cujusmodi sunt fora & balnea, visi autem, per provinciarum rectores deportabantur. Indi quoque a rapinis velut contra hominum societatem, contraque divinum hominumque jus magnopere abstinuere. Et Pomerani veteres nil peius ac iur-

furtum detestati, &, quod magis mireris, nec ar-
cas nec armaria clausa habuerunt; tum vero defuge-
runt Christianorum societatem, quod apud eos
omnia obsignata occlusaque essent metu furum,
quos ibi esse acceperant. Quod saltim indicio sit,
Pomeranos suapte indole honesta petivisse, &
ingenio magis, quam institutione cultos absti-
nuisse furtis. Cato vero in oratione, quam de
præda militi dividunda composuit, vehementius
de impunitate peculatus atque licentia conque-
rens: *Fures*, inquit, *privatorum furtorum in nervo*
atque in compedibus ætatem agunt: fures publici in
auro atque in purpura. Ex quibus omnibus li-
quet, fures a veteribus vix capite multatos, sed
lenioribus pœnis adfectos, ignominiisque notatos
fuisse. Quod vero ad adulteros attinet, vel ra-
phanis per obscœna adficiebantur, vel triduo per
compita vincti ducebantur, & per totam vitam
infames habebantur, vel cinere calido nates illis
depilabantur, vel virilia exsecabantur, vel asino
insidentes, ad constitutum aliquot dierum spa-
tium, per celeberrima urbium loca circumduce-
bantur, & nervis contundebantur, vel naso plec-
tebantur, ut corporis deformitas sceleris perpe-
trati atrocitatem loqueretur, vel utroque oculo
multabantur, vel omnibus civitatis honoribus
indigni judicabantur, vel apud Romanos lege
Julia relegabantur, & insulis aliisve incultioribus
locis claudebantur, vel apud complures nationes
ignibus delebantur, aut alia pœna tollebantur;
id quod a Constantino Magno confirmatum fuit,
convenienter legibus Hebræorum. Adulteræ vel
in forum deductæ saxo imponebantur infamæ
(Basiliensium Roster, Stein ni fallor, idem est)

ab universa concione probris respersæ; mox infamiae causa asino per urbem vehebantur, & in idem rursus saxum exponebantur, ὀνοβάτιδες *Œsel-reiterinen* inde dictæ. Vel accisis crinibus, nudatæ coram propinquis expellebantur domo, ac per omnem vicum verberare agebantur; vel manu propria strangulatæ cremabantur; vel cingulo tenus vestibus abscissis a castis matronis flagellatæ, cultellis pungebantur, donec efflarent animam; vel pellucida veste indutæ, sine cingulo, in foro per undecim dies statuebantur; vel naribus truncabantur, ut ejus quæ placuerat facies deformaretur; vel aditu locorum sacrorum prohibebantur, & omni ignominiae genere, excepto mortis supplicio, adficiabantur, ut diutius excruciantur, vel marito cognatisque permissæ, morte multabantur; vel domo exactæ, dote spoliabantur; vel in exilium agebantur. Capitalement poenam a Constantino Magno inductam, emollivit Justinianus, constituens, ut adulteri quidem necarentur, adulteræ vero fustibus cæsæ, vulneribusque subactæ in Monasterium detruderentur, & intra proximum biennium a maritis non repetitæ, tonderentur, atque Monachicum sumerent habitum. Quæ quidem poena cum jure divino, ut & cum recta ratione minime convenit. Utriusque tam viri quam mulieris crimen ut idem, cur dispar est poena! Peccatum mulieris non minus fœdat domum, quam viri. Immo adultera multo delinquit gravius; quia & sanguinis admittit confusionem, & libidine sua partum prorsus incertum relinquit. Posthæc res adeo contemptim haberi cœpit, ut adulterium rideretur, & industria quodam

dammodo haberetur. Alicubi multa pecuniaria constituta est, qua pauperes quidem coerceri possunt, sed divites pecuniola mœchandi licentiam emunt. Si libere mihi dicendum quod sentio, ego sane non video, quid nos in furti causa cogat lege Hebræa esse immitiores; & quum eadem lex, cujus maxima inter nos majestas esse debet, signantissime capitalem pœnam in mœchos mœchasque statuerit, cur Christiani de isthoc supplicio remitterent, causa quidem nulla erat. Adulterium profecto non simplex crimen est, sed multorum flagitiorum veluti colluvies, immo furtorum omnium longe maximum. Unde mœchantes κλέπται γάμων fures nuptiarum, sacrilegi, & alieni matrimonii subseffores passim audiunt. Hinc Seneca voluptatem ne quidem hominis, sed pecoris esse adfirmat; eumque, cujus summum bonum saporibus, ac coloribus & sonis consistet, non tantum non inter viros habendum esse, sed ne inter homines quidem. *Excedat, ait, ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac diis secundo: multis aggregetur animal pabulo natum.* Deinde, uti injuria plus illi nocet, qui infert, quam cui infertur: sic pudorem alienum qui eripit, corpus suum ad ignominiam vendit, etiam reipubl. negotia facile venditurus. Adeo nemo sine jactura & damno malus est: & pudor dimissus, Mimo teste, *nunquam redit in gratiam.* Namque vestis instar habet, quæ quanto obsoletior est atque attritior, tanto incuriosius tractatur. Quo pertinent illa Tragici in Agamemnone:

*Periere mores, jus, decus, pietas, fides,
Et qui redire, quum perit, nescit pudor.*

*Da frena, & omnem prona nequitiam incita;
Per scelera semper sceleribus tutum est iter.*

Qui alienum fundum arant, postquam primi flagitii potiti sunt, culpam iterare gaudent, ut neque hominum eos, neque superiorum pudeat, quos perfidia violarunt. Scire itaque velim, eccur ordo a Deo institutus, & Hebræis præscriptus, a Christianis inversus fuerit? eccur fures, qui se vel levissimi furti adligant, patibulo eminentes adfigantur, alieni vero tori temeratores, qui furum pessimi, vivi relinquantur? Dicent, otii publici rationem id postulare, ut furibus severior irrogetur pœna, quam adulteris: illos enim longe majus detrimentum civitatibus adferre, quam hos: Sed ego contra esse, omnibus viribus contendo. Si noctu grassentur fures, & hominum vitæ insidias faciant, facile concesserim: sed generatim de furto, secus dixerim. Certe si rectum integrumque judicium sit, quis nolit potius rerum suarum aliquid amittere, quam conjugis pudicitiam? Sed hoc sæculo ea est insita mortalibus habendi cupido, ut pluris pecuniæ fiant, quam conjugis pudor. Quæ dum disputo, absit me id agere, ut magistratum convellam auctoritatem. Dixi, scelera non esse impunitate donanda: dixi etiam, quam varie a variis cum furta; tum adulteria fuerint coercita: novi, modum mitigationemque permitti magistratibus, nec easdem ubique leges vigere oportere: novi etiam, Deum rempub. Hebræorum peculiaribus legibus munivisse. Verum tamen, cum Christiana civitas a scelerorum sordibus æque perpurgata esse debeat atque illa Hebræorum, dicere liceat, ju-
stum

sum esse, ut æquabilitas quæ in illis observatur regulis, a Christiano Magistratu non negligatur, sed tamquam optima in Rempub. admittatur.

Quod ad homicidia attinet, non tam factum nudum in iis spectandum videtur, quam quæ ante acta vita occisoris fuerit, veneritne ad hoc factum impetu, an deliberatione, & quod præcipuum est, sitne ingenium sanabile. Nam hoc & Seneca præcipit, *ne quis pereat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit*: quod ipsum tamen, uti recte observat Vir summus Grotius, videtur aut nunquam aut rarissime locum habere posse. Quando enim constabit, spem omnem pœnitentiæ præcisam? quando emendatio cujusdam penitus desperari poterit? Vidimus & videmus quotidie ad frugem redire, quos minime omnium putamus, & putavimus. Dei, animos hominum flectentis, moventis & convertentis, mirifica est actio, miranda potius, quam rimanda. Hæc discrimina ab Judicibus expendi multo esset satius, quam alios ex solo facinoris nomine audito ad mortem rapi, aliis, qui gratia & amicis valent, per indulgentiam principalem plenam contingere quantumvis atrocium scelerum impunitatem. Nam quod plurimi existimant, homicidio naturaliter respondere capitis pœnam, in eo falluntur. Pœnæ enim delictorum non sunt ipso naturæ jure, aut ulla Dei perpetua Lege, constitutæ, sed pro modo inde imminentis periculi intendi ac remitti solent. Docet nos Caini Historia, prima illa mundi ætate pœnam homicidii fuisse latam fugam, cujus accessio erat, quod pii purique

homines ita contaminatorum adspectum contac-
tumque declinabant. Et ita accipiendum esse
opinor, quod Moses de Deo memoriæ prodidit,
constituisse in Caino signum, ne occideretur ab
obviis. Cujus antiquissimi instituti & Euripides
meminit. Et eundem morem reduci volebat
Plato. Feritas quæ ante diluvium humanos mo-
res invaserat, occasionem novæ legi dedit, ut ni-
mirum homicidæ sanguis effunderetur: quæ Lex
ut illis temporibus accommodata, a Deo in ipsa
humani generis post diluvium instauratione promul-
gata est. Sed optimus suæ Legis interpretes Deus post-
modo, cum Hebræorum rempub. per Mosem
formaret, id refert ad cædem, quæ fit deliberate
structisque insidiis. Diu stetit & floruit Romana
Respublica, quum Magistratum cognitio de-
portationem, seu relegationem non excederet.
Postea quoque, cum jam leges latæ essent de
morte puniendis homicidis aliorumque crimi-
num convictis, multas tamen exceptiones usus
reperit: ita ut sæpe intra relegationem severitas
consisteret. Cujus apud Tacitum, Suetonium,
Lampridium, & alios, qui Imperatorum vitas
posteris tradiderunt, multa prostant exempla,
quorum recensitionem brevitatis causa heic su-
perfedemus.

Difficile est, fateor, exactam servare medio-
critatem: at si quid peccandum est, in istam le-
nitatis partem potius peccandum est, quam com-
mittendum, ut quis jure crudelitatis insimuletur.
Videmus enim, ipsum Deum, quotiescumque
rationem ab hominibus de ante acta vita exigit,
& tamquam judex causas cognoscit, in lenitatem
sæpius

sæpius propendere, quam severum summi juris exercitium. Quem cum Magistratus, vicarii Dei, prudenter imitari conantur, vix peccant; aut si peccant, excusationem habebunt.

Forte non pauciores a delinquendo absterret ad opus damñatio, quam mors ipsa; quippe ex historiis constat, multos, ne propter scelus admissum in pistrina dederentur, aut perpetuis catenis innecterentur, aut ad publicas operas damnarentur, mortem sibi conscivisse: quod indicio est, opus aliquod publice impositum quandoque ipsa morte molestius esse. Pœna autem non semper ex sua natura, sed prout vel gravis, vel levis est ei cui imponitur, æstimari debet. Alii contra scelerum manifesti, ut ostenderent quam caram haberent vitam, ignominiosissima quaque & durissima pœna illam redimere præoptarunt. Unde multarum passim civitatum Principes sapienti consilio ædes constituerunt a castigatione dictas, quibus non dissoluti tantum, & liberius viventes homines; sed perditique, & mortis candidati ab exactoribus quotidie exercentur, ut nequitias dediscant, & efferata ingenia mansuefiant.

Et simul, quod præcipue spectandum est, Christianæ dilectioni spatium hoc pacto daretur agenda pœnitentiæ, quæ nunc interdum supplicii præcipitatione præciditur. Χαλνειαργος re vera est, qui reo & facinoris conscientia perturbato, cum omnibus precibus flagitat, ut vita sibi producat, dum cum Deo redeat in gratiam, vitam properanter adimit.

Certe & Constantinus, cum primum Christianam probavit religionem, in plerisque delictorum generibus supplicia capitalia inhibuit, quæ mox reducta sunt ob sceleratorum licentiam, ut nos docent Historiæ. Itaque & quod de puniendis gladio adulteris legimus Constantini constitutione, quæ inserta est Codici Justiniano, deest in antiquiori Codice Theodosiano. Et cum nemo negare possit, Christi præcepta nullas habere sanctiones adspectabilium poenarum, quales Lex Mo-
sis habuit, recte faciunt, qui judiciis de capite abstinere, quoad possunt. Neque magnopere mirabor eos, qui magistratum suscipere dubitant, ut rem multis delinquendi periculis expositam; si quidem talia ministeria defugiant, ut diviniore se ipsos ministerio reservent. Sed si Christianus, regulas probitatis & justitiæ perdoctus, in Magistratu constitutus fuerit, ad salutem civium potestate sua utetur, ut Moses.

Interim suadendum omnibus, qui Christi nomen profitentur, injurias ferant potius, quam humanum sanguinem, quamvis nocentem, fundant, & illius dicti sæpe meminerint, *Quod dubitas, ne feceris.* Odi sane illos, qui auctores Principibus sunt, ut gladiis, ignibus, crucibus, aliisque diræ mortis instrumentis in maleficos quosque utantur. Ex eorum scitis, quæ vere scripta sunt humano sanguine, Rex ille pacis de genere humano non judicabit. Si vero, quod vereor, in hac tractatione, in eam partem, quæ severiori justitiæ exercitio nimium indulget, æquo fuerim pronior, cogitetis velim, non definiendi animo quidquam a me dictum, sed ut verum ab omnibus quidem, præsertim tamen a φιλομαθείς diligentius inquiratur. VIN-

VINDICATIO.

Locorum MARC. IV. 12. & LUC. VIII. 10.

a Λευδεγμινεία

G. G. B O K E L M A N N I.

Autore

ANDR. RITZIO,

Phil. Doct. & Rect. Decienſi.

INcidi nuper in nova litteraria Goetingensia
Anni 1746. ex quibus ſequentia meum in
uſum excerpere, operæ pretium duxi, tum
quod Loca SSæ. adducta in aliam plane ſenten-
tiam verti, vel perverti, quam Textus ſacer per-
mittit, animadverterim: tum quod Reformato-
rum Dogma de gratia in Chriſto erroris redar-
gui cernerem in litterariis hujus tenoris ſunt:
Helmſtädte. Unter dem Beyſtand des Herrn
Geſenius, der Griechiſchen Sprache und Philolo-
giæ öffentlichen Lehrers, wie auch Diaconus in
der Stadt-Kirche vertheidigte G. G. Bokelmann
ſeine Diſſertation, die ſolgenden Titul hat: Diſſer-
tatio Philologico critica in mitiorem verborum
Chriſti, quæ Marci IV. 12. & Lucæ VIII. 10.
exſtant, ſenſum inquirens 5. Bogen in 4. Die
Lehrer, welche in der Reformirten Kirchen den
harten Sätzen von dem unbedingten Nachſchluffe
Gottes

Gottes verpflichten, suchen in diesen Stellen einen Vertheidigungs-Grund ihres Lehr-Gebäudes. Unter diese gehöret Herr Waldschmied, der sich durch eine Schrift, wider den sel. Längen, darin er diesen fürchterlichen Satz: daß die Gnade Gottes in Christo nur einigen ertheilet seye, vertheidiget, bekannt gemacht, und der sich eingebildet, hier in den Worten Christi, den gewissen Grund von dieser trostlosen Lehre zu finden. Ob gleich nun dieser Ort, dem ersten Anblick nach, vielen hart, und so vorkommen ist, als wenn hierinnen eine Vertheidigung des unbedingten Rathschlusses enthalten wäre: so zeigt doch der geschickte Herr Respondent, daß alle Schwürigkeit auf den beyden Wörtern, *iva* und *μήποτε* beruhe, die Particula, *iva*, muß durch *quia*, und nicht durch *ut*, und *μήποτε*, durch *num forte*, und nicht durch *ne forte* übersetzt werden. Die erste Gelegenheit zu diesen Gedanken ist dem Herrn Verfasser, durch Lesung des X. Tom. S. 16. Observationum Hallensium gegeben worden; und er führet das, was dort angeführet worden, hier weiter aus, die ganze Abhandlung ist mit vieler Belesenheit und Einsicht geschrieben. Die Worte des Heylands werden also gegeben: Durch Gleichnisse rede ich zu dem Volk / will / wenn ich ohne Gleichnisse reden sollte / so würden sie mit Augen sehen / und doch nichts verstehen / und mit Ohren hören / und es doch nicht wahrnehmen: Dahero rede ich um ihrer schwachen Erkenntniß willen mit ihnen durch Gleichniß / daß sie / wenn sie vielleicht mich besser fassen / sich bekehren / und ihnen ihre Sünden möchten vergeben werden.

§. 2.

In his verbis apparet, Auctorem Dissertationis vocabulis græcis 1°. *ἵνα*, 2°. *ἵνα μὴ* & 3°. *μὴ ποτε* alium tribuere sensum, quam, quem alias habent & admittunt, frequentissimoque usu usurpantur, adeoque 4°. ex propositione, uti verba præ se ferunt negante, affirmantem substituere. Magnopere doleo, quod mihi non contigerit esse tam felici, ut doctam ejus Dissertationem, quæ de ejus peritia in re litteraria & Eruditionis thesauro acquisito, (quod Encomium illi à Recensore novellarum litterariorum attributum, quippe mihi penitus ignoto, non invideo, nec invidere volo, nec possum) testimonium perhibere dicitur, perlegere & oculis perlustrare potuerim, multa enim, quæ forsitan me fugiunt, ab Domino isto & ex Dissertatione ejus erudita discere potuissem.

§. 3.

Quo commodo autem cum destituar, Ratione duce, & Textu sacro prævio, inquirendum mihi esse opinor. 1°. In significationem particulæ & vocabuli græci *ἵνα* 2°. in particulam, *ἵνα μὴ*. 3°. in particulam *μὴ ποτε*. 4°. quibus explanatis videbo, an fieri possit, ut ex propositione apparente negante, salvo Textu sacro, affirmans locum habere possit. Adeoque num expositio in Dissertatione Dn. Bokelmanni asserta genuina, locorumque sacræ scripturæ allegatorum *Ἐργον ἢ ἀνὰ πᾶσιν ἡμέραις* sit dicenda.

§. 4.

§. 4.

In antecessum autem B. L. præmonitum velim, quod controversiam illam de Decreto absoluto vel conditionato inter Lutheranos & Reformatos agitatam, & prioribus adeo invisam, jam meam non faciam : sed in medio relinquam, nimis enim prolixum mihi foret, hanc controversiæ v. contradictionis ferram cum quoquam reciprocare & actum frustra agere. Scopus autem meus unicus est; ut in genuinam vocabulorum græcorum in dicta Dissert. Dn. Bokelmanni assertam significationem & cum textu sacro convenientiam inquiram.

§. 5.

Quod vocabulum græcum, *ὅτι* significet *UT* causam finalem indigitans, nemo, ut spero, in dubium vocabit, aut controversiam mihi movebit, ita enim omnia Lexica Græca nos docent: Quibus si non stare, nec iis credere liceret, in lingua græca certi nihil nobis suppeteret, & incerti ac dubii circa significationem vocabulorum fluctuaremur. Sed salva res est, interpretes enim cuncti quotquot consulere licuit, tum sacri, tum profani, tum Orthodoxi, tum heterodoxi vocabulum hoc, *ὅτι* *UT* exposuerunt: num autem hæc particula etiam alio significato adhibeatur, & quidem in Novo Testamento græco, & in significatione *QUIA*, uti Dn. Bokelmannus §. I. perhibere dicitur, id nobis dispiciendum.

§. 6.

Animadverti quidem D. Glassium in Philologia

logia sacra p. 1123. ἵνα vocabulum hoc exponere ἐκβατικῶς, ut ait, sic enim ejus verba sonant. Canon. XIX. causalis conjunctio ἵνα ut & æquipollentes, non semper notant causam rei finalem, sed sæpius sequelam tantum, aut eventum. Alii sic. Conjunctio ut, non semper αἰτιολογίας significationem habet, sed crebro ἐκβάσεως, eventus, sive exitus. Quem in finem citat Damascenum, Lib. IV. Orth. fid. c. 20. Ἐθὺς τῇ γραφῇ ἐκβατικῶς ὀφείλοντα λέγεσθαι, αἰτιολογικῶς λεγεῖν, & Alb. in Coment. Joh. XII. ut aliquando non notat causam finalem: sed tantum terminum, ad quem opus absque intentione operantis terminatur. Veluti si dicam: Hic intrat in aquam, ut submergatur: & in hunc censum refert Matth. XIII. 34. 35. ὅπως i. e. unde eveniet, ut super vos veniat omnis sanguis justus & Joh. V. 2. 3. 39. Joh. XV. 25. XVII. 12. XIX. 24. Joh. XII. 38. 39. Matth. XIII. 13. 15. Marc. IV. 12. Luc. VIII. 10. Num Dn. Bokelmanni in Dissert. sua ad hanc explicationem Glasii respexerit vel eam adoptaverit, non habeo dicere, quia eam non vidi.

§. 7.

Præterea idem Dn. Glassius Phil. sacra p. 1129. (quem quidem librum maximè facio) Canone XX. ait ἵνα etiam aliis modis usurpari, ut 1º. pro, præterea quod. 2º. Non semper τελικῶς, seu de causa finali accipi, sed quandoque ειδικῶς, ita ut specificativa seu explanativa particula sit, uti Joh. XV. 8. ἵνα, ut plurimum fructum feratis: h. e. dum fructum fertis: sic v. 10. & Joh. XVI.

7. *ἵνα*, ut ego vadam, i. e. id ipsum quod vado
3°. idem quandoque est, ac *adeo ut*, vid.
2. Cor. I. 17. VIII. 9. Apoc. VIII. 12. quibus de
rebus Auctori controversiam non movebo.

§. 7.

Sed positis, non concessis, diversis his parti-
culæ hujus *ἵνα* significationibus, hæc veniunt
consideranda 1°. quod etsi *ἵνα* sumatur *εἰς*
vel *ἕνεκα*; nihilominus cum alia vocabula vel
præmittenda sint, vel nova constructio admit-
tenda, ut significatio hujus particulæ *ut*, necesse
est ut repetatur, si sensum naturalem, vel ratio-
nalem fundare debet e. gr. Math. XIV. 34. unde
eveniet, *ut* Joh. IX. 3. ideo factum est, *ut* ma-
nifesta fiant opera Dei. 2°. In toto Novo Testa-
mento nusquam inveni, particulam hanc *ἵνα* per
quia redditam esse. Eum in finem totum Græ-
cum N. Testamentum à calce ad carcerem, ut
vulgo dicitur, perlegi, omniaque loca, in qui-
bus hæc particula, *ἵνα* occurrit, notavi, ex-
cerpsi, exscripsi, summo studio inquisiturus, num
hanc significationem *quia* alicubi reperire pos-
sim. Dantur enim 454. versus in Novo Testa-
mento, in quibus particula *ἵνα* occurrit, si bene
calculum duxi; in quibus num particulæ huic
ἵνα, significatio, *quia*, *quod*, *quoniam*, com-
mode tribui possit, vel liceat, perquisivi; sed
non nisi unicum inveni Apoc. XIV. 13. cujus
verba hæc sunt: *καὶ λέγει τὸ πνεῦμα, ἵνα ἀνα-
παύσωνται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν*, ut requiescant a la-
boribus suis. Quem locum quam plurimi Inter-
pretum reddunt per: *Nam*, vel *quia*, *quoniam*
re.

æquiescent &c. Hinc fortasse auctor Dissertationis argumentatur, si alibi in S. S. particula *ἵνα* significationem admittit, *quia*, *quoniam*, nulla vis textui sacro infertur, si alio quoque in loco eidem particulæ eadem significatio tribuatur, adeoque in locis citatis, bene per *quia* reddi potest: Sed huic argumento aliud æque validum opponi potest, nempe: Quæ particula eandem perpetuo in S. S. significationem habet, uno saltem loco excepto, eandem ei licet in locis citatis adscribere, usu ita ferente, cum in rebus plurimis à potiori numero denominatio fiat. Hæc certe argumentationis ratio ejusdem vel majoris priore ponderis est. Cui igitur palma præ altera tribuenda sit dispiciendum: Me nempe judice, circumstantiæ Textum sacrum comitantes, vel particulæ aliæ præsentēs, majus vel minus pondus adjiciunt, ut judicium in hanc potius, quam in alteram partem propendeat & præponderare debeat.

§. 9.

Etenim probe animadvertendum hanc particulam *ἵνα*, non solam, sed cum alia adhuc particula (nempe *μὴ* conjunctam esse in Textu sacro, & quidem in hac ipsa substrata materia, ita ut dicatur *ἵνα μὴ*, *ut ne*, uti ex inspectione locorum parallelorum clarissime patebit, Matth. XIII. v. 10... 15. Καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταί, εἶπον αὐτῷ· Διὰ τί ἐν παραβολαῖς λαλεῖς αὐτοῖς; Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς· Ὅτι ὑμῖν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν; ἐκείνοις δὲ ἔδεδόται. v. 13. Διὰ τὸτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ, ὅτι βλέποντες ἔβλεπουσιν, καὶ ἀκούοντες ἔκ ακούουσιν, καὶ οὐ συνιῶσιν. Καὶ ἀναπληρῆται ἐπ' αὐτοῖς ἡ προφη-

ταῖς ἡσαΐας, ἢ λέγουσα· Ἀκοῇ ἀκούετε, καὶ ἔ μὴ συν-
 ῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ ἔ μὴ ἴδῃτε. υ. 15. Ε-
 παχυνθὴ γὰρ ἡ καρδία τῶ λαῷ τούτῳ, καὶ τοῖς ὠτὶ
 βαρέως ἤκουσαν, καὶ τὰς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάλυψαν,
 μήποτε ἴδῶσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὠτὶν ἀκούσωσι,
 καὶ τῇ καρδίᾳ συνιῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι
 αὐτούς. In quibus verbis particula ἵνα plane non
 adhibetur, sensu tamen cum aliis locis plane con-
 veniente; discrimine quoque inter diversi generis
 personas, quorum his auditus & visus spiritualis
 & salutaris concessus, illis denegatus est, probe
 observato; Sic, Marci cap. IV. v. 12. ἵνα βλέ-
 ποντες βλέπωσι, καὶ μὴ ἴδῶσι, καὶ ἀκούοντες ἀκούωσι,
 καὶ μὴ συνιῶσι· μήποτε ἐπιστρέψωσι, καὶ πῶς πά-
 σας τὰς παραβολὰς γνώσεσθε. In quo loco quidem
 ἵνα & μὴ, in separatis quidem commatibus lo-
 cantur, ita tamen, ut alterum alteri quoad sen-
 sum succurrat, neque divelli possint. Quemad-
 modum etiam manifeste videre licet Luc. VIII.
 v. 10. Ὁ δὲ εἶπεν· Ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια
 τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ· τοῖς δὲ λοιποῖς ἐν παραβολαῖς,
 ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι, καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσιν.
 Quartum adjicere mihi liceat: Joh. XII. 39. 40.
 Διὰ τοῦτο ἔκ ἐκείνων οὐκ ἠδύναντο πιστεῦναι, ὅτι πάλιν εἶπεν ἡ ἡσαΐας·
 Τετύφλωκεν αὐτῶν τὰς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπῶρωκεν αὐ-
 τῶν τὴν καρδίαν· ἵνα μὴ ἴδῶσι τοῖς ὀφθαλμοῖς,
 καὶ νοήσωσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστραφῶσι, καὶ
 ἰάσωμαι αὐτούς. Veritatis igitur amanti extra om-
 ne dubium erit positum, quod phrasae eadem,
 in materia eadem, in quaestione eadem in doctri-
 na à diversis licet, sed θεοπνεύστοις scriptoribus
 adhibitæ, sint æquipollentes, adeoque particu-
 lam ἵνα in locis citatis Marci IV. & Luc. VIII. non
 separatim, sed cum particula μὴ, conjunctam esse con-

considerandam : ut dicatur *ἵνα μὴ*, & non seorsim solum *ἵνα*, ut hæc ratio quoque me movit, ut non minus ac antea, quoad particulam *ἵνα* solam, cuncta N. T. loca perquisiverim num Dn. Bokelmanni prætenſa mitior interpretatio alicubi menti meæ se exhibeat.

§. 10.

Sed ut, verum fatear, loca Novi Testamenti, quorum centum numeravi, in quibus *ἵνα μὴ* leguntur, Lexicis græcis, quoad significationem *ne* vel *ut ne*, ne unico quidem loco excepto, exactissime respondentia repperi, irrefragabili argumento, loca quæſtionis sensum fundere negativum vi vocabulorum horum, *ἵνα μὴ*. Si unius loci significatio varia particularum istarum observari posset; aliqua dubitatio de sensu contrario oriri posset; sed cum unanimis, eadem in singulis detur significatio, non video qua ratione, qua auctoritate, nos germani græcis vocabulis alium tribueremus sensum, quam quem genius & indoles linguæ iis vulgo assignat.

§. 11.

Pergam tandem ad particulam *μή ποτε*: hæ particulæ quandoque conjunctim, quandoque separatim ponuntur, significatione tamen nihil mutata. Significant autem, *nonnunquam*, *ne inquam*, *ne quando*, *ne forte*: Interrogative, *num*. Dubitative *num*. Jam quæritur, quæ significatio locis citatis Marc. IV. 12. & Luc. VIII. 10. sit eligenda & alteri præferenda? Dn. Bokelmannus pertendit particulas reddendas esse dubitative, *num forte*, vi §. I. Decem octo loca dantur in Novo Testamento, in quibus legere licet *μή ποτε*, si duo loca citata de numero detrahas:

videlicet Matth. V. v. 25. VII. v. 6. XIII. v. 15. XV. v. 32. XVII. v. 64. [Marc. IV. v. 12.] XIV. v. 2. Lucæ IV. v. 12. Joh. VII. v. 26. Interrogative Act. XXVIII. v. 27. [est locus parallelus Matth. XIII. 15.] 1. Cor. VIII. v. 9. 2. Cor. XI. v. 3. Gal. II. v. 2. IV. v. 11. 2. Tim. II. v. 25. Hebr. II. v. 1. III. 12. IV. 1. IX. 17.

Hic observari velim quod 1. Cor. VIII. 2. Cor. XI. Gal. II. habeant *μηπῶς*, vocabulum *ἰσαδύναμον*, & nunquam alium sensum fundans; nili, ne, nequando, ne forte, nunquam autem, nun forte, aut dubitative, sed semper negative quominus id, quod verbis indicatur fiat, vel effectum suum sortiatur; ut loca inspicienti, ad oculum patebit: Quare rationi magis convenire duco, si in Novo Testamento consueta significatio vocabulorum & perpetua retineatur. Quam si alia & nova *ἰδίας ἐπιλύσεως* adoptetur: ego enim malim cum Spiritu Sancto & Sacra Scriptura loqui & sentire, quam aliam auctoritatem sequi.

§. 12.

Hinc patet, particulas hasce, nonnisi negandi vim & significationem admittentes totam propositionem locorum citatorum reddere negativam & nullo modo affirmativam, quemadmodum Dn. Bokelmannus & Dn. Præses ejus Gesenius Professor Græcæ Linguae vi §. 1. commentari, asserere, vel verba locorum interpretari volunt. Cum enim conjunctio *ἵνα* in locis controversis non sola, sed conjunctim cum Particula *μη*, conjungatur & necessario quidem conjungi debeat, si conexio verborum & sensus illorum salvus & integer manere

manere & conservari debeat, ἵνα μὴ autem in toto Novo Testamento negationem semper & ubique includat per §. 10. Tertio μήποτε, quando particulas ἵνα μὴ comitatur constanter negandi vim & cautionem, quæ in Novo Testam. sacro subjicitur & ponitur, ne forsan futura; ne forte illa, vel quo minus illa effectui detur postulet: A mente & ratione prorsus alienum videtur, si quis propositionem, in qua hi modi loquendi usurpantur & istæ particulæ obviæ sunt & adhibentur, & necessario negativam reddere velit affirmativam. Hoc si in interpretanda Sacra Scriptura liceret, annon hoc esset facere ex οὐ ναὶ, & Jesum, os veritatis, bilinguem, quod absit; annon Servatori in os contradiceretur qui expressis verbis negavit Matth. XIII. v. 11. Ὑμῖν δέδοται γινῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, ἐκείνοις, illis, cum quibus in parabolis locutus sum δὲ οὐ δέδοται, vero non datum. Certe isti qui verba ita contra mentem Christi interpretantur ipsi mihi videntur τὰς ὀφθαλμοὺς κεκαρμυκέναι.

§. 13.

His jam notatis addere liceat examen interpretationis in tota sua connexione, in qua 1°. memoria digna notatu est ingenua confessio, quam his de locis publice profitentur Auctores Theos hujus. Ob gleich dieser Ort, dem ersten Unblich nach, vielen hart, und so vorkommen ist, als wenn hierinnen eine Bertheidung des unbedingten Rathschlusses enthalten wäre. Quamvis autem supra §. 4. declaraverim me hanc materiam & controversiam jam non ventilaturum; quia tamen, ut ictum hunc formidabilem devitaret, Dn. Bekelmannum se abripi passum esse

video, ut locis supra citatis sensum plane alienum & perversum Sacrae Scripturae, connexioni verborum, indoli linguae graecae & menti JESU CHRISTI, licet clarissimae, prorsus adversum & contrarium, interpretatione sua, qua particulam *iva* per *quia* vertit, particulae *iva* $\mu\eta$ quae tamen in locis propositis adsunt, significationem non tangat, sed studio omittat, in qua autem Emphasis sensus locorum latet, & vocabulum $\mu\eta$ *forte* aliter quam Sacrae Scripturae mos est torqueat, nempe quod loco *ne forte*, ei significatum *num forte* tribuat, adeoque ex propositione apertissime negante, cudat affirmantem: merito temeritati ejus obviam eundum & verum sacri Textus sensum & apertam veritatem contra $\sigma\epsilon\beta\lambda\acute{\omega}\sigma\epsilon\iota\varsigma$ quasvis defendendam æquum esse duxi: Ut igitur e diverticulo in viam redeam, Confessio supra citata ait: In locis adductis primo intuitu verba prout vulgus & Reformati intelligunt [interpretatio enim cuivis obvia iis nempe in locis, sudes in oculis est] dura multis visa esse, dura &c. [reliqua lubens prætereo: Quippe a scopo meo aliena] quippe quae & oculos & mentem feriebant, rationi non adeo contraria sunt; quod enim multis ita & non aliter se habere videtur à vero haud procul abesse ducitur.

§. 14.

Sed si II°. totam paraphrasin locorum allegatorum admittamus, quando ait. Die Worte des Heylands werden also gegeben: Durch Gleichnisse rede ich zu dem Unwissenden Volk, weil, wenn ich ohne Gleichniß reden sollte, so würden sie mit Augen

Augen sehen, und doch nichts verstehen, und mit Ohren hören und es nicht wahrnehmen: dabero rede ich um ihrer schwachen Erkenntniß wegen, mit ihnen durch Gleichniß, daß sie, wenn sie vielleicht mich besser fassen, sich bekehren, und ihre Sünden ihnen möchten vergeben werden. Quid ergo hac paraphrasi lucratur? An obtineri posse credunt, vel obtinuerunt, vel in posterum se obtenturos sperant, quosdam, qui cum Judæis tempore Christi ejusdem conditionis sunt, sub eodem periculo & judicio excæcationis, & obdurationis cordis jacent, oculos mentis illuminatos retenturos vel recepturos esse; si Textum sacrum, aliter ac Dominus locutus est & intellexit, loqui faciant & interpretentur? Manifestum enim est Dominum JESUM de Judæis, quibus cum ei res fuit & cum quibus locutus est, negasse, quod eis datum sit cognoscere Mysteria regni cœlorum, & quidem rotundis & omni exceptione majoribus verbis, loco citato Matth. XIII. v. 11. Joh. XII. v. 30. *ἐκ ἡδύναυτο πρὸς εὐερίν.* Pari ratione, sensu & scopo qui perhibetur Marc. IV. v. 12. Luc. VIII. v. 10. verba igitur negantia vel propositio negans, eodem sensu manente, non potest fieri affirmans, nec affirmans sub eadem conditione negans, idem enim non simul esse potest, & non esse.

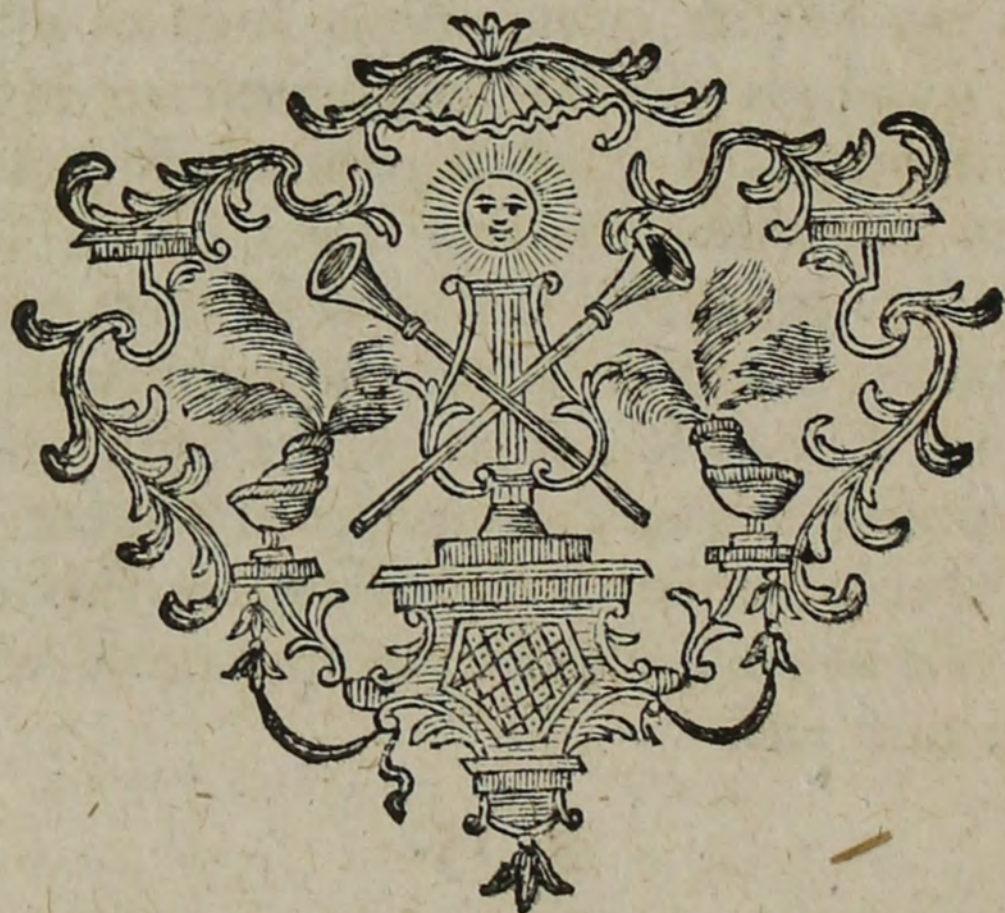
§. 15.

Sed dices dura esse verba, conceptu difficilia, quis ea audiet? Joh. VI. v. 60. Durum est, quod quidam saltim oculos habeant ad videndum & aures ad audiendum, ceteri autem hac gratia sint excludendi, cum tamen Filius Dei in

mundum venerit, ut perditum quæreret, & secum colligeret, & vitam restitueret: sed tamen certissimum est quod Christus dixit Joh. VI. 44. Nemo potest ad me venire, nisi pater eum trahat. Durum quidem erit cunctis, qui ad lumen Gratiae cœcutient sine discrimine, ipse pro me respondeas licet, durum fuit Judæis auditu, quod Christus de iis professus est Luc. XIX. v. 42. O si jam nosceres quæ ad pacem tuam! Sed nunc abscondita sunt oculis tuis, & iudicium vastationis urbis suæ subierunt. Consule locum Rom. XI. v. 33.

TANTUM.

J. GEORGII ALTMANNI

Linguae Graecae in Academia Bernensi.

Professoris

EXERCITATIO
HISTORICO-CRITICA,
DE TESSERIS
BADÆ HELVETIORUM
ERUTIS.

E
A
M

R
P
C
S
C
E
D
A

V I R O

Excellentissimo atque Illustrissimo

ANTONIO RENATO DE VOYER,
MARCH. A PAULMY D'ARGENSON,
VICE COMITI A MUZAI &c. &c.

REGII AC MILITARIS ORDINIS S. LUDOVICI
PRIMO EQUITI ET ARCHI-CANCELLARIO.
CHRISTIANISSIMI REGIS APUD UNIVER-
SOS HELVETIOS EORUMQUE SOCIOS LE-
GATO. ACADEMIÆ REGIÆ GALLICÆ UNI
EX QUADRAGINTA VIRIS. NEC NON ACA-
DEMIÆ REGIÆ BORUSSICÆ ET ROMANÆ
ADSCRIPTO.

S. P. D.

J. Georgius Altmannus.

*D*Udum exoptaveram dari aliquam opportunitatem,
qua grati pectoris motus, quibus me inde ab illo
tempore, quo TE VIRUM ILLUSTRISSIMUM vide-
re, Tuoque frui alloquio datum fuit, non agnoscere tantum
grato animo mecum tacitus, sed & declarare & effun-
dere publice possem. Liceat ergo mihi mentis meæ can-
didos

Idos sensus aperte significare. Obtigit mihi adire Virum non Natalibus tantum & Muneribus Amplissimis in maximo rerum humanarum fastigio constitutum, sed qui Humanitate, Eruditione & Ingenio tantum antecelleret reliquos, quantum accepto à Maximo Regum Gradu & Dignitate. Stupebam Virum audire modo ad florem ætatis accedentem, non tantum rerum experientia subactissimum, sed per omnes Scientiarum classes & humanarum inprimis, quibus magni Viri præ reliquis caput extollunt & famam per orbem spargunt, ita absolutum & perfectum, ut inter faustissimos vitæ meæ dies illos numeraverim, quibus obtigit mihi Magni Viri non favore tantum & benevolentia, sed eruditissimis & facundissimis uti sermonibus. TE ideo VIRUM EXCELLENTISSIMUM causæ meæ exoro Arbitrum & Judicem, at que ad Tuum tribunal hæc mea adfertur Exercitatio: Tuo stabit aut cadet iudicio sententia mea. Faxit Deus Opt. Max. ut diu rebus humanis inter sis, & non nisi consummatis per longam annorum seriem Doctrina & Sapientiæ monumentis in Cælum abeas. Vale VIR ILLUSTRISIME mihique fave. Scripsi Bernæ VII. Iduum Septembris, MDCCL.

EXERCITATIO HISTORICO-CRITICA DE TESSERIS BADÆ HELVETIORUM ERUTIS.

ARGUMENTUM.

§. I. **Q**uæstio tractanda proponitur, atque Tesserae illæ breviter describuntur. §. II. Badenses Tesseras non in illa terra natas, sed arte fuisse factas, prima ratio adfertur. §. III. Obiectio eorum, qui ad lulum naturæ decurrunt, confutatur. §. IV. Tesseras illas esse osseas ex analysi chymica probatur. §. V. Alia adhuc ratio, quod in illa terra produci non potuerint, producit. §. VI. Nova obiectio, quæ pro naturali Tesserarum Badensium productione à quibusdam allegatur, etiam confutatur. §. VII. Aliæ adhuc objectiones examinantur & confelluntur. §. VIII. Obiectio de corporibus naturâ suâ cubiformibus examini subijcitur. §. IX. Quæstio, an Tesserae ex ossibus factæ per tantum temporis spatium in terra perdurare potuerint, solvitur. §. X. Origo Tesserarum ad tempora Romanorum referenda est. §. XI. Thermae Badenses sunt antiquissimæ, ibique thermæ olim conditæ, in quibus pro consuetudine Romanorum Tesseris ludebatur. §. XII. Antiquitas Thermarum Badensium ex Tacito probatur. §. XIII.

§. XIII. Locus Taciti illustratur. §. XIV. Antiqua Inscriptio de templo Isidis profertur. §. XV. De cultu Isidis differitur. §. XVI. Rationes, quare Badæ templum Isidi fuerit positum exponuntur. §. XVII. Balneum publicum, quod hodie S. Verenæ nomen habet, olim Isidi consecratum, probatur. §. XVIII. Quis fuerit ille Anusius Magianus, conditor templi Isidis, differitur. §. XIX. Reliqua antiqui lapidis exponuntur. §. XX. Antiquitates locorum in confiniis Badæ exponuntur. §. XXI. De Vindonissæ prisco splendore quædam afferuntur. §. XXII. Tabernas lusorias sæpius fuisse destructas probatur. §. XXIII. De Tesseris Tiguri & Certiaci inventis differitur. §. XXIV. Objectionibus quibusdam occurritur.

§. I.

Vetus est quæstio, & multorum agitata disputationibus, ad quam originem & ætatem Tesseræ, Badæ Helvetiorum erutæ deferendæ sint: Hoc equidem pro certo non constat, quoniam tempore & à quo in eo loco, ubi hodiernum adhuc passim tesseræ eruuntur, primo fuerint inventæ; hoc autem satis certum & definitum, jam ante centum & quod excurrit annos, in eodem illo loco, qui hodiernum adhuc *Tesserarum pratum* vocatur, tesseras fuisse inventas. Sunt autem illæ Tesseræ lusoriæ hodiernis in omnibus similes, cubum vel hexaedrum exhibentes, hac tamen distinctione notabiles, quod paucae ad illam magnitudinem accedant, quæ nostro tempore tesseriis lusoriis à tesserarum confectoribus tribui solet, quod optime notavit Cl. *Johannes Scheuchzerus*, in erudita de Tesseriis Badensibus dissertatione *Tempe Helvet.* Tom. VI. p. 368. in qua autem id tantum sibi probandum proposuit, tesseras illas artis, non naturæ opus esse; Fecit autem id Vir spectatissimus, ut vulgarem & ineptam multorum opinionem, esse illas tesseras naturæ per varias formas se se exhibentis lulum, destrueret, quod etiam à Viro Cl. præstitum, ut nemo sanus ad hanc dehinc delabi possit sententiam, naturam ope sua ad tesserarum productionem aliquid contulisse. De illarum autem magnitudine ita differit Vir modo laudatus, §. VI. *Et quidem, quod earum spectat magnitudinem, notandum, quod plerumque tesseræ illæ duas lineas Parisinas, quarum duodecim pollicem unum regium recte conficiunt, longitudine, latitudine & altitudine non excedant.*

Obiter

Obiter autem hoc loco monendum, quod tales tesserae lusoriae non tantum Badæ Helvetiorum, sed etiam Tiguri; in loco edito, tiliis consito, ubi quondam Romanorum situm erat castellum, & Certiaci, qui vicus est tribus leucis Bada distans, & hodiernum *Zurzach* denominatur, fuerint repertæ, hac tamen adhibita distinctione, quod Badæ longe major tesserarum copia, quam autem in reliquis duobus locis fuerit inventa. Duo autem in hac exercitatione mihi agenda videntur, & primo quidem docendum, non natura sed arte factas esse Tesseræ diversis in locis detectas, & posthæc usus & origo illarum ex antiquitate investiganda erit.

§. II.

Si jam in rationes inquiramus, quæ nos non tantum persuadere, sed evictis rationibus certos reddere possunt, tesseras illas arte quadam olim fuisse paratas, plurima habebimus, quæ crassi erroris omnes convincunt, qui indoc- ta credulitate se induci passi sunt, naturæ viribus tesseras in terra natas fuisse: Atque generalis quidem hæc est, quod in omnibus naturâ concretis corporibus tanta ubique compareat in forma & magnitudine discrepantia, ut licet ex eadem materia sint formata, inter mille tamen duo inveniri non possint, quæ in omnibus eandem servant & exhibeant formam, & plenariam similitudinem: Dudum etiam à Physicæ doctores observatum, in ingenti congerie lapillorum ex eodem monte vel terra profunda erutorum, qui tamen ex eodem terræ succo in durius corpus coaluerunt, duos inveniri non posse, ean-

eandem formam & magnitudinem referentes ;
Hæc ut in lapidibus aliisque ex terræ succis pro-
ductis corporibus vera sunt, ita certe etiam ve-
ra esse in omnibus herbis, arboribus & plantis,
dudum comprobarunt doctrinæ naturæ doctores
& antistites, ita ut non tantum omnes arbores
& frutices ejusdem speciei diversam exhibeant
formam, qua ab aliis ejusdem speciei possunt di-
stingui, sed quod ne in eadem arbore duo folia
inveniri possint, sibi in omnibus perfecte simi-
lia: Cum autem hæc dudum omnium Physico-
rum consensu sint comprobata, ratio nulla in-
veniri potest, quare terræ aliquo succo tanta tes-
serarum produci posset copia, in qua vel acutis-
simus ne minimam quidem detegere posset diver-
sitatem & discrepantiam.

§. III.

Ut autem generalis hæc, contra formatio-
nem tesserarum observatio quibusdam ad sen-
tentiam nostram stabiliendam, non satis valida
videri possit, pluribus adhuc aliis, iisque certis
argumentis exhibebimus, ad artem, nullatenus
autem ad naturam, hac in re decurrendum esse.
Damus equidem, plura erui è terra, quæ for-
mæ & structuræ raritate se nobis commendant,
ut sunt conchæ, cornua, atque conchyliæ varii
generis, qualia in Cimeliarchæis naturæ curioso-
rum inveniuntur plurima: Sed eadem hæc nobis
facta objectio talis est, ut nostram de tesseris
Badensibus confirmet sententiam: quis enim est,
qui ex his omnibus duos lapides videat sibi
in omnibus æquales? Et licet ponamus, rem

esse possibilem, naturam posse tales cubos formare plurimos & fere innumeros, sibi in omnibus æquales; quis est qui simul asserere audeat, naturam non cubos tantum hosce vel tesseras tam affabre similes formasse, sed etiam puncta ita exactissime signata, ut latus punctula sex exhibens, respondeat lateri uno tantum puncto signato, & latus quinque numeros signans ex adverso latere habeat duo, atque illud quod quatuor inscripta habet puncta in opposito referat tria, ut id in tesseris priscis & hodiernis observatur? Hinc certe exigua in rebus naturalibus opus est cognitione & experientia, ut cognoscamus artificis manu factas atque paratas fuisse tesseras istas Badenses, si enim ad examen chymicum vocentur, suam produnt naturam & substantiam, prunis enim ardentibus injectæ, ingratum plane odorem statim emittunt, qualem ossa omnia igni injecta edere solent: hinc experimento facto, duæ acerræ in duobus conclavibus prunis ardentibus munitæ, hoc plurimis adstantibus comprobarunt, cum uni tesserae, alteri autem ossa minuta fuere injecta, quæ ab ardentibus prunis combusta, similem per omnia foetorem emisserant, aberat omnis odor sulphureus, qui comparuisset, si è terra natæ fuissent tesserae, aut integræ mansissent, si ex tali materia lapidea fuissent enatæ, qualis illa esse solet, in qua conchæ, vel alii lapides figurati vulgo inveniuntur.

§. IV.

Eandem hanc sententiam suam fecit, ut jam
supra

supra monitum, Vir Celeberr. *Joannes Scheuch-*
zerus in sua de Tesseris Badens: disquisitione,
 qui §. XV. hæc habet. „ Proximum nunc est,
 „ ut in ipsam materiæ tesserar nostras compo-
 „ nentis naturam & structuram intimius pene-
 „ trare nitamur, eamque postmodum cum aliis
 „ analogis conferamus. Hunc in finem, post
 „ inita multifaria circa tesserar nostras conami-
 „ na, in illud incidi expediens, ut scilicet tes-
 „ seras Badenses & Certiacenses quasdam in
 „ tenuissimas dissecarem lamellas, quas statim
 „ postea limæ subtilioris adminiculo in tantum
 „ extenuaveram, ut quasi ex integro diapha-
 „ næ essent & transparentes, simulque hoc se-
 „ dulo observavi, ut lamellæ dictæ, seu seg-
 „ menta cubulorum, una cum foveolarum pla-
 „ nis, quæ puncta in tesseris constituunt, ad
 „ manus essent. Has paratas ita lamellas se-
 „ midiaphanas Microscopii Anglici auxilio ex-
 „ actius examinaveram, ex quo sequentia didi-
 „ ceram. 1. Sese conspicienda mihi præbue-
 „ runt vasa obscurioris seu fusci transparentis
 „ coloris, non in varios tantum divisa ramus-
 „ culos, sed & frequentibus anastomosibus,
 „ sub transversorum canaliculorum, per longitu-
 „ dinem exporrecta vasa conjungentium, for-
 „ ma conspicuis, donata. 2. Dicta vasa inter-
 „ jacebant sub punctulorum obscuriorum, in
 „ linea recta dispositorum specie sese repræsen-
 „ tantes fibræ, substantiam ipsam lamellarum
 „ constituentes, quarum puncta dicta nihil a-
 „ liud esse videbantur, quam filamentorum sub-
 „ tilissimorum vario in se mutuo flexu intorto-
 „ rum admodum exigui minuti globuli, &

quod probe notandum, 3. Conspectui se pro-
debant etiam harum tum fibrarum ipsarum, tum
præcipue vasorum & canaliculorum circa fora-
mina interruptio, ita ut speciatim illa vasorum
seu canaliculorum interruptio, seu per transver-
sum à foraminibus facta sectio, non uno, sed plu-
ribus etiam locis conspiceretur: unde conclu-
seram, totam structuram nulli alii convenire
potius, quam illi posse, quod per circulans
quoddam, & per ejus substantiam internam
fluidum nutriretur, & cum ex chymica re-
solutione tesseræ & ossa esse ejusdem naturæ
corpus probetur manifestum videbatur, tesseræ
ex ossibus esse factas. Hoc autem examine
nondum acquiescebam, comparatis ideò ossi-
bus bovinis eandem institui operationem,
quam cum tesseris Badensibus absolveram,
quo facto eadem se prodebat structura, dis-
positio, fibræ, canaliculi & alia, quæ in tesse-
ris observaveram, ex quo tandem firmiter
concludebam, cum dispositione, natura, odo-
re & omnibus reliquis accidentibus Tesseræ &
ossa sibi responderent, Tesseræ Badenses esse
osseas.

§. V.

Ex iis quæ modo dicta sunt, haud dubie
patet, crassius errare eos, qui non arti, sed
naturæ, Tesseræ illas, quæ vel Badæ vel Certiaci
fuere ex terra erutæ, tribuere vellent. Hoc au-
tem loco non omittendum aliud adhuc argu-
mentum, sententiam nostram satis confirmans,
quod Vir Cl. *Joannes Scheuchzerus* etiam recte
notavit, idque petendum ex natura terræ, in
qua

qua istæ Tesseræ vel Badæ vel Certiaci inveniuntur; illa enim terra non est ex illo genere, quam vel Physici vel Chymici *virgineam* vocant: per terram *virgineam* autem intelligunt talem, quæ in statu suo naturali inde à longissima annorum serie intacta mansit, ut nec à loco suo mota, nec aliis rebus permixta fuerit, & in qua sola mineralia, omnisque generis lapides etiam figurati nascuntur: de hac autem illud affirmari neutiquam potest, quia in eodem loco, in quo tesseræ eruuntur, nummi, annuli, variaque instrumenta ferrea, temporum lapsu magnam partem ærugine exesa inveniuntur: his accedunt frustra lateris cocti & alia, quæ fidem certam faciunt, terram illam in eum locum ex parte esse congestam, aut ædium ruinis permixtam, quæ ideo ad procreationem lapidum figuratorum, qui ex terræ succis producuntur, plane censenda est inhabilis.

§. VI.

Brevissimis jam verbis rationes exposuimus, quibus inducti audacter arti, non autem naturæ, tribuimus tesseras omnes, hætenus in quibusdam Helvetiæ nostræ locis inventas, cumque illas artificiales esse statuimus, nobis etiam assensum lectoris cujusque facile promittimus. Nec certe nos movet quorundam hominum obiectio, qui ex eo, quòd in monte Legerio, qui non procul Badâ distat, petrificata inveniuntur, argumentum petunt, & exinde concludunt, quod eadem terra, quæ varii generis testacea lapidea producere potuit, has etiam Tesseras in

sinu suo fovere & ad illam formam & magnitudinem, quâ comparent, provehere potuerit. Hoc equidem argumentum speciosum hominibus naturæ rerum, variorumque lapidum in ea inventorum ignaris videri potest: quòd si autem omnes lapides figuratos probè examinemus, tantam diversitatem statim animadvertimus, ut statim ex eodem hoc argumento concludere liceat, istas Tesseræ à natura neutiquam esse productas, cum omnes isti lapides forma & magnitudine differant, ut in ingenti multitudine vix decem sibi in omnibus similes invenias, cum autem Tesseræ Badenses & Certiacenses forma & magnitudine non discrepent, concludimus, falli omnes, qui ex testaceis & aliis petrificatis ad Tesseræ consequentiasnectere vellent: Quibus accedunt punctula in omnibus tesseris ita, ut jam supra dictum fuit, notata, ut ad effectus vel vires naturæ illam formationem neutiquam recensere possimus. His observationibus addenda & hæc, in doctrina naturæ rerum fundata, quod ubique locorum petrificata participant de terra ea generante, hoc est, quòd terra, in qua varii generis lapides figurati inveniuntur, sit homogenea lapidibus in ea inventis: cum autem nec Badæ Helvetiorum, nec Certiaci ulla plane inveniri possit terræ, in qua Tesseræ inveniuntur, cum ipsis Tesseris affinitas, iterum concludimus, circumiacentem illam terram ad illas Tesseræ producendas idoneam non esse. His, quæ à nobis dicta sunt addendum adhuc argumentum non levis ponderis, ex *Celeb. Scheuchzeri* differt. sæpius citata, *Temp. Helvet.* Tom. VI. pag. 393. cujus verba hæc sunt. „ Altera proin etiam cir-
„ cum-

„ cumstantia ad examen vocanda, illa est, quâ
 „ fit, ut in omnibus Tesseris hucusque repertis
 „ puncta seu foveolæ, quibus earundem sig-
 „ nantur hedræ, eodem semper ordine signen-
 „ tur; Cur punctulum unitatem designans sem-
 „ per est in plani medio, cur alia diagonaliter,
 „ & numerus quaternarius in quatuor plani an-
 „ gulis, & quinquarius eo semper ordine, quem
 „ antiqui *Quincuncem* vocant? hujus certe dis-
 „ positionis punctorum in Tesseris ratio nullibi
 „ quam in artificis, hæc ita disponentis, arbitrio
 „ quærenda est.

§: VII.

Ut autem sententia nostra, Tesseras illas ar-
 ti, nullatenus autem naturæ ludenti adscribens,
 ab omni, quæ formari posset, difficultate libere-
 tur, objectionibus quibusdam occurrendum
 erit. Prima quidem illorum est, qui ex quibus-
 dam tesseris, vel Badæ vel Certiaci inventis, non
 quidem figura vel magnitudine, sed punctorum
 notatione diversis, contra sententiam nostram ar-
 gumentum petunt; inventæ quippe sunt Tesserae,
 quæ ex uno tantum latere fuere signatæ, aut
 ubi diversæ signandi regulæ fuere observatæ,
 cum numerus senarius bis, & quidem in planis
 sibi oppositis, similiter numerus binarius, terna-
 rius & quaternarius eodem modo expressi con-
 spiciuntur. Quam tenue autem præsidium hæc
 diversitas iis suppeditet, qui pro naturali tessera-
 rum productione pugnant, quilibet videt, cui vel
 parum mens sana est. Habebant veteres diver-
 sos ludendi modos, tesseras diversimode signa-
 tas,

tas, ludebant talis & tesseris, & licet à Criticis hætenus lis confecta non sit, quænam fuerit differentia inter Talos & Tesseras, hoc tamen satis determinatum, tesseræ sex habuisse latera punctulis notata, talos pauciora, ut post videntum; Cum ideo numeri in quibusdam, licet paucissimis tesseris, ita sint notati, ut artificis manum optime exhibeant, qui diverso modo signatas exhibere voluit, potius concludimus, firmari hoc modo sententiam nostram. Si Tesseræ quædam, modo inordinato, punctula sua exprimentia invenirentur, si tesseræ majores & minores eruerentur, si nonnullæ plane imperfectæ, aut à natura tantum inchoatæ fuissent detectæ, aliquod adhuc præsidium sibi fingere possent, qui ad naturæ vires in hac re decurrunt: cum autem omnia hæc neutiquam observentur, iterum concludimus, soli artifici humano, neutiquam autem naturæ magistræ, Tesseræ Badenses tribuendas esse. Fuerunt equidem, qui contenderant, inventas fuisse tesseræ nullis plane punctis notatas; ego autem, qui ex longo jam tempore accuratius ad hæc attendebam, & Tesseræ Badenses in diversis Helvetiæ Cimiarchæis expositas inspexi, talem autem, nullis punctis notatam hætenus nondum vidi, & quod si forsan aliquis aliquam exhibeat, ego fraudi tribuerem talem Tesseram, cum res sit satis certa, fuisse homines in vicinia loci illius, ubi Tesseræ Badenses inveniuntur habitantes, qui imposturâ quæstum exercebant, & Tesseræ supposititias pro veris venditabant, atque in tantum excrevit apud homines, qui simplices videntur, dolus & versutia, ut pueri peregrè adven-

ventantes, in locum illum, ubi Tesseræ sæpe inveniuntur deducerent, atque capreolò aut ligone terram foderent, atque dum terram manibus excutiebant, num forsan Tesseræ in illa latitarent, ore conclusas Tesseræ emittebant, terraque subito confricabant, atque adstantibus divendebant, hinc etiam omnes propemodum, qui Badæ de Tesseris inquirunt, inveniunt equidem pueros, aut alios levioris conditionis homines, qui venales offerunt, sed spurias & supposititias, quæ ab illis tantum, qui longiori usu veras a spuriis secernunt, dignoscuntur.

§. VIII.

Sed nondum ab omni difficultate liberata est assertio nostra, qui enim ad naturæ vires hac in re decurrunt, opponunt nobis corpora quædam cubiformia, atque hanc nobis exhibent objectionem. Si inveniuntur in natura rerum & corporibus in terra natis, corpora cubiformia, tum etiam est possibile, naturam illas Tesseræ, formam cubicam præ se ferentes, formare & producere potuisse, sed experientia teste, inveniuntur talia corpora, hinc etiam est verisimile, has Tesseræ eodem plane modo in terra produci potuisse. Ad hanc autem objectionem facilis est responsio, quam ex parte etiam exhibuit doctiss. *Scheuchzerus*, §. XXVII. dissert. supra citatâ. Dicendum ideo, dari omnino corpora cubiformia, naturæ viribus producta, qualia sunt salia culinaria, quæ vel ex rupibus salinis decisa, vel in aqua primò soluta, & dein per coctionem & evaporationem inspissata formam cubicam exhibent.

hibent. Sunt pyritæ, ex quibus Sulphur coquitur, qui in frustula comminuti, formam cubicam exhibent; Est tandem lapis specularis, quem alii glaciem Mariæ vocant, & cujus major est in Helvetia copia, qui etiam ad formam cubicam proxime accedit: Sed hæc omnia hypothesein & sententiam nostram non evertunt, cum res sit extra omnem dubitationem & controversiam posita, quòd omnia hæc corpora, regularem formam cubicam non exhibeant, quemadmodum Cristalli, ex montibus Helvetiæ eruti, formam equidem sexangularem, sed nunquam plane secundum regulas Geometricas perfectam conspiciendam præbent. Sed demus huic objectioni omne pondus, nihil tamen ea contra nos probat, quamprimum puncta tam concinno & perpetuo ordine Tesseris insculpta inspicimus, hinc certe audacter concludimus, quod si equidem invenirentur Tesseræ ea forma, quâ Badenses se nobis conspiciendas præbent, pro quarum naturali formatione plurima pugnant argumenta, quòd tamen ad artem recurrendum foret, quamprimum puncta eo ordine in illis notata comparerent, quo se in Tesseris Badensibus offerunt, atque hoc omnibus tam manifeste se probat, ut nobis commune omnium Physicorum suffragium in hac re promittere possimus.

§. IX.

Ad ultimam tandem provehimur objectionem, ut assertum nostrum ab omni difficultate ita liberetur, ut nullus remaneat scrupulus, quem

quem adhuc illi proponunt, qui pertinaciter naturæ ludenti adscribere vellent, quod ad solam artem transferendum est. Objiciunt, rem non esse probabilem, Tesseræ ex ossibus paratas per tantum temporis spatium in terra perdurare potuisse. Sed facilis ad hæc est responsio, cum animadvertimus, inveniri in urnis sepulchralibus & cryptis ossa hominum, quæ per plurima secula in terra servata fuere, cum tamen res sit certa, quod ossa hominum propter ingentem Salis volatilis copiam, ut id experimento chymico satis constat, citius putrefactione consumantur, quam autem durissima ossa bovina, ex quibus Tesseræ Badenses constant; Cumque artifices ad Tesseræ conficiendas talia adhibuerint ossa, quæ erant nitida atque probe compacta, nihil obstat, quominus Tesseræ illæ per longissimum tempus in terra perdurare potuerint, præsertim si in talem terram inciderint, quæ nullis particulis acidis, quibus corpora facile corroduntur, erat corrupta: sunt enim quædam terræ genera, quæ per plurima secula res omnis generis incorruptas servant; sunt alia, quæ brevi tempore quidquid concludunt in pulverem redigunt & consumunt. Observandum præterea, quod ex inspectione tesserarum, quæ diversum colorem exhibent, cum quædam sint subfuscae, aliæ ad viriditatem accedentes, colligi possit, illas tesseræ ab artifice colore aut vernice aliquo fuisse obductas: Quis autem est, qui nesciat, quod corpora, colore vel vernice poros occludente & putrefactionem avertente obtecta, longe diutius conserventur, quam autem si nuda terræ tradantur? Hanc nostram conjecturam firmat Tesserarum diversa conditio

ditio, cum quædam novissime ex terra erutæ non suam tantum antiquitatem prodant, sed etiam temporis lapsu ita cariosæ factæ sint, ut durius digitis compressæ in pulverem abeant; aliæ autem corpus duriusculum servant, & aëri expositæ iterum indurescunt. Recte etiam circa hæc notavit Vir jam supra laudatus, quod ossa eò longius in terra perdurare possint, quò magis in se continent particulas pingues, oleaginosas & gelatinosas, quæ non facile alios succos terræ admittunt, quia se à corpore cui inhærent non facile separant, ac ne quis de hac re dubitet, addendum, quod experimento constet, ossa diutius cocta, quæ ideo suam pinguedinem & oleaginositatem perdunt, citius in terra in pulverem converti, quam illa, quæ suam servant naturam & pinguedinem, hinc etiam ossa in agros & prata coniecta, pluviis & solis radiis exposita, paucorum annorum lapsu corroduntur, cum è contra alia, quæ in terra nullam mutationem patiuntur, & in eodem semper statu perdurant, suam naturam & duritiem constanter servant, quod certum, vel innumeris exemplis probari posset; Certissimum autem hujus asserti testimonium nobis exhibent ossa, aliaque corpora, quæ petrificata vocantur, hoc est cortice aliquo lapideo involuta, quia omne corpus quomagus ab aëre & pluvia est remotum, eo diutius etiam in statu suo primævo conservatur.

§. X.

Satis jam, quantum quidem nobis videtur, probatum & evictum est, errare eos, qui
Tesse-

Tesseras Badenses vel Certiacenses motibus naturæ per Tesseras ludenti adscribere vellent : Ad alteram nunc devolvimur dissertationis nostræ partem, quâ ætas, usus & occasio istarum Tesserarum inquirenda erit : Hac autem in re difficilior se nobis exhibet investigatio, dabimus autem operam, ut in re dubia ea erudito lectori proponamus, quæ aliquo antiquitatis fundamento possunt firmari. Posita jam hac primâ veritate, tesseras esse artificiales, prima se offert quæstio, cum hic apparatus lusorius haud dubie ad alearem lulum quondam fuerit adhibitus, ad quamnam ætatem istarum Tesserarum origo referenda sit? Ego autem ad tempora Romanorum ascendere, quibus Cæsares Rhenum imperii limites posuere, non vereor, plurima enim mihi suadent, quorum ratio modo ex historia & antiquitate exhibenda erit : exstructas olim fuisse Badæ Helvetiorum & Certiaci tabernas lusorias, ab hominibus rituum Romanorum non ignaris : Atque Badæ quidem longe majores & abundantiores fuisse exstructas, Certiaci pauciores, admodum est verisimile, quia Badæ longè major Tesserarum copia majorique in spatio quàm Certiaci fuit inventa : ne ergo lectorem morer, dicam quæ auguror, exstructas fuisse circa tempora Augusti ab ipsis Romanis tabernas lusorias in gratiam eorum qui thermis Badensibus utebantur, illasque olim subversas & dirutas, de novo tamen iterum ædificatas & ad posteriorem ætatem, quâ Helvetia à Barbaris gentibus fuit vastata, fuisse conservatas ; Ut autem hæc nostra hypothesis fiat probabilis, primò mos Romanorum de thermis & ludo

ludo aleari exponendus est, hisque præmissis probandum erit, thermas Badenses à Romanis non tantum fuisse excultas, sed ad splendorem & magnificentiam exstructas, quæ si probata erunt, liberum erit erudito lectori de nostra sententia ferre iudicium.

§. XI.

Usus thermarum est antiquissimus, & quantum ex veterum scriptorum memoria colligimus, Græci, qui liberiori vivendi rationi præ reliquis gentibus indulgebant, thermarum usum non tantum introduxisse, sed etiam in deliciis habuisse videntur, idque colligimus ex Homero; qui Ulyxis mollem & delicatam vivendi rationem describens, ait eum inter convivia, citharædos, choros & balnea calida vixisse, *Odyss. Lib. VIII. 248.*

Ἀεὶ δ' ἡμῖν δαῖς τε φίλη, κίθαρις τε, χοροί τε
Ἑίματα τ' ἐξημοιβὰ, λοετρὰ τε θερμὰ καὶ ἑυναί.

*Semperque nobis convivium gratum, citharaque &
chori,*

Et vestes mutatoriae, lavacraque calida & cubilia.

Transiit autem a Græcis ad Romanos cum artibus & scientia liberior vivendi modus, atque balnea ex imitatione Græcorum tantopere in deliciis habita, ut potissimam fere mollis & liberioris vitæ partem constituerent, & in tantum excrevit apud Romanos effusa in omne genus deliciarum licentia, ut Cæsares splendidissimas thermas non in urbe tantum, sed etiam in provinciis

vinciis exstruerent, eaque populo gratuito exhiberent, in majus autem sese diffundebat luxuria, cum locupletiores in ædibus privatis sua haberent balnea, quibus pro consuetudine vitæ mollissimæ utebantur, & ne quid effusæ deesset mollitiæ, adjecta thermarum ædificiis Xysta ad exercitia, Porticus, in quibus athletarum velitationes conspiciebantur, parabantur Hypocausta, in quibus ante & post balnei usum commode se reponebant, qui thermis utebantur, Caldaria, Frigidaria, Tepidaria, sive loca, in quibus unus quisque pro arbitrio, aqua calida, frigida aut tepida uti potuit, Diætæ, sive cœnacula, in quibus prandebant & cœnabant, Elæothesia, sive cubicula in quibus post lavationem à balneatoribus ungebantur, nec his erant contenti, adstruebant hinc Sphæisteria, Conisteria, aliaque loca, ne in publicis illis thermis voluptati & effusæ luxuriæ dicatis, aliquid deesset, quo unusquisque pro lubitu non modo tempus fallere, sed genio suo ad satietatem usque indulgere posset: cumque Tesserarum ludus Romanis fuerit pervulgatus & familiaris, conjectare per se quilibet potest, ludum alearum in thermis ubique fuisse communissimum, cum eo tempore Tesseris ludere non pro re licita tantum, sed honesta pro omnis ætatis & conditionis hominibus apud priscos fuerit habitum, cum alii ludi aleares inter res turpes reponerentur, hinc aleatores, ut honestum aliquod nomen affectarent, se Tesserarios vocabant, quod notavit Jac. Cujacius Observat. Lib. IX. cap. 28. Oper. Tom. III. pag. 239. *Lenticulum aleæ condemnatum Cicero quasi infamem notat, aleatorum nomen infame censebatur, propter*

propter quod se Tesserarios appellari malunt, inter quos
tamen, ut Marcellinus scribit XXXVIII. tantum
differt, quantum inter fures & latrones. De vete-
rum verò thermarum splendore pluribus disse-
rere, esset actum agere, fecit id præter alios Bar-
tholomæus Marlianus in topographia urbis Romæ,
Lib. IV. cap. 7. Thesaur. Græviani de Antiq.
Rom. Tom. III. pag. 136. Quam communis au-
tem fuerit apud Romanos talis & Tesseris luden-
di consuetudo, nos plurima docent scriptorum
Classicorum loca, quæ excutere nostrum non
est. Ipse Augustus hoc ludo delectabatur, ut
nos docet Sueton. in vita Augusti cap. 71. ubi
epistolam Cæsaris ad Tiberium exhibet; Cæna-
vi, ait, mi Tiberi cum iisdem; Accesserunt convivæ
Vinicius & Silvius pater; Inter cœnam lusimus γ-
γοντικῶς, & heri & hodie, talis enim jactatis, ut
quisque canem vel senionem miserat, in singulos talos
singulos denarios in medium conferebat, quos tolle-
bat universos, qui Venerem jecerat. Hunc verò
locum pro sua quam habebat in humanioribus
literis eruditione explanavit Casaubonus, cujus
verba damus. Lusus quem describit Augustus is
est, quem Græci πλεισπολίνδα nominarant. Lude-
batur talis & Tesseris. Talis ita ludebatur; qua-
tuor talos vel ex auro factos, aut argento, aut
ebore vel ex ossibus animalium in fritillum conjicie-
bant, eoque concusso super tabulam fundebant. Ta-
lorum πλώσεις, hoc est varietates; quos jactu casu-
que exhiberent, erant numero triginta quinque, id
enim observatum à veteribus alexæ magistris, non
posse ultra eum numerum diversas species exhi-
beri jactu quocunque quatuor talorum; dico talo-
rum, nam in tesseris plures conspectus diversi reperi-
riri

viri possunt; Ratio diversitatis est, quia plures sunt
 πτώσεις Tesserae quam Tali: Hic quatuor tantum ha-
 bet partes, quibus insistat & incumbat, cum ab
 utraque longitudinis suae extremitate rotundetur; illa
 sex, ut haec optime docet αὐτολίσια. Has talorum
 πτώσεις Graeci ajunt, ἐξ ἑβδομάδας κατ' ἀντίθετον συν-
 κειμέναις fuisse, hoc est puncta vel numeros habuisse sic
 dispositos, ut qui in oppositis duobus lateribus essent
 juncti, semper efficerent septem, ἀντέκειτο γὰρ ajunt,
 μονὰς καὶ ἑξὰς, εἴτα τριάς καὶ τετρας, hoc est, in
 oppositis lateribus sibi respondebant sex & unum, dein
 tria & quatuor, in Tesserae amplius fuerunt δύο καὶ
 πεντάς, duo & quinque: In eandem cum Casau-
 bono sententiam abit Celebr. Bernardus de Mont-
 faucon Antiquitatum Tom. III. parte secunda, p.
 334. qui haec habet. Tesserae apud veteres eadem
 pene forma erant, qua hodiernum sunt, ut ex iis,
 quas proferimus liquet. Modum vero atque regu-
 las apud priscos in talorum & Tesserarum lu-
 do receptas prolixè describit Pollux in Onomast.
 Lib. IX. cap. 7. Sect. 97. & sequentibus, ad
 quem lectorem, cui volupe erit haec nosse, re-
 mittimus. Tesseras non manu nuda in tabulam
 lusoriam, in qua calculi erant positi, mittebant,
 sed eo plane quo hodie modo pixidi injectas effun-
 debant, quæ Horatio Pyrgus, aliis Fritillus voca-
 batur, sic enim Juvenalis Sat. XIV. 5.

*Si damnosa senem juvat alea, ludit & hæres
 Bullatus, parvoque eadem movet arma fritillo.*

Ad quæ Scholastes; Fritillus pixis cornea, qui
 φῦδος dicitur Græcè, apud antiquos in cornu mitte-
 bant Tesseras, moventesque fundebant. Et de his

Tom. VII.

V

opti-

optime *Hadrian.* *Junius* in *Nomenclat.* ad hanc vocem. *Fritillus* *Juvenali*, *Horatio* *pyrgus*, *Persio* *orca*, *turricula* *Martiali* vocatur, & est vasculum illud aleatorum, infundibuli speciem representans, per quod aleæ jaciuntur ad evitandam imposturam, cujus adhuc inter aleatores usus est apud *Italos*. Quæ verò fuerit differentia inter *Tesseras* & *Talos*, jam palam est ex iis, quæ ex *Cassaubono* adduximus, hoc tamen incertum, an duo illa latera talorum, in quibus numeri vel puncta non erant signata, fuerint rotunda aut cava, aut oblonga, ut quidam vellent. Disquisitionem instituit *Matth. Raderus* in *Comment.* ad *Martial.* *Epigr.* *Lib. IV.* 14. Nostrium non est his minutiis immorari, qui enim magno labore in talia inquirunt, quæ non sunt tantum incerta, sed nullius ponderis, mihi ineptire videntur, & similes pueris, quos videmus equitantes in arundine longa.

§. XII.

Probatum jam, quanta fieri potuit brevitate, ludum *Tesserarum* *Romanis* quondam fuisse familiarissimum, atque ejus præsertim usum fuisse in locis quæ delectationis gratia erant frequentata. Ulterius jam progrediendum, atque probandum, omnia suadere, fuisse in iis locis, ubi hodiernum *Tesseræ* inveniuntur quondam tabernas luforias, quibus destructis *Tesseræ* illæ unà cum apparatu aleatorio fuere deperditæ & terræ mandatæ: Hoc autem contigisse jam ante tempora *Tiberii* nos docet *C. Tacitus*, thermarum *Badensium* mentionem faciens, *Histor. Lib. I.* cap.

cap. 67. *Direptus longa pace in modum municipii instructus locus, amæno salubrium aquarum usu frequens.* Quis est jam, qui dubitet thermas Badenses illo jam tempore fuisse egregie ædificiis ornatas, & ab hominibus in vicinia habitantibus frequentatas, inter quos erant Cives urbis Vindonissæ, quæ non nisi duabus leucis à thermis distat, & quæ olim, ut ex ruderibus colligimus, erat magna & splendida. His accedebant milites Romani, ex Legione XI. & XXI. quæ Vindonissæ, ut prisca marmora satis probant, castra sua habebant. Colligimus id etiam ex alia Inscriptione, quæ hodie adhuc in pago urbi Badæ vicino in muro turris templi videtur. Hæc omnia sigillatim considerata, nos certos reddunt, non errare eos, qui asserunt, majorem olim fuisse thermarum Badensium splendorem & magnificentiam quam hodie, magnumque fuisse jam primo fere Cæsarum Romanorum tempore illarum thermarum usum & celebritatem, & in quas cum dominatione & imperio Romani mores, leges, consuetudines & vivendi rationes fuere introductæ & excultæ, atque hæc omnia, si liquidius à nobis fuerint probata, fidem certam nobis dabunt, originem Tesserarum Badensium esse antiquissimam.

§. XIII.

Primo quidem loco testimonium Taciti, de thermarum Badensium statu antiquissimo paulo accuratius examinandum est, ex eo enim certissimus, illum locum ante tempora Othonis & Vitellii amplis & egregiis ædificiis fuisse exornatum,

tum, multa enim nobis de prisco splendore illius urbis declarant verba Taciti, jam suprâ nobis citata, cum ait; *Direptus longa pace in modum municipii extructus locus*; Nec certe hæc verba de alia quacunque Helvetiorum urbe, quam de urbe Bada, thermis Helveticis adjacente, intelligi possunt, quia Tacitus subjungit, quod ille locus *sit salubrium aquarum usu frequens*: ratio autem hæc est, quia nullæ thermæ in Helvetia natura calidæ inveniuntur, quæ olim urbem aliquam sibi adjacentem habuerint, quam istæ Badenses: Norunt enim omnes, quibus Helvetia vel parum nota est, quod tria Helvetiæ loca thermis natura calidis gaudeant, sunt enim aquæ Valesianæ, Favarienses & Badenses de quibus sermo est: quis autem est, qui nesciat, quod thermæ in Valesia, quæ Leucenses vocantur, ad radices montis fere inaccessi sitæ sint, ubi nullum urbis vestigium, nec suspicio ulla, quod prisco tempore urbs aliqua ibi extructa fuerit. De thermis autem Favariensibus, quas alii etiam Piperinas vocant, ineptum esset cogitare tempore Romanorum in modum municipii fuisse exornatas, cum in loco rupium asperitate fere inaccessio ebulliant, ut vix spatium inveniri potuerit, ad commodum hospitium thermis illis uti volentibus parandum. Ut autem sensus verborum Taciti eo magis sit apertus, dicendum est, municipia fuisse Civitates à populo Romano in munerum civilium Societatem receptas, quæ separatam à Romanis Rempublicam habebant, ut id docet *Everard. Otto*, de *Ædilib. Municipior. & Coloniar. cap. i. p. m. 13.* Licet autem municipia non unius tantum fuerint gene-

gene-
para
mius
seque
olim
nor
da,
illu
Civi
in
mun
nar
no
situ
tes
cen
bis
titu
tot
ver
salu
eti
rin
ad
an
tio
hil
ni
no
pl
ge
co
tu
ra

generis, ut id prolixè, & magno eruditionis apparatu ut solet exponit illustris *Ezech. Spanheimius*, Legatus regius, *Orbis Romani* pag. 72. & seqq. Nihilominus tamen concludimus, tantam olim fuisse claritatem hujus civitatis, ut non minore ædium nitore & elegantia fuerit splendida, quam si municipii Jure à Romanis fuisset illustrata, hoc enim in more positum erat, ut Civitates in numerum Municipiorum receptæ, in honorem populi Romani mœniis, turribus munitis, templis atque egregiis ædibus exornarentur, id autem etiam factum esse Badæ, nos non tantum verba Taciti docent, sed & loci situs, thermarum salubritas, & variæ antiquitates priscique splendoris rudera nos abunde docent, ut mox videbimus. Juvabat nitorem urbis hominum in hunc locum confluentium multitudo & communis de aquarum salubritate per totam Helvetiam fama, ut id satis significant verba Taciti, qui diserte ait, quod hic locus *salubrium aquarum usu fuerit frequens*. Inventæ etiam prope urbem & thermas antiquitates plurimæ, Pateræ antiquæ, Animalia ex ære fusa, ad cultum quorundam numinum, quibus hæc animalia erant sacra, spectantia, Numismata antiqua, Gemmæ, antiquas imagines & figuras exhibentes. Palmarium antiquitatis urbis testimonium nobis exhibet antiqua Inscriptio, quæ ad nostra usque tempora illæsa in muro turris templi pagi Wettingensis asservatur, ex qua colligere possumus thermas Badenses olim Isidi fuisse consecratas, quam jam, cum ad nostrum institutum non leve conferat pondus, paulo accuratius examinare est animus.

§. XIV.

Splendidissimum , quod hodiernum adhuc extat antiquitatis thermarum Badensium testimonium nobis exhibet hæc Inscriptio , quam jam ante aliquot annos à nobis descriptam exhibemus.

DEÆ ISIDI TEMPLUM A SOLO
L. ANUSIUS MAGIANUS
DE SUO POSUIT VIR AQUENSIS B
AD CUJUS TEMPLI ORNAMENTA
ALPINIA ALPINULA CONJUX
ET PEREGRINA FIL --XC DEDE
RUNT. L. D. D. VICANORUM.

Hunc autem lapidem eo lubentius orbi erudito exponimus , quia *Francis. Guillimannus* , laudatus alias rerum Helveticarum Scriptor , ut & ipse *Janus Gruterus* in *Thes. Inscript.* pag. LXXXII. egregium hoc monumentum nobis mutilum reliquerunt. De hujus lapidis antiquitate nullum jam dubium , hoc autem pro certo determinari non potest , quo Cæsare regnante illud templum , cujus frontispicio hic lapis erat insertus , fuerit positum ; at hoc saltem certum priorum Cæsarum tempore illud factum fuisse , quia plane nulla occurrunt monumenta in plurimis antiquis inscriptionibus , quæ ad nostra transierunt tempora , ex quibus colligere possumus , quod posteriorum Cæsarum magna terræ Helveticæ cura fuerit , aut quod ædificia publica declinante Imperio Romano in Helvetia fuerint posita. De cultu autem Isidis multa dicere instituti nostri non est , pauca ideo , quæ ad rem faciunt dixisse sufficiet.

§. XV

§. XV.

Isidem fuisse Ægyptiorum Numen res est notissima, Romani autem hanc Deam cum aliis Ægyptiorum Idolis Romam transtulerunt, ut hoc modo voluntatem & amicitiam Ægyptiorum, qui ad vesaniam usque superstitiosi erant, sibi conciliarent, probat id nobis *Lucanus* Pharsal. VIII. 831.

*Nos in templa tuam Romana recepimus Isim,
Semideosque canes & systra iubentia luctus,
Et quem tu plangens hominem testaris Osirim.*

Cultus verò Isidis apud Germanos erat antiquissimus, teste *Tacito* de Morib. Germanor. cap. 9. *Pars Suevorum & Isidi sacrificat, unde causa & origo peregrino sacro parum comperi, nisi quod signum ipsum in modum Liburnæ figuratum, docet advectam religionem.* Fuerunt autem in Germania quædam loca, ubi quondam hæc Ægyptiorum Dea fuit culta, ut nos docet eruditus *Taciti* de moribus Germanorum Commentator *Andreas Alehamerus*, p. m. 116: cujus verba hæc sunt:
 „ Isidem, Jovis Ægyptii Regis filiam, Deorum
 „ honores consecutam, Auctores scribunt, quod
 „ multis beneficiis homines donaverit, unde in
 „ templo Vulcani apud Memphim Ægypti sepulta fertur. Leges etiam statuisse, & propter
 „ ea Thesmophoram appellatam, præterea plurima invenisse medicamenta, medicæque arti
 „ multum contulisse asseverant, quemadmodum copiosissime *Diodor. Siculus* Lib. 1. affirmat. Hanc Isidem Suevos coluisse *Tacitus* narrat, & sunt qui prodant, Isenacum Tor-

ringiæ urbem, quæ non procul ab Horrisono
 monte, qui vulgo Haselberg vocatur, sita est,
 ab Iside invenisse nomen, nec inepta conjectu-
 ra est, quod Suevi, Isidis cultores, antiquitus
 non procul ab Isenace habitarent. Isidem
 etiam Augustæ veneratam Peutingerus affir-
 mat, & eo loco, ubi nunc sit Civitatis Præ-
 torium, *der Isenberg*, hoc est mons Isidis,
 templum quondam habuisse, nam verisimile
 est Suevos, postquam in Rhetiam immigra-
 runt, Augustæ, Deæ Isidi templum & sacra
 instituisse. Licet autem hæc, quæ vir doc-
 tus protulit, omnimodam probationem veritatis
 historicæ non habeant, hoc tamen verissimum,
 ea omnes probabilitatis partes secum ferre, quia
 alia insuper adsunt testimonia, quæ nobis satis
 declarant, cultum Isidis apud Germanos olim
 fuisse receptum, ut id ex antiquis monumentis
 & lapidibus probat *Aventinus*, de Annalib. Bo-
 jorum Lib. II. Qua verò ratione cultus Isidis
 apud Badenses olim fuerit introductus, difficile
 non est definire, cum omnia suadeant, cultum
 Isidis post subactam Germaniam & Helvetiam,
 à Romanis ipsis fuisse in has Provincias transla-
 tum, tota enim Inscriptio, quam præ manibus
 habemus, nobis probat L. Anusium Magianum
 aut Romanum fuisse, aut saltem linguæ, morum-
 que Romanorum atque rituum callentissimum.

§. XVI.

Ut autem ad Isidem, de qua sermo est redea-
 mus, dicendum est, rationes plurimas fuisse,
 quare ejus cultus apud Badenses potius, quam
 numi-

numinis cujuscunque ex ingenti illo fidorum
Deorum numero in loco thermarum suscipere-
tur, erat enim illa Medicinæ Dea, corporis hu-
mani conservatrix, aquarum & hinc etiam na-
vigantium Præses & Domina, hinc hominibus
visum reddere, vel malos etiam lumine privare
credebatur, testem habemus *Juvenalem* Sat. III. 93.

*Decernat quodcunque volet de corpore nostro
Isis, & irato feriat mea lumina sistro:
Dummodo vel cæcus teneam, quos abnego nummos.*

Hujus vero numinis virtutes & potentiam ex opi-
nione veterum erudite nobis describit *Gisb. Cu-
perus* in *Harpocrate* p. 157. qui hæc habet. *Dio-
dor: Siculus Lib. I. narrat, Ægyptios tradere, Isin
multa pharmaca invenisse, & ἰατρικὴν ἐπιστήμην με-
γάλῃν ἐμπειρίαν hoc est, medicæ artis magnam ex-
perientiam habuisse, sanatione hominum maxime gau-
dere, & in somnis manifestam numinis sui præsentiam
exhibere, ægrotisque remedia contra morbos dare, mul-
tosque à medicis relictos ab ea salutem accepisse, adeo
ut mirum nequaquam sit, eam SALUTAREM vocari
in antiquo lapide apud Gruterum, & P. Quinctium
pro salute filii sui votum suscepisse Isidi, Serapidi, alios-
que huic Deæ ex monitu dona dedisse. De Iside ve-
ro, & ejus in corpora humana potestate & me-
dendi potentia, nihil manifestius loco *Tibulli, Lib.
I. Eleg. 3. 27. ubi Deliam suam ita alloquitur.**

*Quid tua nunc Isis mihi, Delia; Quid mihi profunt.
Illa tua toties æra repulsa manu?
Quidve, pie dum sacra colis, pureve lavari
Te memini, & puro succubuisse toro?*

*Nunc Dea, nunc succurre mihi, nam posse mederi
Picta docet templis multa tabella tuis.*

Ad quæ Clariss. Janus Brouckhusius, eruditus Tibulli Commentator multa docta observat, sed hac quidem in parte, quantum quidem mihi videtur, errat quod pictas Isidis tabellas, de quibus Tibullus, potius referat ad eos, qui ex naufragio aut periculosa navigatione fuere salvati, quam autem de iis, qui ope Isidis pristinae sanitati fuere redditi. Verum equidem, Isidem fuisse navigantium numen non minus quam Neptunus, Castor, Pollux aliique, sed potior tamen ejus virtus in tutela corporis humani, hinc plurima exempla, ex quibus ipse Doctiss. Brouckhusius in notis quædam attulit: ægrotantes Isidi pro salute vota fecisse & persolvisse notum est, hinc Isis *SALUTARIS* dicta in antiquis monumentis, à Sponio productis, ut hæc uberius probantur in *Johannis Poleni Supplem. Thesauri Antiquitt. Tom. II. pag. 274.* Observandum præterea, quod prisca tantam de hoc numine existimationem conceperint, ut omnem cœlestem potentiam ad solam Isidem transtulerint, indeque *Apulejus Lib. XI.* eam *rerum naturæ parentem, elementorum omnium Dominam, initialem seculorum progeniem, & summam Numinum vocat.* Hoc magis adhuc probat antiqua inscriptio apud *Gruterum p. LXXXII. à Pighio & Gudio Capuæ descripta, quæ hæc est.*

TE. TIBI.
UNA. QUÆ.
ES. OMNIA.
DEA. ISIS.
ARRIUS. BAL.
BINUS. V. C.

Ex

Ex his, jam quidem manifestum satis est, quæ fuerit ratio, quare Isis apud Badenses quondam templum cultumque publicum habuerit, nec certe thermis magis conveniens Numen tutelare ex ingenti Idolorum numero seligi potuisset, omnia enim ex vana & superstitiosa gentilium opinione Isis ea possidebat attributa, quæ ad numen salu- tiferum, ad quod ægroti in thermis sanitatem sperantes decurrerent, requirebantur.

§. XVII.

Hæc quæ jam dicta sunt magis adhuc pro- bantur ex Columna quæ hodie adhuc extat in balneo publico, pauperibus destinato, quod Sanctæ Verenæ nomen habet, in qua imago cum lucerna videtur, & quæ ut ajunt Sanctæ Vere- næ imaginem exhibet, quæ autem, si probe in- spiciatur, Isidem eo plane modo, quo à priscis fuerat depicta, repræsentat, illa enim manu dex- tra sitellam, sinistra vero pectinem gerit. No- runt autem omnes, qui vel modicam veterum rituum cognitionem habent, plurimas Isidis ima- gines occurrere, quæ eadem hac forma Isidem nobis demonstrant, atque duas hujus formæ no- bis exhibet æri incisas *Gisb. Cuperus* in Harpo- crate, pag. 46. Quæ autem fuerit ratio, quare gentiles Isidem cum situla, qua veteres ad aquam portandam communiter utebantur, depictam co- luerint, nobis exponit *Servius* ad *Æneid.* Lib. VIII. v. 696. qui hæc habet. *Isis autem est Ge- nius Ægypti, qui per sistrum motum quod gerit in dex- tra, Nili accessus recessusque significat, per sitellam quam altera manu retinet, ostendit adfluentiam aqua- rum.*

rum. Dudum etiam observarunt Viri eruditissimi, situlam commune gestamen Isidis fuisse, ut hoc modo potentia ejus in aquas & fontes promiscue omnes, medicinales præsertim, hominibus sanitatem reddentes, significaretur: quod autem in altera manu pectinem gerat, mirum non est, quia mulieribus, pompam Isidis celebrantibus commune & solenne erat, pectines, qui inter Isidis ornamenta recensebantur, manu gestare, cujus rei testis est *Apulejus* Lib. XI. hanc pompam Isiacam describens. *Inter has oblectationes ludicras popularium, quæ passim vagabantur, jam sospitatricis Deæ peculiaris pompa moliebatur; Mulieres candido splendentes amicimine, verno florentes coramine, qua sacer incedebat comitatus, solum sternebant flosculis, aliæque nitentibus speculis venienti Deæ obvium commonstrarent obsequium, & quæ pectines eburneos ferentes, natum atque appexum crinium regalium fingerent.* Hæc quæ a nobis dicta sunt confirmat *Laurent. Pignorius* in *Mensæ Isiacæ* expositione, pag. 10. *Isidis cultus per totum fere terrarum orbem erat diffusus; idque propter manifestas, ut credebant, morborum curationes, quod etiam ex parte patet ex nummo æneo Claudii Imperatoris, in quo Isis cum sistro & situla manifeste exhibetur cum inscriptione SALUS. AUG. Adhæc navigantium tutela credebatur: qua in parte commune imperium habebat cum Venere & Minerva, ut id probat Vir Ampliss. & Celeberr. Jac. Phil. d'Orville in eruditissimo commentar. in Charitonis Aphrodis. Narrat: Amator. pag. 688. Isidem vero cum Venere cœlesti unam eandemque facit Apulejus Lib. XI. ideò eam ita alloquitur, tu cœlestis Venus, quæ*
primis

primis rerum exordiis sexuum diversitatem generato amore sociasti. Conspicitur nocturno tempore lampas columnæ appensa, quæ quantum auguror etiam ex antiquitate gentili ortum habet, Isidem enim veteres nocturnis colebant lampadibus, ut id probat Fr. Fortunatus Schaccus, Thesaur. Antiq. cap. 1. p. m. 23. Locus etiam insignis occurrit apud Callimachum Epigr. LIII. p. m. 227. ubi Pamphilum introducit Agoranacli poetæ statuam ponentem:

Τῆς Ἀγορνάκτος με λέγε, ξένε, κώμικον ὄντως
 Ἀγκείσθαι νίκης μάρτυρα τῶν Ροδίων
 Πάμφιλον, ὃν ἐν ἔρωτι δεδαυμένον. ἡμῖσιν δ' ὥπται
 Ἰσχάδι καὶ λύχνοισι Ἰσίδος εἰδόμενον.

*Dic me hospes positum esse victoriæ Agoranaclis
 Rhodii testem vere comicum
 Pamphilum, non in amore ambustum: dimidium
 vero conspicitur
 Caricæ & lucernis Isidis simile.*

Quomodo vero cultus Isidis fuerit abrogatus, eique in cultu & honore successerit Sancta Verena, foemina haud dubie pia & benefica, facile est colligere, cum satis constet, plurima fana & facella olim in honorem Numinum posita, post ejectam & abrogatam gentilem Idololatriam sanctis viris & mulieribus, invalescente Religione Christiana, fuisse dedicata, cujus rei exempla produci possent plurima, si hoc jam agendum esset.

§. XVIII.

Templum Isidis à solo extruxit L. Anusius Magianus, atque de suo posuit; Ita moris erat apud

apud Romanos nomina eorum scribere, qui propriis impensis templa Deorum aut alia ædificia extruxerant, quis autem fuerit ille L. ANUSIUS MAGIANUS, res est incerta, illum autem Romanum fuisse, mihi videtur veritati consentaneum, cum tria habeat nomina, qui honoratiorum Romanorum mos erat, secundum illud *Ausonii*, Eidyll. XI. 80.

Tres equitum turmæ, tria nomina nobiliorum.

Occurrit etiam nomen, pronomen & cognomen hujus viri sæpius in antiquis lapidibus; Lucium enim fuisse communissimum apud Romanos pronomen, probatione non indiget, & pervulgare fuisse Anusium vocari, lapides probant, Magianus etiam quidam occurrit apud *Gruterum* Inscript. pag. CXCIV.

P. POMPONIUS CORNELIANUS
ET JULIA MAGIA CUM
JULIANO ET MAGIANO
FILIIS
A SOLO REFECERUNT.

Hoc tamen obiter observandum; nomen Magiani in Badensi inscriptione cognominis loco positum esse, quod in hoc monumento à Grutero exhibito pronominis vicem habet, quod autem apud priscos sæpius factum est, hinc recte observarunt viri docti, quod sæpius eadem vox & nominis & pronominis vicem sustinuerit, sed hæc satis nota. Majorem verò disquisitionem exigit quæstio, quæ sit vera significatio verborum VIR AQUENSIS B. Sunt qui ex hoc Viro Aquensi Civem Badensem faciunt, quo autem id fiat fun-

damento, ego equidem non video, nec certe commoda nobis occurrunt apud antiquos auctores loca, quæ hanc conjecturam probent: potius mihi fit probabile, hunc Magianum inspectorem thermarum publicarum fuisse, cum res sit notissima apud omnes, qui ad principia veterum auctorum ascenderunt, quod nomen *Viri* locis aut officiis præpositum ubique dignitatem significet, ut id etiam satis probat *Vossius* ad hanc vocem, hinc admodum est verisimile, hunc Magianum fuisse inspectorem & curatorem thermarum publicarum: notum enim Romanos certas quasdam leges habuisse, ad omnem ordinem & decentiam in balneis publicis observandam, hinc exempli gratia vir qui thermas mulieribus destinatas violenter intrasset, capite plectebatur, ut id refert *Sam. Pitiscus* in *Lex. antiq. Rom.* Tom. III. pag. 832. Res est etiam notissima, quod hodiernum adhuc in omnibus illis locis, ubi thermæ publicæ à plurimis hominibus frequentatæ inveniuntur, iudices & curatores publici sint constituti, qui id agunt, ut unus quisque tranquille vivat, & ad sanitatem restituendam commode illis possit uti: habebant etiam Romani ubique in thermis publicis, thermarum curatores quibus cura & custodia earum erat concredita. Hæc quæ breviter dicta sunt pondus accipiunt ex eo, quod hic *L. Anusius Magianus* in honorem *Isidis* templum posuit, quia enim *Isis* erat Dea tutelarum thermarum *Badensium*, omnia suadent, hunc Magianum sacra *Isidis* curasse, ejusque cultum eo quo conveniebat modo secundum superstitionem gentilem sua auctoritate per Sacerdotes promovisse. Duplici ideo munere

munere functus fuisse videtur, sacro & politico, quorum primum consistebat auctoritate in homines thermis utentes, alterum in administratione sacrorum Iſiacorum. Conjecturam nostram de Magiano & ejus apud thermas dignitate & auctoritate magis confirmat antiqua Inscriptio, quæ ante paucos adhuc annos Badæ in muro templi conspiciebatur, & quæ haud dubie ab illius loci incolis, politiorum litterarum equidem ignaris, adhuc asservatur, quam refert *Gruterus* in corpore Inſcription. pag. CCLXVII. ut & *Vir Clariss. Dn. Louiſ de Bochat.* in *Historia Antiquæ Helvetiæ* pag. 123. quæ Reipublicæ Aquensis mentionem facit, illam autem exhibere operæ pretium videtur.

M. AURELIO
ANTONINO CÆS.
IMP. DESTINATO
M. L. SEPTIMI
SEVERI PERTINACIS
AUG. FILIO
RESP. AQU.

Multis forsan mirum videri potest, urbem Badam Rempublicam vocari, sed mirari desinent cum animadverterint non municipia tantum, sed etiam majores civitates olim à Romanis vocatas fuisse Respublicas, cujus rei exempla forsan centum ex antiquis marmoribus producere liceret; si probatione opus esset: Rem totam brevissimis verbis explicat *Vir illustris Ezech. Spanhemius* *Orbis Rom.* pag. 105. cujus verba hæc sunt. *Respublicæ à Romanis appellatæ omnes id genus civitates,*

tes, seu municipia, quibus nempe, ut de iis Græci
ajunt, πολιτεῖαι, sui nempe juris & magistratus mu-
nicipalis libertas erat à Romanis relicta. Obicem
aliquem tandem ponit adjecta lit. B. quæ quan-
tum auguror significat *vivus*, hoc est *vivus fecit*,
solebant autem veteres sæpissime adjicere, an ta-
lia ædificia homines vivi, an vero post mortem
ex testamento ædificari voluerint, sic etiam æta-
tis annos sæpe lit. B. pro V. notabant, sicque
bixit pro *vixit* scribebant, quia B. promiscue pro
V. ponere moris erat, ut hoc satis notum iis,
qui veterum monumenta vel parum evolverunt,
qui autem de his ambigit, is facile apud anti-
quitatum Scriptores dubio suo liberabitur.

§. XIX.

Ad ultimam nunc partem Inscriptionis no-
stræ ventum est, qua declaratur, quòd *Alpinia*
Alpinula conjux, & *Peregrina filia* denarios cen-
tum ad templi Isis ornamenta contulerint. Hoc
loco non opus est docere, quod hæc Sigla. X
apud antiquos denarium significet, summam au-
tem ex pretio hodierno computabit, qui volet.
Alpiniam Alpinulam fuisse Magiani conjugem,
Inscriptio manifeste probat, Alpinulam aliquam
etiam nobis ostendit antiqua Inscriptio, quæ ad-
huc videtur Aventici, quæ erat Deæ Aventiæ,
hoc est Deæ tutelaris Aventici, (quæ urbs teste
Tacito olim erat caput Helvetiorum,) Sacerdos,
quæ hæc est, eam referente Cl. *Wildio* in *Apolog.*
Aventici pag. 222.

JULIA APLINULA HIC JACEO
INFELICIS PATRIS INFELIX PROLES
Tom. VII. X DEÆ

DEÆ AVENT. SACERDOS
EXORARE PATRIS NECEM NON POTUI
MALE MORI IPSI IN FATIS ERAT.

Si conjecturæ locus, hæc Alpinula aut soror aut ex eadem saltem familia oriunda erat cum illa quæ Magiani uxor fuit, de hoc vero unusquisque pro arbitrio judicabit: Quæ autem fuerit hæc *Peregrina* non plane incertum, *Filia* vocatur, hoc est innupta, erat vero nomen muliebre quod apud veteres sæpius occurrit, cujus rei testimonia ex *Grutero* & *Muratorio* adduci possent plurima, si hoc agendum foret: Filiam eam fuisse Magiani plurima suadent. Suppeditavit verò Alpinula cum *Peregrina*, quæ ad ornamenta templi *Isidis* erant necessaria, erant autem plurima, quæ ad ornamenta templorum *Isidis* requirebantur. *Palmarium* erat *Sistrum*, quo *Isidis* Sacerdotes diversos sonos ciebant, quale ex veterum monumentis nobis elegantissimum exhibuit *Laur. Pignorius* in *Mensæ Isiacæ* expositione p. 67. Erant præterea vestes variæ, quibus Sacerdotes *Isidis* pro aclivio vel declivio *Lunæ* amiciebantur; Luna autem plena existente & fulgorem suum emittente, albis amicti vestibus comparebant, secundum illud *Apuleji* Lib. XI. ubi de Sacerdotibus *Isidis* hæc habet. *Sed antistites sacrorum, procures illi, qui candido linteamine cinctum pectorale adusque vestigia stricti conspiciuntur*: Luna autem deficiente nigris induebantur vestibus, atque tum, quantum suspicor, atrati sacra faciebant, luctum hoc modo ob *Lunæ* absentiam præ se ferentes, de quibus dicere nostrum non est, fecit id doctiss. *Steph. le Moine* in *Dissert. Epistolica ad Cuperum de Melenaphoris*. Ad ornamenta

menta templi Isidis etiam spectabant *Vela Isiaca* vel *Pepla Isidis*, de quibus *Claudianus* in *Eutrop.* Lib. I. 356.

-- *Et quidquid inane*

Nutrit in Isiaca, quæ pingitur India Velis.

Ad quem locum plurima ad manus essent, quæ notari & afferri possent, si hoc jam agendum foret, quædam jam occupavit *Cuperus* in *Harporate.* p. 260., sed magnificum spicilegium reliquit hunc campum ingredientibus. Locus autem ubi templum Isidis poneretur *Datus Decreto Vicanorum*, quod literæ L. D. D. VICANORUM facile indicant. Per Vicanos intelligendos esse homines in Vico habitantes, nemo est qui dubitet, cum incertum sit annon forsan extra urbem hoc templum fuerit ædificatum, & ad cuius constructionem vici proxime adjacentes locum aliquem commodum & opportunum donabant.

§. XX.

Ea quæ jam ex antiquis Lapidibus paulo prolixius à nobis fuere allata, eo fine huc transferenda videbantur, ut thermarum *Badensium* antiquitas & splendor prisca temporis exponeretur. Pauca jam remanent, quæ ad scopum eundem faciunt, ut ulterius adhuc hujus loci celebritas & ex ea postmodum moris *Romani* Tesseris laudandi consuetudo probari possit. Juvabant frequentiam thermarum *Badensium* Civitates quædam & Vici adjacentes, quarum incolæ haud dubie frequentius istis thermis utebantur, accedebant insuper Legiones quædam *Romanæ* in illis confiniis castra sua habentes. Locus proximus erat *Vicus Gabinii*, qui hodie *Gebistorff* vocatur, hunc pagum quondam Vicum *Gabi-*

nii vocatum fuisse nos quædam antiqua Latina Diplomata docent, & qui haud dubie à quodam Gabinio, Romano Cive, fuerat in loco illo amœnissimo ad confluentiam Arolæ, Ursæ & Limagisito extructus & exornatus: fuisse autem illum Vicum ædibus ornatum & à Romanis habitatum nos convincunt antiqui Lapides, quorum unus in muro templi videtur, quem lectori exhibemus.

M. MAL. MI. OB. MAL.

C. AUS. VERONA. MIL. LEG. XI. C. P. F.
ET. MARCI. MODESTI. ANNORUM XXXIII.

EX TESTAMENTO. H. F. C.

LENIUS. SECUNDUS.

QUINTUS ROMANUS VERECUNDUS

H. S. E.

Occurrunt autem quædam in hac Inscriptione, quæ legentibus non statim clara fiunt & obvia, ego autem totam Inscriptionem, salva tamen doctiorum sententia, ita legendam existimo. *Marcus Malius, Miles, obiit, Marci Auli Libertus. Cajus Ausonius Verona, Miles Legionis undecimæ, Claudiæ, Piæ, Fidelis, & Marci Modesti, annorum XXXIII. ex testamento hæredes fieri curarunt, Lennius secundus, Quintus Romanus Verecundus hic situs est.* Fuerunt qui ex tribus litteris C. P. F. legerent *Coloniæ, Piæ, Flaviæ*, hanc autem nostram harum siglarum explicationem, qua legimus, *Claudiæ, Piæ, Fidelis*, firmat alia Inscriptio apud Gruterum, quæ hujus Legionis undecimæ mentionem facit, pag. CIX.

GENIO CENT.

A. SERGIUS. A. F.

SULPITIUS MIL. LEG.

XI. CLAUD. PIÆ. FIDEL.

SACR.

Hæc

Habebat autem una quæque Legio suum epitheton & elogium, hinc Legio prima, *Adjutrix, Minervia & Parthica dicta*. Secunda etiam *Adjutrix, Italica & Trajana Fortis*; Tertia, *Augusta, Cyrenaica, Flavia & Gallica*. Quarta, *Flavia, Gallica, Gemina Martia Victrix*. Quinta, *Alauda & Macedonica*. Sexta, *Antoniniana, Firma, Pia & Fidelis*. Septima, *Gemina ut & Pia & Fidelis* non minus ac *XI*. appellata fuit. Reliquas transeo, cum ad omnes descendere nostri instituti ratio non permittat. Post compendium literarum C. P. F. sequitur alia Sigla, lapsu temporis oblitterata, quæ an *Centuriam* vel voculam copulativam *ET* denotet, mihi hætenus satis incertum, sed hoc sensum totius Inscriptionis non impedit. Ultimæ tres literæ H. S. E. aliquando denotant, *Hoc signum erexit*, frequentius verò in antiquis marmoribus, *Hic situs est*, erat verò hæc consueta veterum formula, ut id productis variis exemplis probat Vir in explicatione veterum Inscriptionum doctiss. J. G. Hagenbuchius in Epistolis Epigraphicis pag. 485. Alia insuper occurrit in eodem Vico Inscriptio, quæ anno hujus seculi primo à rustico eo ipso loco, ubi Ursa Arolæ se jungit cum Urna sepulchrali, quam Lapis cum Inscriptione tegebat, fuit inventa, & quam piæ memoriæ Pater meus ab interitu vindicatam muro ædium pastoralium inferi curavit, quæ hæc est.

M. CLAUDIO HYMNO
MEDICO LEG. XXI.
CLAUDIÆ QUIETÆ EJUS
ATTICUS PATRONUS.

Notandum verò quod nomen *Hymni* cum aliquo scriptionis compendio expressum sit, quod

autem ad rem nostram nil confert, hinc quidam *Humno* legendum putarunt; sed perperam, quia distincte τὸ Y literæ H. superimpositum legitur, nec facile exempla proferri possent, quibus probaretur, quod vox *Humnus* apud Romanos vel nominis vel pronominis aut etiam cognominis vice vel loco fuerit adhibita: sunt autem loca plurima in antiquis Inscriptionibus, quæ nos certos reddunt, quod plures nomine *Hymni* apud Romanos fuerint compellati, quod ex Gruteri Thesauro Inscriptionum & aliis abunde probari posset, si hoc assertum probatione indigeret. Quæ verò occasione Legio XXI. in illas oras devenerit nobis aperte exponit *Tacitus Histor. Lib. i. cap. 67.* *Plus prædæ & sanguinis Cæcina hausit; Irritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoria nominis clara, de cæde Galbæ ignari, & Vitellii Imperium abnuentes; Initium belli fuit avaritia & festinatio unæ & vicesimæ Legionis, rapuerant pecuniam missam in stipendium Castellum, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur; ægrè id passi Helvetii, interceptis epistolis, quæ nomine Germanici exercitus ad Pannonicas Legiones ferebantur, centuriones & quosdam milites in custodia retinebant. Cæcina belli avidus, proximam culpam, antequam pœniteret, ultum ibat; mota prope castra, vastati agri, direptus longa pace in modum municipii exstructus locus, amœno salubrium aquarum usu frequens. Quodnam autem fuerit illud Castellum, de quo Tacitus, & quod Helvetii suis militibus atque stipendiis tuebantur, altum apud Taciti Commentatores silentium: mihi autem omnia suadent fuisse illud, aut Castellum ipsum Badense quod ad nostram usque ætatem *Arx antiqua* vocatur, aut illud Castellum quod erat fortalitium urbis Vindonissæ, hodie adhuc*

adhuc rudera ostendens, quod etiam ad hunc usque diem *Altenburg*, hoc est prisca Arx cognominatur, in cujus mœniorum proximitate cottidie adhuc nummi Romani eruuntur. Novi equidem fuisse quosdam, veteris Historiæ non satis peritos, qui putarunt, Arcem Habsburgicam illam esse, quæ ab Altenburg passibus bis mille distat, & quæ in Vindonissæ erat extremitate, sed eos errare norunt omnes, qui posteriorum temporum annales evolverunt, cum res sit satis certa, arcem Habsburgicam posterioris esse ætatis, hinc ipse fatetur domus Habsburgicæ encomiastes *Francisc. Guillimannus* de vera Origin. Domus Austriæ Lib. II. cap. 2. Altenburgum, cujus rudera hodiernum adhuc in confinio urbis Brugæ videntur, olim fuisse Castrum antiquissimæ urbis Vindonissæ, de qua jam pauca dicenda.

§. XXI.

Vico Gabinii, de quo pauca diximus, proxime adjacebat Vindonissa, Urbs olim Helvetiæ post Aventicum maxima, priscam ejus magnitudinem plurima adhuc declarant rudera, variæque antiquitates ad hoc usque tempus omnium oculis expositæ, & in cujus medio posteriori ævo splendidum Cœnobium, ex morte Alberti Austriaci clarum, exstructum fuit, & quod hodiernum adhuc prisca splendoris monumenta habet, descriptionem satis amplam dedit *Guillimannus* de Rebus Helvetior. Lib. I. cap. 2. *Vindonissæ ætatem præterquam, quod etiam à Tacito in Historia Lib. IV. cap. 61. & 70. memoratur, & Antonino in itinere, multa testantur, quæ passim eruuntur monumenta, Inscriptiones, Urnæ sepulchrales, Nummi aurei, argentei, ænei. Vindonissæ est Statua Mercurii prope integra, præsidiis po-*

*stea Romanis, Legionis XXI. hac in urbe sedes ordinaria, unde quoque ejus magnitudo clara, oportet enim non parvam fuisse, in qua Legio una pro praesidio consisteret. Loco ubere & opportuno, angulum utriusque confluentis Ursae & Arolae complebat, ponte uno, hinc in Sequanos & Rauracos [cujus quidem commoditate remansit oppidum Bruck, ab eo nominatum, Vindonissae quondam suburbium] altero in Germaniam, recto versus Badam itinere, mittebat. In eam omnis generis mercimonia ex tribus Helvetiae praecipuis fluminibus, Arula, Urfa, Limago, qui etiam paulo infra Ursam in Arulam se effundit, partibusque devehi poterant Tigurino, & Aventico. Nec a Rheno magna distantia, passuum enim vix millia septem, ubi Rhenus se Arolae jungit, & majora ista flumina coeunt in unum, hodie-
num vero vix pauculae, quae vicum efficiunt aedes, si vero ruas adhuc maeniorum rudera & fundamenta, longe lateque reperias, sola concamerata, fornices. Et plura idem in Habsburgicis, Lib. II. c. I. de Vindonissa loquens, haec habet. Nummi omnis generis Imperatorum, quorum temporibus maxime Vindonissa Romanis habitata & culta aut rursus reparata, cum hostes evertissent, Neronis, Galbae, Vespasiani, Trajani, Hadriani, Antoninorum, Maximiniani, Constantii, Constantini, Gratiani, Valentis aliorumque. Notandum insuper gemmas antiquas varias vel Caesarum vel Deorum imagines exhibentes saepissime inter pomœria antiquae urbis inveniri, eruta etiam haud ita pridem in agro Olla aenea nummis, tempore potissimum Constantini cuspis repleta, & in Bibliothecam Bernensem translata, erant autem nummi aenei tantum posteriorum Caesarum quos vocant moduli minimi. Possent huc referti antiquae Inscriptiones, quas exhibuit Guillimannus Lib. I. cap.*

2. *Plantinus* in *Helvet. Antiq. & Nov.* pag. 278. quas autem, ne forsan lectori fastidium suscitetur, omittimus. Ex his verò facile colligi potest, tantum fuisse hominum in locis *Badæ* *Helvetiorum* proxime adsitis numerum, ut *thermæ* inde splendorem & frequentiam acceperint. Accedebat ex altera parte *Tigurum*, urbs antiquissima & splendida, de cujus verò antiquitate & prisco jam tempore *Romanorum* statu dudum à *Viris doctissimis* omnia ea occupata sunt, quæ in hanc rem adferri possent: fuisse autem eandem illam Civitatem, quæ antiquitus *Turicum* dicta erat, probat antiqua *Inscriptio* in loco urbis edito ante paucos annos eruta, quam egregio *Commentario* illustravit *Vir Cl. J. G. Hagenbuchius* *Epistolar. Epigraph.* pag. 473. &c.

§. XXII.

Satis jam, quantum quidem auguror, probatum est, *thermas* *Helvetiorum* esse antiquissimas, atque prisco tempore à *Romanis* ipsis non tantum excultas, & ad genium populi victricis formatas, sed etiam frequentia hominum in locis vicinis ad majorem splendorem & famam fuisse perductas, ex his jam audacter concludi posse videtur, non peccare eos, qui asserunt, *Tesseras* *Badenses* originem habere a tabernis *Inforiis* antiquissimo jam tempore *Badæ* *Helvetiorum* exstructis, quod satis indicant nummi veteres, in iisdem illis locis ubi *Tesserae* fuere inventæ eruti: Ut autem dicam quæ sentio, non uno tantum tempore tabernæ illæ lusoriæ ibi fuere positæ & exstructæ & postea neglectæ, nec ex unô aliquô vel solô casu & everfione ingens ille *Tesserarum* apparatus fuit deperditus & terræ commissus,

missus, sed sæpius aleatorum apparatus idem subiit fatum : primum quidem illud est quod nobis Tacitus recenset, quod tempore Othonis & Vitellii contigisse Scriptor gravissimus memorat ; æque verò lethale & funestum sequebatur excidium sub Diocletiano & Maximiniano Imperatoribus, quod ex priscis auctoribus describit *Franciscus Guillimannus*, in *Habsburgicis Lib. II. cap. 2. pag. 44.* mox ab initio, eo enim tempore prope Vindonissam accidit ingens illud prælium, quod nomine Lingonicæ Victoriæ, ubi omnes Vindonissæ campi strage & ossibus erant operti, apud priscos satis est memorabile. Has vero subversiones subsequebantur plurimæ quibus tota Helvetia à gentibus barbaris & ab omni humanitatis sensu remotis sæpius deleta & vastata fuit, & quis memoret incendia & singularum urbium damna & hostiles eluviones, in quarum enarratione integer libellus vix omnem miseriam & jacturam exponeret? Quis est, qui ex his non colligat, etiam leves illas Badenses tabernas lusorias varios casus & subversiones subivisse; quæ haud dubie est ratio, cur in eodem illo loco, ubi sæpius Tesseræ fuere inventæ, nummi non antiqui tantum, sed & posteriorum temporum bracteati, qui Gothicam omnino sculpturam, & inficeti seculi barbariem secum ferunt, fuerunt inventi, idque probat Vir Cl. Scheuchzerus, qui refert, quod sæpius in illo loco, ubi Tesseræ inveniuntur, simul etiam nummi bracteati eruantur : omnia ergo si conferamus, veritati admodum erit consentaneum dicere, substitisse in eo loco inde à tempore Romanorum ad inferiorem usque ætatem tabernas lusorias in

usum

usum vel Civium Badensium, vel eorum, qui thermis salubribus uti voluissent, nec certe vel magno labore vel impensis opus erat, ad casas illas vel dirutas vel exustas iterum restituendas, & quoties illæ vel dirutæ vel collapsæ fuerant, novæ iterum substitutæ, in quas aleatores confluerent, in quibus genio suo indulgerent, aliosque artificio aleatorio argento emungerent.

§. XXIII.

Sat jam probationum ad antiquitatem thermarum Badensium probandam adductæ, remanet ut objectioni, quam forsan nonnulli movere possent, obviam eamus, sunt enim non Tesseræ tantum Badenses, sed inventæ etiam in oppido, quod Scriptoribus mediæ ætatis *Certiicum*, nobis hodie *Zurzach* vocatur, ut & Tiguri in monticulo ad Limagum sito, qui vulgo der Lindenhof nominari consuevit. Sed hic scrupulus difficultatem non habet, atque facile hic nodus solvitur, si spectemus, quod uterque horum locorum jam tempore Romanorum fuerit notus & celebris, non equidem in eam concedimus sententiam, qua viri quidam docti putarunt *Certiicum* esse eandem illam urbem quam veteres *Forum Tiberii* nominarunt; sed *Certiicum* situm esse in confinio urbis quæ *Forum Tiberii* quondam vocabatur, nullum dubium, atque in hanc etiam sententiam abit *Guillimannus* de rebus Helvetior. Lib. I. cap. 3. cujus verba damus. *Certiicum infra Forum Tiberii ejusdem ruinæ celebrare ex quibus succrevit & nobilitatus est auctore maxime Certo, quodam Viennensi milite, qui forte in oppido antiquo aliquid muneris defungebatur, cujus memoriam in hac inscriptione ejus hæredes consecrarunt.*

M. JUNIO. M. F. VOLT. CERTO.
DOMO. VIEN. VETERAN.
MIL. LEG. XIII. GEMINÆ
CERTUS ET AMIANTUS
PII. HÆREDES. FECER.

*Ita hæc Inscriptio superioribus annis Certiaci legebatur, nam pars ejus lapidis nunc fracta & perdita. Hoc oppidum esse antiquissimum, res est extra omnem dubitationem posita, an autem ab hoc milite acceperit nomen, jam nolo disputare; Guillimanni equidem assertum veritati videtur consentaneum, situm illud fere ad Rheni ripam, hinc nil impedit quominus dicamus, fuisse ibi in vicinia oppidi Romani tabernas aleatorias, in quas varii generis homines ad ludum & compotationes concurrebant, quæ autem eodem forsan tempore cum Badensibus fuere dejectæ & destructæ: Quæ autem sit origo Tesserarum quæ Tiguri fuere inventæ, non est difficile definire, cum Tigurum sit urbs antiquissima, tempore Romanorum egregie culta, & quondam *Turicum* cognominata, & quilibet per se facile colligere potest, & ibi fuisse tabernas publicas ludo aleari destinatas. Notandum insuper, quod tesserulæ inventæ sint eodem in loco, ubi ante paucos annos antiqua Inscriptio, quæ de vero & antiquo urbis nomine nobis fidem facit, fuit eruta, & quam egregio Commentario illustravit Cl. J. G. Hagenbuchius in Epistolis Epigraphicis jam supra laudatis pag. 475. & sequentibus.*

§. XXIV.

Constitueram equidem hîc finem ponere disquisitioni nostræ de Tesseris, sed verbum adhuc addendum videbatur ad tres quæstiones, quas mihi formari posse sentio. Prima est, quare

re

re non etiam in iis locis ubi Tesseræ fuere erutæ, aliquid de reliquo apparatu aleatorio, qui tabulis, fritillis aliisque rebus constabat, fuerit inventum? sed responsio in promptu est; cum enim tabulæ fuerint ligneæ, & fritilli vel lignei, vel ex cornu bubulo facti, colligere per se quilibet potest, hæc brevi temporis lapsu in terra putredine fuisse exesa: unica, quantum mihi cognitum est, remansit tabula lusoria marmorea antiqua, quam exhibuit *Gruterus* & postmodum erudita interpretatione illustravit *Salmasius* *Commentar. ad Vopisc. Syrac. Histor. Augg. Scriptor. Tom. II. pag. 751.* Altera hæc est, quare veteres usi sint Tesseris ita forma exiguis? Ad hanc brevibus respondendum, veteres non unius generis Tesseras habuisse, locupletiores enim & honoratiores argenteis, crystallinis, & eburneis majoribus utebantur, hinc etiam adhibita distinctio inter *tesseras* & *tesserulas*, quam diversitatem notat *Varro de Re Rustica Lib. III. cap. 5: p. m. 335.* Narrat ad tabulam, cum diriberent, quendam deprehensum tesserulas conjicientem in loculum, eum ad consulem tractum. Hæc etiam est ratio, quare istæ tesserulæ, quibus abjectæ conditionis homines utebantur, puncta fuerint dictæ, eas autem fuisse perexiguas etiam colligimus ex quibusdam locis veterum quæ adduxit *Bulengerus de Ludis Veterum cap. 58. p. m. 53.* Tertia hæc est, an sit verisimile, quod hospites illarum tabernarum lusoriarum tantam Tesserarum secum habuerint copiam, ut ad nostra usque tempora tantus Tesserarum numerus potuerit inveniri? Ex parte ad hæc jam responsum, & jam monitum, majorem Tesserarum Badensium, quæ exhibentur & circumferuntur copiam esse
spu.

spuriam & adulterinam, cum autem Tesserarum, quæ Tiguri & Certiaci fuerunt inventæ, numerus sit perexiguus, hæc quæstio de Badensibus tantum moveri potest, sufficiens etiam adducta est ratio, quare credamus longe plures omnino fuisse tabernas lusorias Badæ quam autem Tiguri & Certiaci, atque colligere quilibet potest, quod hospites illarum tabernarum omnino maiorem Tesserarum copiam semper secum habuerint, ut novas semper in locum dispersarum & perditarum illico substituerent, Tesserarum autem pretium erat leve & jactura facilis, ut id colligimus ex *Aristophane* in *Vesp.* v. 292. pag. 290 edit. *Kust.*

- - - Ἀλλ' εἰπέ
Τί βέλει με πρίασθαι
καλὸν, οἶμαι δέ σ' ἐρεῖν ἀ-
στραγάλους δήπεθεν, ὦ παῖ.

Sed dic, quid vis me emere, equidem putem te velle astragalos, mi puer,

Ad quæ verba optime commentatur *Flor. Christianus*, Comici interpretes p. 132. *Vile fuisse Tesserarum pretium ex his satis apparet, quando senex pater puero recusat ficus emere, tanquam rem majoris pretii, quod tamen Athenis erat exiguum, & Tesserarum offert, quia adhuc minore constabant pretio.* Ingentem autem quondam copiam Tesserarum paratam & in alia loca deportatam esse ex *Ægei maris insula, Siphno dicta*, nobis testes sunt auctores. Sed satis de Tesseris, jam manum de Tabula,

T A N T U M.